

בו מלבד משיח [...] ורוח אלוהים מרחפת־ה רוחו של משיח [...] ורוחו של משיח דאח ושטה מעל לעולם, רואה צערו של עולם וסובלת יסורים בעד כל העולם [...] ולפעמים משיח ויסוריו לא מעל העולם הם, אלא בתוך תוכו של עולם, בעצם השאון, הרע והטומאה [...] ואין סוף ליסורים שהוא מתייסר בכל דור ודור לפי עונות הדור.⁹⁷ תפיסתו המשיחית של צייטלין קיבלה, אפוא, את ביטוייה הראשוני כבר בתגובתו לפגיונות של 1903 ו־1905 והיא, שנבעה מתוך הפנייה הישירה והאינטימית לאלוהים בהקשר של האסון היהודי, היוותה שלב מכריע ונקודת מפנה בדרכו חזרה אל האמונה.⁹⁸

חתימה

בראשית חייו חווה הלל צייטלין ימים של אכסטיזה דתית ביחד עם חסידיו חב"ד הנהלים. בשלב מאוחר יותר עבר ימים של ספקנות וכפירה כתוצאה ממפגש עם תרבות אירופה המודרנית. עיון בכתביו של צייטלין מהשנים הראשונות של המאה העשרים ובחינת ערויות עליו מעלות דיוקן של דמות מורכבת האוחזת בכפירה מצד אחד ובאמונה רגשית עמוקה מצד שני. היו אלה ימים של 'כאוס נורא' כהגדרתו של יוסף חיים ברנר. שני נתיבים שונים הובילו את צייטלין ממצב זה לעבר האמונה. נתיב ראשון הונע על ידי העיון הפילוסופי והמפגש עם פרידריך ניטשה ולב ססטוב שהורו, על פי צייטלין, דרך של ייאוש מעולם הכפירה ושיבה אל האמונה. נתיב שני היה קשור להתבוננותו של צייטלין בגורלו המר של העם היהודי בראשית המאה העשרים ובכמיהתו למשיח, כמיהה שאפיינה יותר מכל את התגבורות 'חיי האמונה בלב'. כך, מעין ברעיונות רוח אירופאיים ומהתבוננות במצבו הפנימי של העם היהודי, הלך הלל צייטלין ועשה את דרכו הייחודית, השונה מדרכם של היוצרים העבריים בני דורו, לעבר חיי אמונה בראשית המאה העשרים.

97 ראו ה' צייטלין, 'שכינה (הסתכלות)', ספרות, א, קובץ א, ורשה תרס"ט-תר"ע, עמ' 67-84; וכן ראו הנ"ל, 'יופי של מעלה (צורפי שירה מן האגדה והקבלה)', ספרות, א, קובץ ב, ורשה תרס"ט-תר"ע, עמ' 33-82.

98 במאמר משנת 1913 קבע צייטלין כי פניה האמיתיים של הדת לא יראו למי שמנסה לבטא באמצעותה רגשות של 'רומנטיות' או 'לאומיות' ראו ה' צייטלין, 'בחבית הנשמה (הפרקים הראשונים מספר)', נתיבות, ספר ראשון, ורשה תרע"ג, עמ' 207. קביעה זו נראית מנוגדת לטענה המובאת כאן כי צייטלין שב לאמונה ופיתח השקפה משיחית בשל הודעותיו ממצבו של העם היהודי. כפתרון לסתירה זו יש לומר כי צייטלין לא ראה את הפגיעה ביהודים ואת הסבל היהודי כעניין לאומי במובן המודרני הפוליטי אלא כסוגיה בעלת משמעות דתית משיחית.

גילוי וגילוי בהסתר: על 'ממשיכי' הרי"ל אשלג והתנגדות להם והפצת ספרות הסוד

יונתן מאיר

הפומביות של ספרי הסוד שנוצרו בספרות הקבלית הקדומה היא הערכה החשובה ביותר לשמירת סודה. [...] האם שוב עניין לנו באותו קו פעולה מיסטי־אנארכי, המצליח יותר לכסות על הסודות על ידי השמעתם מאשר על ידי השתקתם?

פתח דבר • פרק ראשון: ממשיכי הרי"ל אשלג וגולגולית כתבו • פרק שני: שרגא פייבל ברג והמרכזים שהקים • פרק שלישי: מיכאל לייטמן ובני ברוך • פרק רביעי: סוד 'הגילוי החדש' והערות על ביקורת • פרק חמישי: הפצת ספרות הקבלה וגבולות הגילוי • פרק שישי: דרכו של האדמו"ר מביאלא־לוגאנו • פרק שביעי: ר' יעקב משה הלל וישיבת אהבת שלום • הערה נועלת ופותחת

פתח דבר

שינוי גדול התרחש בדרך הפצתה של הקבלה במחצית השנייה של המאה העשרים, אך הוא לא נעוץ בדרכם ובאורח חייהם של מקובלים והוגים בראשית המאה העשרים, דוגמת הרב יהודה לייב אשלג, הרב אברהם יצחק הכהן קוק או הלל צייטלין, אלא במגמות של ממשיכי ממשיכיהם הנוצרות בעידן הפוסט־מודרני ובגישות שונות של הניו־אייג'. אלו נחלו במשנת מקובלים שכאו לפנייהם ופיתחו את דבריהם במציאות חדשה ושונה. תרומה נכבדה באה לשינוי זה באמצעות התפתחות הדפוס, האינטרנט ואמצעי התקשורת השונים, שהפכו לכלים נגישים וזמינים יותר. בשל חשיבות סוגיה זו ניתן כמה דוגמאות ליחסים בין הגילוי לנסתר ועניין הפצת הקבלה בקרב כמה 'ממשיכים' אלו והמתנגדים להם. נראה כי עניין קיומו של סוד בספרות הקבלה הושמט לחלוטין בדיונים של כמה מהנתלים בתורת הרי"ל אשלג בזמנינו, הנוהגים באקוטריות יתירה, או שמא יש לומר: מבטלים את האוטוריית בכלל. כתוצאה מכך זוכים הם לא רק להתנגדות אלא נוצרות תגובות שונות בעניין היחס שבין גילוי להסתרה ומתגלים פתחים חדשים להפצתה של ספרות הקבלה. במאמר זה נציג את דרכם של כמה מהנתלים בתורתו של אשלג בימינו

* מאמר זה מהווה חלק מספר על הקבלה במאה העשרים. ברצוני להודות לר"ר בועז חוט, ד"ר יונתן נאור, פרופ' גרדי מייס, פרופ' דניאל אברמס, ד"ר אליעזר שור, אליעזר באומגרטן, נועם דרוק, ר' מ"א בלוי, אוריאל ברוך, עשהאל אבלמן וקאיו קומאנו, על קריאות, שחזות הערות והפניות שהחיו וחדדו את המאמר.

1 גרשם שלום, עור דבר, ירושלים תש"ן, עמ' 32-33.

והנהוגים אחריו ובאופני ההתנגדות להם. הדגש המרכזי יהיה על דרכי הפצה ואופני גילוי, ובכלל זה גבולות הגילוי, ולא על ניתוח שיטתי וכולל של המשנות השונות. תמונה זו מהווה חלק מהמערך הרחב של אופני תפוצת הקבלה במחצית השנייה של המאה העשרים וראשית המאה העשרים ואחת. שרק בשוליה נגע כאן². למאמר שבעה פרקים. בפרק הראשון נסקור את הממשיכים השונים של הרי"ל אשלג בזמן הזה, תוך שימת דגש על אופני הפצת כתביו והפולמוסים סביבם. בפרק השני, השלישי והרביעי, נתמקד בשתי קבוצות מרכזיות מהמהות מעין פרפרזה על תורת אשלג, זו של שרגא פייבל ברג וזו של מיכאל לייטמן. בפרק החמישי נעמוד על דרכים שונות של הפצת הקבלה תוך שימת דגש על הדינמיקה בין גילוי להסתר. פרק זה יהווה רקע לאלו הבאים אחריו. מכאן ננחש שתי תפיסות רבות עניין ביחס להפצת הקבלה, המתמודדות גם עם 'ממשיכי אשלג'. בפרק השישי ננחש את תפיסתו של האדמו"ר מביאלא-לוגאנו ביחס ללימוד הקבלה; ובפרק השביעי נדון בדרכו של ר' יעקב משה הלל נוכח ההפצה החדשה של ספרות הקבלה.

פרק ראשון. 'ממשיכי הרי"ל אשלג וגלגולי כתביו

ר' יהודה ליב אשלג (תרמ"ה-תשט"ו). נולד בווארשה למשפחה חסידית והתחנך בישיבת גור³. מוריו בחסידות היו האדמו"ר מאיר שלום רבינוביץ מקאלושיץ (נפטר בתרס"ג), ובנו, האדמו"ר יהושע אשר מפוריסוב (נפטר בתרצ"ח), מצאצאי ר' יעקב יצחק, 'היהודי הקדוש' מפשיסחה⁴. בתוצר זה שהה זמן מה גם הסופר ליב רוכמן, אשר הגיע לארץ ישראל לאחר שנות השואה. נראה כי אשלג נסע לעיתים גם אל האדמו"ר ישכר דב בער רוקח מבעלז (תר"ד-תרפ"ו); וביקר את האדמו"ר מאיר יחיאל הלוי מאוסטרובצה (תר"ג-תרפ"ח). בווארשה הוסמך לרבנות ושימש בה כמורה צדק (מ"צ). על דרכו אל ארץ

- לסקירה ראשונית של הורמים השונים בקבלה במחצית השנייה של המאה העשרים וראשית המאה העשרים ואחת, ראו יוהנתן גארב, 'יחיד הסגלות יקוי לעצרים: עיונים בקבלת המאה העשרים, ירושלים תשס"ה; ואת מחקרו השונים של בעני הוס, שיוזכרו לאורך המאמר. לניתוח של הפצת הקבלה בראשית המאה העשרים, ורקע על הרי"ל אשלג, ראו גם יונתן מאיר, 'עפחלי סוד: הלל ציטלין, הרי"ל אשלג והקבלה בארץ ישראל', באר רבקה: ספר היובל לרבקה הורביץ, בעריכת אפרים מאיר, חיבה פריה, באר שבע תשס"ו [בדפוס].
- על אשלג, ראו אברהם מרדכי גוטליב, הסולם: פרקי חייה ומשנתו של רבותינו הקדושים האדמו"רים לבית אשלג ותלמידיהם, ירושלים תשנ"ד, עמ' א-רכס; אליעזר שביד, 'ההתגלות הגואלת: הצדקת אלהים במשנתו הקבלית של הרב יהודה אשלג', בין חורבן לישועה: תגובות של הגות חרדית לשואה בזמנה, תל אביב תשנ"ד, עמ' 215-193, 252-257; אהרן טורסקי, מרביצי תורה מעולם החסידות בדורות האחרונים, בני ברק תשמ"ט, עמ' רכה-רמד; מיכה אורנהיימר, 'דרך הקבלה אל הקומוניזם', מוסף הארץ (17.12.2004), עמ' 23-30; Harry M. Rabinowicz, *Hasidism and the State of Israel*, London 1982, pp. 209-211.
- אשלג נמנה על החתומים מראש לספרו של ר' מאיר שלום מקאלושיץ, ספר נהר שלום (תס"ח), מהדורת אברהם רבינוביץ, ירושלים תשס"ג, סוף הספר, בשם: ר' יהודא הלוי אשליאק מפאריסאנו. אביו חתום מראש על ספר אחר מאותה שושלת, ר' יעקב צבי מפוריסוב, ספר עטרה לראש צדק (תרנ"ה), מהדורת אברהם רבינוביץ, ירושלים תשס"ג, עמ' קמד.

ישראל סיפור נפלאות, כך כתבו אחרים שאשלג ניסה לארגן קבוצה של כשלושת מאות חסידים שיקימו בארץ ישראל ישוב חדש, ואף מצאו מקום וקנו צריפים, אך 'מעשה' שטן הצליח לסכל את התכנית באיבה. אחרים יכלו להוסיף שניסה להקים מעין 'קיבוץ', או שאדמו"רי ווארשה רדפו אחריו. כך למשל כתב יוסף ברמסון, מפי ר' שלמה בנימין (בנו של הרי"ל אשלג), ש'האדמו"רים החלו לרדוף את הקבוצה שהתכוננה לעלות. הכו אותם, לחצו באמצעי טרור והקבוצה התפזרה'.⁵ הפרטים סביב לפרשה זו נותרו מעורפלים ולא נמצאו לה סימוכין מן החוץ. על כל פנים ברור שבשנת תרפ"ב הגיע אשלג לבדו לארץ ישראל ומשם הפיץ את עיקרי תורתו.

ראשית ישיבתו הייתה בעיר העתיקה בירושלים ולאחר מכן בגבעת שאול כרב ומ"צ.⁶ בשנת תרפ"ה הביא את משפחתו מפולין ובין תרפ"ז לתרפ"ח שהה בלונדון. עם חזרתו לארץ ישראל התיישב לחילופין בירושלים, יפו, בני ברק ותל אביב, שהוא מקיים שיעורים בקבלה בביתו לקבוצת תלמידים נבחרת. אשלג התאכזב מדרכי הלימוד של מקובלי ירושלים והחל לשקוד על דרך פרשנותו שלו. תחילה ישב בישיבת 'חיי עולם' בירושלים, בה פגש חלק מתלמידיו לעתיד; ובשנת תרפ"ד הקים את 'בית אולפנא רבתי' 'עיטור רבנים' ללימוד והפצת חכמת הקבלה בירושלים, עמותה שנועדה לתמוך בלימוד הקבלה ובהדפסת ספריו.

מלבד ספר אחד הכולל שבחים חסידיים ותורות חסידיות, ספר 'שיחות חיים' לר' שלמה זלמן ברייטשטיין, אותו הביא אשלג לדפוס בפעטרקוב בשנת תרע"ד, לא שב הוא לפרסם ספרים בשדה החסידות.⁷ עוד בזמן שהותו בווארשה כתב אשלג שירים רליגיוזיים ושירים על פי ספר תהלים, שרק מיעוטם פורסמו. עם בואו לארץ ישראל היה נתון עיקר מרצו לספרות הקבלה תוך פיתוח פרשנות ייחודית משלו לספר הזוהר ולכתבי הארי"י, אותם שיקע בשני ספריו המרכזיים, הם 'תלמוד עשר הספירות' ופירושו 'הסולם' על ספר הזוהר, ובעוד כמה וכמה חיבורים שרק בחלקם נדפסו בחייו.⁸

- יוסף ברמסון, 'מות עולם: הקץ הרוחק, הגות ומעש לאור חזונו של גדולי ישראל בדורות האחרונים, הדפסה שניה מורחבת, ירושלים תשמ"ח, עמ' 99. עניין זה חוזר בחפלות שונות גם אצל אחרים, שמעתיקים זה מזה בתוספת דברי אגדה, ראו טורסקי, מרביצי תורה, עמ' רכס-רל; מיכאל לייטמן, הורד האחרון, בני ברק תשס"ו, עמ' 426-425; הנ"ל, שני המאורות הגדולים, בני ברק תשס"ו, עמ' 20; מיכאל ברג, ספר יד ינפשי, ירושלים תשנ"ז, א, עמ' 89. ברג אף הקדים באחד מספריו את עליתו של אשלג לשנת 1919, שרגא פייבל ברג, הפתח לחכמת הקבלה, ירושלים תשמ"ד, א, עמ' 41.
- ראו צילום של בקשת המינוי וברכת הרב קוק (תרפ"ה), לייטמן, שני המאורות, עמ' 21-22.
- אשלג, ספר שיחות חיים, פיעטרקוב תרע"ד. לספר נלוו הסכמות מאת ר' מאיר יחיאל הלוי מאוסטרובצה ור' יחזקאל הלוי מאוסטרובצה, אשר ניתנו לאשלג עצמו. הספר נכתב בידי ר' שלמה זלמן ברייטשטיין אשר מכר את כתב היד לאשלג; ונראה כי אשלג ערך את הדברים לפני הבאתם לדפוס. הספר ראה אור מחדש בווארשה, ביידיש ובעברית, בשנת תרפ"ה.
- על פנים שונות בדרך אשלג בקבלה, ראו אברהם בועז פיש, נקודות אור ודעת: מבוא לתורת הקבלה ע"פ ריכוז בקודש של אדונו מורנו ורבינו יהודה ליב הלוי אשלג וצוקל"ה, נון אילן תשנ"ז; David Hansel, 'The Origin in The Thought of Rabbi Yehuda Halevy Ashlag: A Sinsum of God or Sinsum of The World?', *Kabbalah: Journal for the Study of Jewish Mystical Texts* 7 (2002), pp. 37-46; טוני לביא, מחשבת הבריאה במשנת ר' יהודה ליב הלוי

דרכו של הרי"ל אשלג בהפצת הקבלה מתבחרת במבוא לאחר מספריו בו כתב: 'מצאתי לי צורך גדול לפוצץ את המציצה של ברזל, המצויה ומפסקת בנינו לבין חכמת הקבלה, מעת חורבן הבית ואילך, עד דורנו זה, שהכביד עלינו במידה חמורה מאד, ומעורר פחד שלא תשתכחנה ח"ו מ"שיראל". את עיקר מפעלו ראה כחלק מגילוי הסוד בעקבתא דמשיחא, שברשותו כלים להסביר את הקבלה באופן שלא נעשה לפניו. ברוח דומה ראה אשלג גם את המאורעות ההיסטוריים מימי מלחמת הראשונה עד להקמת מדינת ישראל, כשבאמתחתו חזון חברתי רחב הנובע מתפיסתו הקבלית ומסתעף ממנה.¹⁰ את אחד ממאמריו פתח במשל המגלה לנו יותר מטפח על מה שהגיע אותו לפרש את כתבי האר"י ואת ספר הזוהר:

משל לחברה רעבים וצמאים התועים במדבר, והנה אחד מהם מצא מקום ישוב בכל טוב, ואז נזכר באחיו האומללים, אמנם כבר נעתק הרבה עד שלא ידע מקום המצאם. מה עשה? התחיל לצעוק בקול גדול ולתקוע בשופר – אולי ישמעו חבריו הרעבים והאומללים את קולו ויתקרבו אליו ויבואו ניכ לשוב ההוא המלא מכל טוב.¹¹

מהנמשל, המוצג באיריכות בהמשך, ברור כי אשלג תפס את כתביו שלו כשופר של משיח.¹²

'ממשיכי דרכו' של אשלג נחלקו לאחר מותו למספר קבוצות העיונות האחת את רעותה ומציעות פרשנויות שונות לכתיבתו. ודאי שכל קבוצה בנתה אילן יוחסין להצדיק את דרכה בדרך הפרשנות הבלעדית לדברי אשלג. בעשורים האחרונים עדים אנו גם לשילוב חלקים מקבלת אשלג בתפיסות פוסט מודרניות תוך השמטת כמה גופי תורות והמרתם בתפיסות עכשוויות המתאימות לכל דורש, בישראל ובעמים, בבחינת כל הרוצה ליטול את השם יבוא ויטול. ראש הנתלים בתורת אשלג ברוח זו הוא שרגא פייבל ברג, מי שלמד כשבע שנים אצל ר' יהודה צבי ברנדווין ומפיץ חלק מכתבי אשלג בעברית ובאנגלית ברחבי העולם. עוד בשנות השבעים הגדיר ברג את אשלג כ'חלוץ הקבלה המודרנית'.¹³

אשלג, עבודה לשם קבלת תואר דוקטור, אוניברסיטת בר אילן, רמת גן תשס"ב. רוב המקרים האחרונים נכתבו בידי תלמידיו או מעריציו של אשלג וחסרה בהן הצגה רחבה מעבר לגבולות דיון בספר זה או אחר, ראו עתה גארב, יחידה הקולות יקו ל'עצרים, עמ' 36-35, 64-57, 110-99; בועז הוס, "קומנוס אלטראיסטי": הקבלה המודרניסטית של הרב אשלג, עיונים בתקומת ישראל (תשס"ו) [בדפוס].

9 יהודה ליב אשלג, תלמוד עשר ספירות מהאר"י ז"ל, ירושלים תשנ"ז, א, הקדמה, אות א.

10 ראו על כך גוטליב, הסולם, עמ' 297-298, קנה, דה-רט; ברוך שלום אשלג, ברכת שלום: שמעתי, בעריכת חגי הלוי הורביץ, בני ברק תשס"ג, עמ' רענ-רעה.

11 מובא מכת"י בידי אברהם מרדכי גוטליב, יהודה ליב אשלג, תלמוד עשר ספירות מהאר"י ז"ל, ירושלים תשנ"ז, א, הקדמה העורכים, עמ' ב. ראו גם לייטמן, הדור האחרון, עמ' 297.

12 שם. ראו גם יהודה ליב אשלג, ספר אפס ספיר, א, ירושלים תשנ"א, עמ' שמו. לייטמן תפס את העניין האחרון כמבד על כתביו החברתיים של אשלג, שם. בעוד גוטליב פירש זאת כמבד על כתב הקבלה של אשלג, ובייחוד ספר תלמוד עשר הספירות.

13 ראו Philip Shraga Berg, 'Preface', Yehuda Ashlag, *An Entrance to the Zohar*, Jerusalem 1974, p. 4. הספר נדפס למעשה רק בשנת 1977, כפי שציין גרשם שלום על העותק שהיה ברשותו.

דבריהם של קבוצות אלו, ובייחוד דרך הפצתם, משתלבים במגמה חברתית תרבותית רחבה יותר הקשורה אל רוח 'העידן החדש', ועל כן זוכים לתהודה רבה, ומצד שני קרובים בכמה סממנים למה שמכונה 'קבלה נוצרית'.

כתבי התלמידים השונים משקפים תפיסות שונות בהבנת עיקרי קבלת הרי"ל אשלג כמו גם דרכים שונות בהבנת עצם מהותה של הקבלה והדינמיקה הנוצרת בה בין גילוי להסתר. לדרכי ההפצה האינטנסיביות של התלמידים ותלמידי התלמידים לאחר מות אשלג, כמו גם למאבקים בנייהם, הייתה תרומה רבת משמעות להחצנת דברי אשלג. נראה שאם לא היו דרכים אלו נקוטות בידם היה נשאר אשלג דמות צרדית בקרב רושמי חולדות הקבלה ומוכר רק למעטים; ובאותה המידה היה ניתן לפאר ולרומם מקובל אחר שיישב בירושלים באותה עת. במילים אחרות: לא חסרים אנו מקובלים בעלי חידושים והשגות בראשית המאה העשרים שניתן היה לגדלם, רק שכאן הייתה השפעה ניכרת של דימוי התלמידים ותלמידי התלמידים. יתרה מכך: נראה כי הלכה למעשה, בהשילנו את מסכת הדימויים, נבחין כי למקובלים אחרים, דוגמת ר' יהודה פתייה או ר' שלמה אלישיב, הייתה השפעה גדולה בהרבה מוז של אשלג; ותורת אחרים לא הייתה פחות חדשנית או נועזת.

בין 'ממשיכי' אשלג בימינו ניתן למצוא כמה וכמה קבוצות העיונות האחת את רעותה, עיונות הנוצרת עוד בחייו של הרי"ל אשלג ונתרחבה ונתפרצה עם הסתלקותו. הורמים השונים בזמן הזה משקפים יפה גם את המחלוקות השונות בעבר. הרמיות המרכזיות מהם נאצלו רבבות הממשיכים בזמן הזה, כמו גם עיקר המחלוקות, הם שניים מבניו של הרי"ל אשלג: ר' ברוך שלום אשלג ור' שלמה בנימין אשלג, ואחד מתלמידיו, הוא ר' יהודה צבי ברנדווין. תלמידים אחרים של הרי"ל אשלג, כר' לוי יצחק קרקובסקי (שהפיץ את הקבלה באנגלית עוד בשנות השלושים), ר' משה יאיר ווינשטאק (שחיבר עשרות ספרי קבלה אך נטה מדרך מורו) ור' יוסף ווינשטאק (אשר הפיץ את כתבי אשלג בשנות הששים והשבעים בלונדון), לא זכו להעמית תלמידים מרובים. על כן לא ננתח כאן את דרכם ונתמקד בקבוצות הפועלות בזמן הזה.¹⁴

ממשיכי אשלג והנוהים אחרים

[1] ממשיכי ר' ברוך שלום אשלג (הרב"ש, תרס"ז-תשנ"ב), בנו של הרי"ל אשלג,¹⁵ ר' ברוך שלום המשין ועיצב את תורת אביו, לדבריו: 'אאמור' זצ"ל באר דרך העבודה בבחינת כללים, ואני פרטתי אותה לפרטי פרטים'.¹⁶ על הרושם העז שהטביע בו אביו ניתן

14 על תלמידיו הראשונים של אשלג, והמקובלים בני זמנו, ראו בהרחבה מאיר, נפתולי סוד.

15 ראו עליו גוטליב, הסולם, עמ' רלג-תקל; ז"ל, בספרו של ברוך שלום אשלג, ברכת שלום, מאמרים, ד, ירושלים תשס"ג, עמ' תקמ-תקמז; Today, New York, Chicago, San Francisco 1969, pp. 86-90, Herbert Weiner, *9½ Mystics: The Kabbala*, מכאיל לייטמן, בעקבות

הלכ, בני ברק תשס"ג, עמ' 11-17.

16 ראו את כתבי חגי הלוי הורביץ, בפח דבר לספר: ברוך שלום אשלג, ברכת שלום: שמעתי, עמ' יב.

ללמוד מכמה משפטים במכתבים אל תלמידיו בו האמנה את אביו: האר"י החי.¹⁷ אופייני לדרך החינוך של ר' ברוך שלום הם הדברים הבאים:

הנה אאמרי' וצ"ל הבטית לנו שעי"ז שנלך בדרכו ונקיים את הנהגותיו נזכה לנצחיותו ית' ולהרבה בו ית' ולהיכנס בהיכלא דמלכא. אע"פ שכל אחד מאתנו מרגיש שאין בו מידות טהורות כראוי למי שמשרת את המלך, מכל מקום: 'קדוש ה' לשבירי לב', מאחר שכל המידות המגונות שנמצאות בנו מצד הטבע – ה' הטביע אותם בנו, וברא אותנו עם כל השפלות. ואאמרי' וצ"ל אמר: 'כי רם ה' ושפל ידאח' – משום שה' אוהב את האמת לכן הוא מקרב את השפלים באמת. ולפעמים אנתנו באים ליד מצב של ייאוש, ואנו מרגישים שלא נעלה אף פעם ממצבנו שאנו נמצאים בו עכשיו, היינו בומן ההרהור. על זה אמר 'מרבקי', שצריך ללחום עם המחשבות הללו.¹⁸

עיקר התמקדותו הייתה ב'דרכי עבודה' של הפרט ברוח קבלית-חסידית. את דרכו של אביו ראה באופן הבא: 'בעל הסולם פעל שאדם פשוט אם הולך בדרכו הוא יכול לזכות לדבקות ה' כמו ת"ח מובהק, משא"כ לפניו היו צריכים להיות ת"ח גדולים, ולפני הבעש"ט היו צריכים להיות גדולי עולם, אחרת לא היו יכולים להשגת האלוקות'.¹⁹ ר' ברוך שלום היה נטרע בעולם האורתודוקסי עם כל הביקורת שהייתה לו עולם זה על כך שאינם דבקים בתורת אביו.²⁰ סביב לר' ברוך שלום נתקבעה קבוצה קטנה של תלמידים, משנת מות אביו. ר' ברוך שלום כונן בדומה לאביו מעין 'חברה' של לומדים-תלמידים (המורכבת מכמה קבוצות משנה), עמם היה שרוי גם בהתכתבות אישית. לאותה 'חברה' היו תקנות של 'אהבת חברים' ור' ברוך שלום שמר על מבנה ודרך עבודתם הפנימית. הוא דאג שהחברים 'חזקו האחד את השני בגשמיות דווקא'.²¹ כוונותיו באשר לחבורה פנימית זאת באה לידי ביטוי במאמרים השבועיים שכתב בין השנים תשמ"ד-תשנ"א, עבור קבוצת תלמידיו.²² במאמרים אלו הוא שב ומדגיש את חשיבות החבורה הפנימית כדרך לעבודת ה'. דגם זה היה דומה למה שהתרחש סביב לאביו ומקבילות לכך נוכל למצוא ב'חבורות' חסידות רבות. קבוצה המתרכזת בעבודה משותפת, עם ביטול עצמי וביטול כלפי הרב, כדי להגיע לדבקות. לחבורה זו היה תקנון שבראשה נאמר: 'נתאספנו כאן לתת יסוד לבנין חברה, לכל אלה המעוניינים ללכת בדרכיו ובשיטתו של בעל הסולם וצ"ל, שהיא הדרך איך לעלות במעלת האדם ולא להישאר בבחינת בהמה [...] שלכל אחד מתוכה יש לו רק מטרה אחת – שהשכינה תשרה בין חבריה'.²³ אותו חבורה מהווה קבוצה פנימית כ'קהילה נפרדת'.²⁴

17 ברוך שלום אשלג, ברכת שלום: מכתבים, בני ברק תשס"א, עמ' קטז, קיט (איגרת כח).

18 שם, עמ' קלב-קלג (איגרת כט).

19 ברוך שלום אשלג, ברכת שלום: מאמרים, א. ירושלים תשנ"ח, הקדמת העורך.

20 ראו למשל ברוך שלום אשלג, ברכת שלום: מכתבים, עמ' 30-31 (איגרת טו). עם זאת המליץ לאחד מתלמידיו לשלוח את בניו ליישיבה חסידית דווקא, שם, עמ' קמ (איגרת לו).

21 תיאור יפה לעניין נמצא שם, עמ' קצא-קעב (איגרת לו). לחקתנו ראו גוטליב, הסולם, עמ' שיא.

22 ברוך שלום אשלג, ברכת שלום: מאמרים, א. ד. ירושלים תשנ"ח-תשס"ג.

23 ברוך שלום אשלג, ברכת שלום: מאמרים, א. עמ' מא-מב.

24 שם, עמ' יט-כ.

פולמוסיו של ר' ברוך שלום עם אחיו בעיניי זכויות הדפסה ו'המשכיות' הובילו אותו לשהות מספר שנים בלונדון.²⁵ הדים למחלוקות סביבו, בין מצד אחיו ובין מצד תלמידים אחרים של אביו, ניתן לדלות מאיגרותיו.²⁶ לימים קבע את בית מדרשו בבני ברק בו העביר את שיעוריו. דרכו הייתה כדרך אדמו"ר חסידי, דבר הניכר גם בדרשותיו בסעודה שלישית וכן במאמריו ההולכים ונודפים. על דרכו והתלבטותיו ניתן ללמוד הרבה מהמכתב הבא שנכתב עם תחילת הקמת בית מדרשו בבני ברק:

הנה עד עתה לא עסקנו בהקמת בניינים ובדברים הקשורים בפרסומא רבא. לא זו דרכנו, אלא כל מגמתנו היא להפצת תורה יראת שמים ועבודת ה' בין אנ"ש החפצים, ופרט חכמת הקבלה ותורת הנסתר למצניעי לבת והראויים לכך, כמקובלני מבית אאמרי' ידע"א. והנה ברור זה שחכמת המסכן בוויה, וכל עיר על חילה בנויה ועיר האלקים מושפלת עד שאול תחתיה, הוא זמן עקבתא דמשיחא כידוע ליודעי חן. לפיכך נענית עתה הפעם לבקשת אנ"ש החפצים להרחיב אהלינו לבנות בית מקדש מעט לתורה ותפילה על שמו של האי ברא רבא אאמרי' זצוק"ל, מקום אשר משם יפוצו מעינותיו חוצה והחכמה בחור תרונה, וכל הרוצה ליטול את ה' יבוא ויטול בהתקדשות יתירה ובהכנה הראויה.²⁷

הנה כשחפץ להפיץ את תורת אשלג ביתר שאת, מלבד הדפסת ספרים והעברת שיעורים מוזמנים, נאות בקושי רב להקים בית מדרש המיועד לחסידיו ולומדי תורת אביו. בישיבה זו למדו, כמו ברוב ישיבות המקובלים, גם נגלה וגם נסתר, והוא מתקיימת עד היום ברחוב חזון איש בבני ברק. וודאי לא חזה ר' ברוך שלום את שאירע רק מעט שנים לאחר פטירתו, בידו תלמידיו ותלמידי תלמידיו.

לימים היו שניסו להציג את שנותיו האחרונות כשנות מפנה ביחס להפצת הקבלה בריבים, וכי פעל לקראת הרחבת מעגלי השפעתו. עם זאת, אחד מתלמידיו, אברהם מרדכי גוטליב, מספר שהרב"ש 'לא שאף לפרסום ולא שאף לחסידים רבים', ש'החשיב מאוד את קיום התורה והמצוות אפילו בתכלית הפשטות ואופו הנמוך ביותר' וכי פעם אמר: 'לו רציתי יכולתי לפעול בנקל שיהיו לי אלפי חסידים, אבל למה לי כל זה?'²⁸

בין תלמידיו של ר' ברוך שלום נזכיר אלו שהעמידו תלמידים ואת אלו הפועלים היום. ראש להם בניו. הבן הראשון הוא שמואל אשלג (תרפ"ח-תשנ"ז), שבמשך זמן קצר המשיך בהנהגת קבוצת אביו.²⁹ על פי תלמידיו לא הפך לקבל את ההנהגה מגודל ענותנותו. אחרים יודעים להוסיף כי נאות בסופו של דבר בכדי לשמר את 'הדרך המקורית' של אשלג. מצטטים אותו שאמר: 'אין לי מה להוסיף ואפילו כקצוץ של יד' על

25 על המחלוקות בין האחים, ראו Rabinowicz, *Hasidism and the State*, p. 209; ברג, ספר יידי נפשי, א. עמ' 73-74; גוטליב, הסולם, עמ' רנד, תעג: לביא, מחשבת הבריא, עמ' 11.

26 ראו בייחוד ברוך שלום אשלג, ברכת שלום: מכתבים, עמ' טו-יו (איגרת ב), כו-לו (איגרת ז), סב-סה (איגרת טו), קמ (איגרת לו).

27 ברוך שלום אשלג, ברכת שלום: מכתבים, עמ' רעד (איגרת עו). על תחושותיו ברבר מיעוט 'חסידיו אשלג', ראו שם, עמ' 30-31, ק.

28 דביר גוטליב באים בראש ספרו של ברוך שלום אשלג, ברכת שלום: מאמרים, ד. עמ' י.

29 ראו עליו ברוך הורביץ, ספר ברכת שמואל, בני ברק תשס"ג, עמ' א-סה.

תורתו של אבי³⁰. הכן השני הוא אברהם יחזקאל אשלג שעסק בהדפסת כמה מכתבי סבו, ביניהם ארבעת כרכי ספר פרי חכם, והוא עצמו אינו נוהג באדמו"רות.³¹ מי שהמשיך לפעול בבית מדרשו של ר' ברוך שלום הוא ר' יעקב משה שמואל גרניר, חתנו של ר' ברוך שלום אשלג. מקור מחצבתו של גרניר הוא חצר סדיגורה, הוא למד בישיבת פוניב' וכל הליכותיו כאדמו"ר חסידי. בדרכו מושם דגש על החבורות הפנימיות ברוח ר' ברוך שלום. הוא גם זה אשר הדפיס כמה מספרי מורו.³² בראיון עיתונאי אף יצא נגד אלו הנחלים באשלג ומפיעים את הקבלה לכל דורש בהסתור הגבולות וההגבלות על הלימוד.³³

רבים עזבו בתקופת 'הנהגת' ר' שמואל אשלג את הקבוצה המקורית והקימו קבוצות משנה. כך אברהם מרדכי גוטליב. גוטליב עומד בראש 'עמותת ברכת שלום: ע"ש האדמו"ר ברוך שלום אשלג' ומדפיס רבים מכתבי הר"ל אשלג עם הגהות בנו, כמו גם את ספרי ר' ברוך, בהוצאת 'אור ברוך שלום'. הוא חיבר ספר מקיף על 'שושלת אשלג', המכיל לצד ספרות שבחים גם פרטים היסטוריים רבי ערך.³⁴ ברשותו אתר אינטרנט בו מופיעים ספרים רבים וכן שידורים חיים מבית מדרשו.³⁵ שיעורים ניתנים גם על ידי מספר תלמידים שבאו מבית מדרש זה, בהם ר' אהרן בריאל מירושלים, המכונה האדמו"ר מדיז'יקא ועומד בראש 'מוסדות עטרת מיכאל דזשיקא';³⁶ אברהם קלאר מאשרדור ואחרים.

ממשיכים נוספים מאמצים דרכים מעט שונות, ופועלים בשדות רחבים יותר. כך מיכאל לייטמן, מייסד קבוצת 'בני ברוך' בשנת 1991 ומי שסידר אחדים מספרי ר' ברוך והביאם לדפוס. בשיטתו, המפתיעה והלא מוכרת, נדון בפרק השלישי. נזכיר גם את אדם סיני, העומד בראש קבוצה אותה הוא מכנה 'הסולם: המרכז ללימוד תורת הקבלה', אך לא ברור כמה שנים וכיצד למד אצל ר' ברוך שלום.³⁷

יש לציין גם את אתר השנייה של ר' ברוך שלום, מרת פיגה לבית לונן, המלמדת קבלה בביתה שבבני ברק מאז פטירתו. פיגה הגיעה לר' ברוך שלום דרך מיכאל לייטמן לאחר שלמדנה גם מפי שרגא פייבל ברג. היא נישאה לרב"ש בשנת תשנ"א, בהיותו בן

30 שם, עמ' כא. ראו גם את דברי חגי הלוי הורביץ, בפתח דבר לספר: ברוך שלום אשלג, ברכת שלום: שמעתי, עמ' טו.

31 יהודה ליב אשלג, ספר פרי חכם, א-ד, בני ברק תשמ"ה. הספרים זכו למספר מהדורות וכוללים חלק ממאמריו של אשלג ואיגוריו.

32 שיתותיו ומאמריו של גרניר כוננו לכמה וכמה כרכים אשר לא נדפסו ומופצים בצילום בחוגים פנימיים. על הספרים שהדפיס ראו בסעיף הבא.

33 שמחה קוק, 'חמישים שנה חלפו מאז הסתלק 'בעל הסולם' ושיטתו פורחת מתמיד: 'הסולם' מגיע השמימה', בקהילה, קולות (ח' תשי"ח).

34 גוטליב, הסולם.

35 אברהם מרדכי גוטליב, אתר <http://www.obshalom.org>. באתרו גם חומר פולמוסי נגד 'ממשיכים' אחרים, דוגמת מיכאל לייטמן, בלי להזכיר את שמותיהם.

36 ברשותו אתר אינטרנט קטן <http://ateresmichael.tripod.com>; וחסידי הקימו גם קבוצה וידיעאית סגורה, <http://groups.yahoo.com/group/ateresmichael>.

37 ברשותו אתר אינטרנט <http://www.hasulam.co.il>. מועבר בו שיעור חי מבית מדרשו. גם באתרו חומר נגד 'ממשיכים' שונים, בעילום שם, ביניהם מיכאל לייטמן.

שמונים וארבע, כשנה לפני מותו.³⁸ באתר אינטרנט צנוע שהקימה, ישנה סקיצה לספר על הרב"ש.³⁹ באתר זה נאמר בין השאר: 'הרב"ש הקדיש לה כל יום זמן לשיעור, נתן תשובות לשאלות בכתב יד, אף רשם אותם. הרב הכין אותה להעביר שיעור לנשים של תלמידיו. רב"ש בדומה לבעל הסולם היה בדעה שכל אחד, איש ואישה ואפילו צעיר בשנים יכול ללמוד פנימיות התורה אם התעורר בו רצון לכך. כאשר הרב"ש הסתלק, הרבנית המשיכה להעביר שיעורים על פי כתבים של בעל הסולם והרב"ש. במשך כ-14 שנה מתקיימים בביתו של הרב פגישות נשים ולימוד מאמריו, פירושיו לוזהר, לתורה ותהלים'.⁴⁰ בכמה מקומות היא מוצגת כתומכת נלהבת בדרכו של מיכאל לייטמן.⁴¹ בראיונות שערכה אף סיפרה כי בסוף חייו פתח ר' ברוך שלום את שערי הקבלה גם לאלו שעמדו מחוץ לעולם האורתודוקסי, וכך כיוונה למיכאל לייטמן ולקבוצה שהרכיבה מאוחר יותר את ראשית קבוצת בני ברוך.⁴²

[2] קבוצות אחרות נמשכו אחר בן אחר של הר"ל אשלג, הוא ר' שלמה בנימין הלוי אשלג (תר"ע-תשמ"ד).⁴³ שלמה בנימין הקים מוסד בשם 'ישיבת מוהר"ל' בבני ברק בשנת תש"ך והיה מעורב בפולמוסים הקשים סביב לזכויות הדפסת כתבי אביו בסמוך לפטירתו.⁴⁴ קשריו עם אחיו היו רופפים והוא היה נתון עמו במחלוקת.

בין ממשיכיו ניתן למנות את בניו היושבים בבני ברק: יחזקאל יוסף אשלג, הקשור למוסדות 'מכון עטרת שלמה' ו'מערכת אור הסולם' והדפיס כמה לקטים מכתבי אשלג. הוא הקים בית מדרש בבני ברק ברחוב אבן עזרא;⁴⁵ ושמחה אברהם אשלג (נולד בשנת תש"ח ונישא לנכדתו של ר' משה יאיר ווינשטאק), הפועל דרך 'מרכז תורני מוהר"ל אשלג', ובית מדרשו נמצא גם בן בני ברק ברחוב דר"ל.⁴⁶ שמחה אברהם מתנהג כאדמו"ר

38 ראו גוטליב, הסולם, עמ' תכא.

39 פיגה אשלג, תפילתו של מקובל. הספר נמצא באתרו, המצוין בהערה הבאה.

40 פיגה אשלג, אתר <http://ashlagkabbalah.info>; וכן אתר בשפה הרוסית המכיל חננים שונים <http://ashlagfeiga.narod.ru>.

41 ראו Feiga Ashlag, 'Do Not Repeat the Mistakes! Recollections of Feiga Ashlag, the Widow of the Late Rav Baruch Ashlag, May 2005'; idem, 'I Believe in Rav Laitman: Recollections of Feiga Ashlag, the Widow of the Late Rav Baruch Ashlag, May 2005'; [Bnei Baruch Web Site](http://BneiBaruchWebSite.com), 2006. יש לציין כי שני המאמרים, המהווים ראיונות עם פיגה, נתפרסמו באתר האינטרנט של בני ברוך ולא במקום אחר.

42 שם.

43 ראו עלי גוטליב, הסולם, עמ' תסה-תסז; ברוך מאיר ג', 'שביב' נוגה מנועם זיו של הוד כ"ק רבינו מרן אדמו"ר רבי שלמה בנימין אשלג זצוק"ל, קונטרס זכרון לשלמה, בני ברק תשנ"ד, עמ' ה-כ; ברוך בן נריה, 'כ"ק מרן אדמו"ר מורנו ורבונו, רבי שלמה בנימין אשלג, שבילי הפרדים' (א תשמ"ד), עמ' ו-יב; מאיר הלחמי, תולדות החסידות בארץ ישראל, ב, ירושלים (תש"ד), ב, עמ' 35-38.

44 ראו על כך בסעיף הבא.

45 הלחמי, תולדות החסידות בארץ ישראל, ב, עמ' 39-41. על נוסח פרטומי, ראו למשל יחזקאל יוסף אשלג, סדר הכנסת ספר תורה, בני ברק תש"ן. ראו גם בסעיף הבא.

46 להבנת רוחו, ראו שמחה אברהם אשלג, מסע הקודש: רשמי הוד ממסע הקודש לפולין, י"ז-כ"ב אדר ב' תשס"ט, בני ברק תשס"ט; הנ"ל, ספר תפילות דוד בן ישי, בני ברק תשנ"ו. בני

חסידים ונחשב למזמחה בעיני כותבות. שני אחים אלו היו חלוקים ביניהם על ענייני שליטה במוסדות שהותירו אביהם והגיעו לערכאות. בדיונים אלו עולים מסקנות מעציבות בדבר זיוף צוואה וכיו"ב. השופט לא נתע וסיכם: 'בדין זה הדהימה אותי האיבה ההדדית בקרב משפחה מכובדת זו. השמעות הרדיו והטחת האשמות ועלבונות מלאו את חללו של הדיון'.⁴⁷ ברוח שלמה בנימין פועל גם נכדו, יהודה בן יחזקאל יוסף, ותלמידו, עקיבא אורצל, אשר פרסם ספר יחד עם טוני לביא, אך אין נשקפת מחוכו משנה סדורה או בהירה.⁴⁸ בין אלו שהושפעו משלמה בנימין ניתן למנות גם את יהודא ליאון אשכנזי (מנטו).⁴⁹

[3] היו גם שהמשיכו את דרכו של ר' יהודה צבי ברנדווין (תרס"ג-תשכ"ט), תלמידו של הר"ל אשלג.⁵⁰ ברנדווין שהה זמן מה בישיבת 'שער השמים' ובבית הראי"ה קוק והיה לימים האדמו"ר מסטרעטין. הוא נישא לבתו של המקובל הברסלברי יוצא הדופן, ר' שלמה וקסלר.⁵¹ נראה שלמד גם אצלו במקביל ללימודיו עם אשלג. לאחר שנתאלמן נישא ללאה, אחות אשת ר"ל אשלג, ובכך הפך למעשה לגיסו של אשלג. ברנדווין שימש כחבר במועצה הדתית של תל אביב והיה 'מנהל המחלקה לסיפוק צרכי דת שעי' הועד הפועל של הסתדרות העובדים'. תפקידו היה לדאוג לכשרות, לבתי כנסת ולמקוואות. בשל העניין האחרון כונה 'הרב של ההסתדרות'.⁵² שיתוף הפעולה בינו לבין

ישיבתו אף הוציאו קובץ של חידושים בנגלה, הג'ל, קונטרס זכרון שלמה, חידושים בסוגיות הש"ס שנלמדו ונתחדשו ע"י הרבנים אברכי כולל מוהר"ל אשלג, בני ברק תשנ"ד. ברשותו אתר אינטרנט עברי, ראו מחזה אברהם אשלג, אתר <http://www.ashlag.com>.
 47 ג' ב, פסק דין, ערעור, ע"א 573/87, הרב יחזקאל אשלג נ' הרבנית אהובה (ליבא) אשלג, תת-על (3)89, 912. יחזקאל אשלג תבע את אמו, הרבנית אהובה (ליבא) אשלג, ואת אחיו – שמחה, אך הפסיד במשפט וכערעור.
 48 טוני לביא ועקיבא אורצל, אלוהים, הרב והפילוסוף: סודות הבריא בספר הוהר ובתורת האר"י, ידאלנו קבלי פילוסופי, אור יהודה תשס"ה. על הספר ראו את דברי הביקורת של ברוך כהנא, 'מרגלית מופלאה שחנה במים', הצופה, ספורים וספרים (9.12.2005). לביא פרסם ברוח זו מספר מאמרים על הורת אשלג, שאינם אלא פריקים מעבודת הדוקטורט שכתב.
 49 ראו יהודא ליאון אשכנזי (מנטו), תכמת הקבלה של הרב קוק והרב אשלג, בעריכת שלמה אבינר, ירושלים תשנ"ז.
 50 גוטליב, הסולם, עמ' תנו-תנט; Rabinowicz, *Hasidism and the State*, pp. 193-194; אברהם ברנדווין, אנציקלופדיה לחסידות, בעריכת יצחק אלפסי, אישים (אות י), ירושלים תשס"א, עמ' נ-נא; יצחק אלפסי, אנציקלופדיה של הציונות הדתית, בעריכת יצחק רפאל, נאולה בת יהודה, ו, אישים (השלמות), ירושלים תשס"א, טורים 209-210; Philip Shraga Berg, *Education of a Kabbalist*, Los Angeles 2000; שרנא פייבל ברג, שם, עמ' 83-20.
 51 ראו עליו 3, *Judaica*, 'Die Letzten Kabbalisten in Deutschland', Gershom Scholem, Frankfurt am Main 1977, pp. 239-247; Berthold Strauss, *The Rosenbaums of Zell: A Study of a Family*, London 1962, pp. 43-50; נתן בן אברהם [קוטלר], ספורים ירושלמיים, א, ירושלים תשנ"ד, עמ' 73-86. דמות זו מוזכרת רבות בכתבי חסידים ברסלב: ר' ישראל בר אודסר ור' שמואל הורוויץ.
 52 ראו לוי יצחק הירושלמי, 'הרב של ההסתדרות: מהו אומר', מעריב (19.11.1963).

מפא"י עורר מעט ביקורת מצד חוגים חרדים שונים.⁵³ ברנדווין סידר רבים מספרי אשלג, המשיך את מפעלו הפרשני על השמטות הוהר ותיקוני ווהר והדפיס מחדש את כתבי האר"י.⁵⁴ מעט לאחר הסתלקות הר"ל אשלג, וסכסוכים שונים בהם היה מעורב בעניין הדפסת כתבי אשלג, הקים את ישיבת קול יהודה בעיר העתיקה בירושלים. את ישיבתו ראה כהמשך ישיר לבית האולפנא שהקים אשלג בשנת 1924. בישיבה זו למדו מספר לא גדול של תלמידים, נגלה ונסתר, והיא היוותה בית הוצאה עבור הדפסת כתבי אשלג וברנדווין.⁵⁵

בין ממשכיו ניתן למנות את בנו, ר' אברהם ברנדווין, אדמו"ר סטרעטין וראש ישיבת קול יהודה בעיר העתיקה בירושלים (נולד בשנת תש"ה).⁵⁶ אשר הדפיס כמה ספרים גנוזים של אשלג, בינם ספר אבן ספר וספר אור האביר.⁵⁷ גם חתנו של ברנדווין, ר' מרדכי שיינברג מירושלים, ממשיך את הפצת הקבלה ברוחו.⁵⁸ והוא זה אשר המשיך את הביאור על תיקוני הוהר שהתל ברנדווין.⁵⁹

מבית מדרש זה יצאו פרסומים עוד בראשית שנות השמונים שבאו להפיץ את תורת אשלג, בעברית ואף ברוסית.⁶⁰ אך השפעה של ממש באה רק מאוחר יותר מצד תלמידיהם. שיינברג הוא האב הרוחני של הישוב 'אור הגנוז', המתקיים ברוח פירוש מסוים לתורת

הד לכך ניתן למצוא בתיאורו של אלתר וילנר את פגישתו עם אדמו"ר חב"ד. ראו פגישותי עם הרב, בעריכת טוביה בלוי, א, ירושלים תשנ"ד, עמ' 98-99.
 54 ראו נפתלי בן מנחם, 'כתבי רבי חיים וויטאל: רשימה ביבליוגרפית', טמירין: מקורות ומחקרים בקבלה וחסידות, ב, בעריכת ישראל וינסטוק, ירושלים תשמ"ב, עמ' רסה-שלד. ראו על כך בהרחבה מאיר, נפתולי סוד.
 55 ראו את מכתבו המצוטט אצל מיכאל ברג, ספר ידד נפשי, עמ' 190-191.
 56 ראו מדרשוני http://www.angelfire.com/ok5/harav_brandwein, ברוחו נבנו שני אתרים: <http://www.kbilh.org>; וכן <http://www.projectmind.org/exoteric/brandwein.html>. שרגא פייבל ברג משתמש גם כן בשם הישיבה 'קול יהודה', בכמה פרסומים עבריים, בטענה כי ברנדווין הוריש לו את ראשות הישיבה אך 'ישיבתו' של ברג קיימת רק על הנייר.
 57 ראו יהודה ליב אשלג, ספר אבן ספיר: מילון לערכים בחכמת הקבלה, ירושלים תשנ"א; הג'ל, ספר אור האביר: על ערכים בקבלה, יהדות ומחשבת ישראל, א, ירושלים תשנ"א. הספר הראשון, המהווה מעין מילון קבלי, הועלה לחוכנת התרגום של בביילון בידי קבוצת בני ברק, http://info.babylon.com/gl_index/gl_template.php?id=47544.
 58 ראו עליו דב ברקוביץ, 'דאיון עם הרב מרדכי שיינברג', דימוי יד (תשנ"ז), עמ' 25-20. בשנים האחרונות נדפסו קונטרסים רבים פרי עטו, המכילים ביאורים ופירושים שונים, ראו למשל מרדכי שיינברג, אילנא וברבא: מאמרים וביאורים בדרך הפרד"ס בנושא ט"ז בשבט, אור הגנוז תשס"ד; הג'ל, בשער המלך: לקט פירושים וביאורים על מגילת אסתר וכן אוסף דברים מעניינא דיימא, אור הגנוז תשס"ג; הג'ל, על הניסים, אור הגנוז תשס"א.
 59 ראו על כך בסעיף הבא.
 60 אברהם ברנדווין, חיבור על חכמת הקבלה, על פי האדמו"ר י. ל. אשלג זצ"ל, טיוטה, ירושלים תשמ"א. על החיבור נכתב טיוטה, והוא נפוץ בצילום. לרובי המהדיר הספר לא נדפס ונכרך בשל היותו ספר קבלה. ראו גם כיבוד של ספר מתן תורה לרוסית, שוודפס בידי אברהם ברנדווין ונ' פינגולד: *Маман Топא* (И. Л. АШЛАГ, О СУТИ ЕВРЕЙСТВА (из книги)), Jerusalem 1981.

אשלג;⁶¹ ומרכז לימוד בשכונת נווה צדק בתל אביב, בשם 'מדרעות: המקום ללימוד פנימיות התורה בדרך הקבלה והחסידות', העוסק בהפצת הקבלה ברוח אשלג.⁶² ברוח שיינברגר פועלות עוד כמה קבוצות והוא מרצה במסגרות שונות ברחבי ארץ ישראל. אחד מהמורים ב'אור הגנוז', המתמקד במדיטציה על דרך הקבלה, הוא ר' יובל הכהן אשרוב. אשרוב מנהל את מכללת 'אילמה' לרפואה משלימה והקים אתר אינטרנט משלו, בשם 'תפילת ישי': הפצת חכמת הקבלה'.⁶³ תלמידו אחר של אברהם ברנדווין ושיינברגר, הוא אברהם בועז פיש, הדפיס ספר ובו תמצית תורת אשלג ברוח מורי.⁶⁴ ברנדווין של ר' יהודה צבי ברנדווין נחלה גם שרגא פיבל ברג, בו נתמקד בהמשך, שלמעשה ינק את עיקרי תורתו מר' יצחק קרקובסקי ונתלה באילן גבוה כדי לחזק את תדמיתו כממשיך נאמן של מסורת קבלית מוכרת וידועה.

[4] מלבד כיוונים מרכזיים אלו מצויים עוד כמה קבוצות קטנות יותר שהושפעו מתורת הרי"ל אשלג ולומדים את כתביו בארץ ישראל ובארצות אחרות. יש לציין גם יחידים הלומדים את תורת אשלג, בעיקר בקרב יוצאי צרפת ואחרים במדינת ישראל.⁶⁵ השפעת תורת אשלג ניכרת גם על כמה אומנים היוצרים ברוחו, אשר חלקם שוידים בצפת.⁶⁶ בין קבוצות אלו ניתן למנות את זו של מיכאל בן פסח (נולד בשנת 1947 באוקראינה. הוא מיכאל פורטנר, Portnaar), הוישב באמסטרדם. בן פסח עומד בראש מוסד הנקרא: 'מכון אריזל' – המרכז ללמוד הקבלה הלוריאנית, ובאנגלית: The Center for Lurianic Kabbalah.⁶⁷ אף על פי שבן פסח מוכרז לעיתים כ'שליח' בני ברוך בהולנד הרי שהוא מציע שיטה שונה מזו של לייטמן בעניינים רבים. כך למשל המוטו לאתרו הוא:

לא קבוצות, זרמים ורתיים, מוסדות או דרכים שונות למינהם שמתמקדות בחינוכיות ופגות אל החלק הקבוצתי שבאדם (חברתי ובהמי), יתנו לאדם את ההתפתחות האולטימית, אשר ניקבע לו רק לו באופן אישי! אך ורק בדרך העבודה האישית של הקבלה הלוריאנית, דרך התמידיות הזאת שרק עכשיו מתגלה לאנושות, נהפכת למציאות. ספרי הארי"ל וספר הוזהר ניתנו לעולם כבדי שהיחיד וכן גם כל האנושות יובאו מהר אל גאולה שלמה, להשתחרר מהעבדות של הרצונות האנוסטיים.⁶⁸

בהרצאותיו הוא חוזר ומדגיש את האינדיבידואל וממעט את חשיבות הקבוצה ומקומו

- 61 ראו על כך איתמר מור, 'אור הגנוז', מקור ראשון (27.7.2005), ליישוב אתר אינטרנט פמותח ברוח הקבלה, אור הגנוז, אתר www.orhaganuz.com.
- 62 מרכז מדרעות, אתר www.mudaut.co.il.
- 63 יובל הכהן אשרוב, אתר www.ayeh.net/test2.
- 64 פיש, נקודות אור ודעת. הספר העולה גם על אתר www.angelfire.com/ok5/novd.
- 65 ראו למשל מרק וירדית כהן, אתר www.nehorapress.com.
- 66 ראו למשל אברהם לוונטל, אתר www.kabbalahart.com.
- 67 ראו בן פסח, אתר www.kabbalah-arizal.nl/heb.html. האתר הוא בעברית, אנגלית, רוטית והולנדית, ומופצים בו גם מהדורות צילום מלאות של כתבי בעל הסולם, הארי"ל, הוזהר ורמח"ל. כמו כן פורסם בן פסח ספר אנגלי, המופץ באתר, בעקבות ספר שמעתי לך ברוך אשלג, ראו www.kabbalah.com, Ben Pesach, The Spiritual Foundation of the Kabbalah, באמסטרדם הוקם אתר אינטרנט נוסף העוסק בקבלה ומהווה מעין פורום, www.kabbalisten.com.
- 68 בן פסח, אתר, שם.

כמורה, לצד שימת דגש על הפשטות שבהבנת עקרונות הקבלה לחיים. בן פסח אף הקים מעין מוסד אקדמי בשם LURIA: The Lurian University & Research Institute Association, או 'אוניברסיטת הארי"ל', שאין לדעת מי לומד בו.⁶⁹ ברוח זו קמות קבוצות וירטואליות, שונות ומשונות, הנחלים בצורה זו או אחרת בתורת אשלג. לעיתים קרובות מהוות הן בסיס לקבוצות של לומדי קבלה שאין שיטה סדורה בידם ושואבים הם מלא חופניים מדרכו של לייטמן כמו גם מזו של ברג, וודאי שלא היו עולים הם על אתר בלעדי הצלחת ברג לייטמן לפנייהם.⁷⁰ קבוצות אחרות נתלות במסורות של מקום חוץ אימוץ שיטות הפוכות למקומם. כך למשל ארגון הנקרא: Lithuanian School of Kabbalah, שלו כמה וכמה אתרי אינטרנט.⁷¹ לפי הצהרת מקימו הארגון מדובר בקבוצה שנוסדה בשנת 2005 בקובנה ובוילנה, המרכיבה גרי צדק העוסקים בקבלה ברוח בית המדרש הליטאי ראש להם הגרי"א ר' שלמה אלישיב. עם זאת אין הם נמנעים מלשלב את תורת אשלג במרכז התורה החדשה אותה הם מציגים. ההבדלים בין 'הממשיכים' השונים רבים הם ובאים לידי ביטוי גם כלפי חוץ באופני הפצה של ספרות הקבלה. די לציין כדוגמא את הפצת כתבי הרי"ל אשלג בדפוס, שזוכים כתבים אלו למהדורות מרובות, ובכל מהדורה שינוי קטן המתאים לרוח המדפיס. הפער בין 'ממשיכים' אלו בא כהן לאידי ביטוי באופן מופלא. עם זאת עיקר המחלוקת מתגלה באופן הבנת כתבי אשלג, כפי שנראה בהמשך.

ערכאות, פולמוסים ומחלוקות סביב להדפסת כתבי אשלג

הפולמוסים סביב להדפסת ספרי אשלג נתגלו כבר ביום הסתלקותו, ומעורבים בהם מספר מחלוקות. כך שולבו כאן ענייני כבוד, טענות בדבר המשכיות, בעלות על נכסים ועניין זכויות היוצרים. בפולמוס זה היו מעורבים רוב משפחת הרי"ל אשלג, כמו גם רבים מתלמידיו. במשפט מסובך שנערך בשנת 1956, ובערעורו עליו בשנת 1957, נתגלו עניינים רבים הקשורים למאבקים פנימיים אלו. המעורבים בדבר עברו מספר פעמים מצד לצד עד שזכו הם לדברים קשים מפי השופטים,⁷² שעיקרם פליאתו של השופט מלחי: 'אני מניח כי

- 69 בן פסח, אתר www.luria.eu. בהתכתבות עם בן פסח לא עלה בידי לדלות פרטים על 'התלמידים' הלומדים במסגרות שהקים, או מספרם, ודבריו הסתכמו במשפט: 'כשמקובל הוגה משהו הדבר מתקיים מיד'.
- 70 ראו למשל את קבוצת הסטודנטים הנקראת Student Kabbalah Group (SKG), לה אתר <http://www.kabbalahgroup.org>; ופורום <http://community.kabbalah.com>. במסגרת זו הוקמה קבוצת לימוד בשם Kabbalah Virtual Group, הפועלת דרך האתר <http://groups.yahoo.com/group/kabbalahVG>. תמונה דומה עולה מאתרי של קבוצה אקלקטית ונספת: <http://www.everburninglight.org>. והדוגמאות מרובות.
- 71 אתר www.angeltowns2.net/zurvantek/fivetreeskabbalah/fivetreeskabbalah.html. ראו גם את כתב העת המקוון שברשותם: <http://kabala.lietuvojė.info>; ואת הפורום שהם מפעילים: <http://www.network54.com/Forum/83515>.
- 72 אליעזר מלחי, פסק דין, בית המשפט המחוזי תל אביב יפו, תיק אורחי 26566/54, מתאריך 26.4.1956; שניאור זלמן חשין, פסק דין, ערעור. בית אולפנה רבתי עיטור רבנים, ירושלים, נ' עיקב אשלג ואח', ע"א 150/56, פסקי דין, כרך יא, תשי"ז/תשי"ח-1957, עמ' 804-812.

המנוח לא העלה על דעתו כי המחלוקת בין תלמידיו ויורשיו, שהוא לא דווקא פלוגתא לשם שמים, תגיע לערכאות.⁷³ אפילו עניינים פשוטים היו צריכים בירור. הנה נראה כי היו מבניו של אשלג שטענו כי הזכות להדפסת כתביו שמורה בידם משום שהם נטלו חלק מרכזי בחיבור. ככל הנראה הייתה זו טענת ר' שלמה בנימין אשלג, כפי שעולה מכמה מסמכים גנזיים⁷⁴ וכפי שגרמו אף בדברים שכתב.⁷⁵ הדברים אלו ניתן למצוא בקונטרס אשר נדפס בשנת תשנ"ב בידי בן ציון אברמוב, הכולל קטעים מעברדים מפרוש הסולם, בו מיוחס הפירוש כולו לר' שלמה בנימין אשלג.⁷⁶ כתגובה לטענה ממין זה כתב השופט מלחי:

השאלה הראשונה המתעוררת ביחס לחיבור הנערץ הוא, מי הוא בעל החיבור. אני קובע ללא כל היסוס כי בעל החיבור הוא הרב המנוח י. ל. אשלג זצ"ל, הוא ואין בלתי. בעו לבין הסוככים אותו היה מרחק רב, הוא היה גבוה מעל גבוה מעליהם. תלמידיו ובניו תלמידיו התחממו לאורו ושפכו מים על ידיו, ולמצווה ולכבוד נחשב להם למלא אחר הוראותיו, ותוך כדי למודם לעזור עמו במלאכת החיבור. עזרה זו היתה בעיקרה עזרה בעלת אופי טכני – 'טכני' בתוך מסגרת לימודית של תורה לשמה. כך, למשל, השוואת נוסחאות או ציטוט אסמכתאות הוא בלי ספק מפעל חשוב המצריך בעיקרו עמל ושיטתיות מכנית מסוימת. אולם אין לראות בזה משום שותפות לחיבור. [...] אין לראות בשום איש כשותף בכלל לחיבורו של המנוח.⁷⁷

שאלה נוספת שעלתה הייתה מי עומד בראש, או מי מנהל, את 'בית אולפנא רבתי עיטור רבנים'; או יותר מדויק, מה טיבו של מוסד זה?⁷⁸ בפסק הדין של הערעור כתב השופט שניאור זלמן חשין: 'למעשה לא הוברר לנו עד היום מי מוסמך ומי אינו מוסמך לייצג את הישיבה. זהו שדה הפקר שהכל דורכים בו. אך רצון ההשתלטות הפועם את המשיבים עדיין אינו מורה על העדר ניקיון כפיים בפנייתם לבית המשפט להכיר בקניין בעלותו של העיזבון בספרי המחבר המנוח'.⁷⁹ חשין מגיע למסקנה, על סמך דברי מלחי ובתוספת דברים, כי ישיבה זו אינה אלא פיקציה שהגה אשלג בכדי להדפיס את ספריו וכי לא העניק

73 מלחי, פסק דין.

74 כך עולה מדברי יחזקאל אשלג באיגרת אל שלמה בנימין אשלג, כ"א אדר ב' תשי"ט, כתב יד, ארכיון בני ברק. במכתב זה מואשם שלמה בנימין גם ביחס עכור כלפי אמו, היא רבקה, ובלקיחת כספים. המכתב מהווה חלק מהפולמוס הגלוי שהיה בין שלמה בנימין לאחיו – ברוך שלום.

75 שלמה בנימין אשלג, 'דברים אחרים', בתוך: יהודה ליב אשלג, ספר הווהר, עם פירוש הסולם, א, ירושלים תשט"ו. כאן מדרגש הוא כי עילת כתיבת החיבור באה ממנו. בחלק מהמהדורות בשנים שבאו לאחר מכן נותרו דבריו אך שמו נמחק, כך שיכול אדם לקרוא את הדברים כנכתבים בידי בן אחר.

76 בן ציון אברמוב, ספר אורח חיים, שפתי בן ציון, והוא סדר לימוד תיקון כרת אשר תיקן מרן החיד"א, הכולל אדרא רבא ואדרא וטא בצרף התרגום המילולי של בעל הסולם, האדמו"ר הרב שלמה בנימין הלוי אשלג זצ"ל [1]. ירושלים תשנ"ב.

77 מלחי, פסק דין.

78 ראו על כך גם מאיר, נפתולי סוד.

79 מלחי, פסק דין.

ליוורשו כל אישור או צוואה בעניין הזכויות.⁸⁰ יתרה מכך שערי הספרים לא מלמדים על הזכויות כלל וכלל, שבכל עותק כתוב דבר אחר.⁸¹ חשין מתאר כיצד 'עם פטירת המנוח, הופרה האידיליה והמחנה התפצל לשני מחנות יריבים. החלה התרועועות בין המקורבים למנוח, והכל פונים למושל בבקשות ובתחינות לתמוך בהם ולא לשעות לטענות יריביהם', והוא מתאר את 'מאמציהם ללכוד נפשות ממחנה יריבים'.⁸² שאלת הבעלות על הישיבה היוותה את עיקר הטיעון בדבר הזכויות. חשין קבע כי הוא מבטל את הערעור של 'בית אולפנא רבתי' נגד יעקב אשלג ואחרים. נביא את הסיכום של פסק הדין השני, שיש בו לאפיין את המחלוקת שנתעוררה:

עלינו לציין, כי אין אנו בטוחים כלל וכלל במשמותה ובכוח חיותה של האגודה (או הישיבה) המעוררת. [...] בצדק אמר השופט המלומד כי 'הישיבה אינה גוף אף כי יש לה דמות הגוף'. אך גם דמות זו היא מטושטשת עד לכלי הכר. [...] אין ספק, שנציגי הישיבה (לפי גלגולי שמוותיה השונים), והרב המנוח ביניהם, אספו כספים רבים מגדירי עם ישראל, ואין אנו יודעים מה עלה להם לכספים אלה. ייתכן מאוד, שחלק הארי מהם, ואולי אף הכל, הושקע בהוצאת הספר, אך פנקסי חשבונות נהלו מטעם המנוח, ושם הישיבה לא נזכר בהם כלל. נראה הדבר, שחבורה קטנה מבקשת עכשיו להחיות את הישיבה, ואולי לשם שמים, וכדי להמשיך המפעל חייו של המנוח. אך אין בידה להפיק בקרבה רוח חיים לגבי העבר, לייחס לה פעולות שמעולם לא עשהה אותן ומעולם לא יכלה לעשותן, ולהעניק לה זכויות שאין היא ראוייה להן.⁸³

את פסק הדין הראשון חתם השופט מלחי בדברים קשים עוד יותר, שבאופן מפתיע רלוונטיים גם להיום:

לא אוכל לסיים את הדיון מבלי שאזכיר את הכאב שהיה לי להפוך ולהפוך בפרשייה זו. לאורך ישיבות רבות ועדויות ממושכות, כשעניי ראות ואונוי שומעות אך התלמידים מגוללים לפני את מסורת רבם, לא בכדי להרחיב תורתו ולהאדיר מפעלו, אלא להשתמש בהם כשט להצלפת הכת השנייה. צר לי שניסיונותי לפשר בין הצדדים על ידי הקדשת המפעל להמשכת עבודת המנוח בפינתו של גוף דתי ציבורי, תוך כדי התחשבות מקסימלית אפשרית בשיתופם של בני המשפחה כהמשך העבודה במשכורת, כל ניסיונותי אלה עלו חרס ביד. רצוני לנצל רגע אחרון זה [...] בכדי לשוב ולגולל בפני משפחת המנוח ושארית תלמידיו את הצעתי כי הם יקבלו עליהם עתה את הפרשה שהצעתי להם בזמנו, או שימסרו לגוף ציבורי של גדולי תורה את ההחלטה בסכסוך שביניהם תוך הסכמה מוקדמת להעדרת האנטרס הרוחני של המנוח על השיקולים הכספיים או מעין כספיים פרטיים.⁸⁴

לאחר דברים אלו פנה אחד הצדדים לערעור נוסף. פסקי הדין שנחתמו לא שינו את המצב הלכה למעשה וכל אחד המשיך בדרכו להפיץ את כתבי הרי"ל אשלג, ראש להם פירוש

80 ראו את הדיון המקיף על ממות הישיבה, שנוסדה כאגודה בשנת 1924, חשין, פסק דין, עמ' 807-812. בין השנים 1933-1936 שימש ברנדווין כנשיא הנהלת האגודה ועם מות רבו, בשנת 1954, טען שהוא הנשיא או המזכיר של הישיבה.

81 שם, עמ' 810-811.

82 שם, עמ' 808-809.

83 שם, עמ' 812.

84 מלחי, פסק דין.

הסולם, חוך התעלמות מוחלטת מכל עניין וכויות היוצרים, כשכל צד פרש לפינתו ופתח מרכז משלו הממשיך את ידיו אשלג המקוריות. מצב זה הוא גם המצב השורר בזמן הזה שהטעון בדבר המשכיות עומדת עדיין במרכז.

הפולמוס נערך בעניין נוסף. פירוש הסולם שכתב הר"ל אשלג אמנם מקיף את כל ספר הזוהר אך כידוע אשלג לא סיים את כל המלאכה. בכוונתו היה להמשיך את הפירוש על השמטות הזוהר ועל ספר תיקוני זוהר. מי שהתחיל בהשלמת העבודה היה ר' יהודה צבי ברנדווין, שהדפיס שלושה כרכים חדשים. ברנדווין הגיע עם ביאורו, מעלות הסולם, עד לתיקון כ"ג בספר תיקוני זוהר. הכרך האחרון נדפס כשנה לאחר מותו, בשנת תש"ל.⁸⁵ למפעל זה קמו עוררין, ביניהם ר' ברוך שלום אשלג, שלא ראו בביאור זה המשך נאמן, או אפשרי, לכתבי הר"ל אשלג. אחרים ניסו להשלים עוד את הדברים. תחנו של ברנדווין, ר' מרדכי שיינברגר, השלים את מלאכת הפירוש לתיקוני זוהר בארבעה כרכים, שתחילתם נדפסו בשנת תשמ"ח, ולפירושו קרא: מלאכת הסולם.⁸⁶ גם פירוש זה לא התקבל על כל. הנה, שרגא פייבל ברג, חפץ גם הוא להשלים את המלאכה. לדבריו החל במלאכה סביב לשנת תש"ל ואף 'הוסמך' לכך בידי ברנדווין. דברים אלו של ברג נדפסו בשנת תשנ"ז, במבוא לפירוש נוסף לתיקוני זוהר, מעשה ידי בנו מיכאל ברג, המהווה גם הוא המשך למפעל אותו התחיל ברנדווין, או שמא יש לומר: פירוש אלטרנטיבי לזה של שיינברגר. בדברי ההקדמה לפירוש אין אפילו רמז אחד שכל אותה מלאכה כבר נעשתה בידי שיינברגר וכי עבודה זו היא למעשה התמודדות עם מה שכתב שיינברגר.⁸⁷

אחרים שלא חפצו להוסיף פירוש חדש הממשיך את מלאכת אשלג, ערכו את פירוש הסולם מחדש. כך נכדו של הר"ל אשלג, יחזקאל יוסף בן שלמה בנימין, הדפיס כרכים של פירוש הסולם על תהילים, על המועדים ועל שיר השירים, שאינם אלא לקטים מהפירושים הקיימים.⁸⁸ בן אחר של שלמה בנימין, הוא שמחה אברהם, הדפיס את פירוש הסולם במתכונת ספר חוק לישראל.⁸⁹ הדפסות שונות של פירוש 'הסולם' הולכות ורואות אור, כשכל מדפיס מרגיש במבוא את עצמו כ'ממשיך' נאמן. לעיתים מלוות ההדפסות בפרשיות משפטיות שונות הנוגעות

⁸⁵ יהודה צבי ברנדווין, ספר הזוהר, השמטות, עם פירוש מעלות הסולם, תל אביב תשי"ח; הג"ל, ספר תיקוני זוהר, עם פירוש מעלות הסולם, א, ירושלים תש"ך; ב, ירושלים תש"ל.

⁸⁶ מרדכי שיינברגר, ספר תיקוני זוהר, עם פירוש מלאכת הסולם, א, ירושלים תשמ"ח; ב-ג, ירושלים תשנ"ז; ד, ירושלים תשנ"ט.

⁸⁷ מיכאל ברג, ספר תיקוני זוהר עם פירוש העולה בסולם, ירושלים [קנדה] תשנ"ט. דברי ש"פ ברג מוכיחים בהקדמה, שם, עמ' יא-כט. יש לציין כי לאורך מהדורה זו של ברג, שנדפסה עם פירוש הסולם ומעלות הסולם, לא מוזכר בכרכים הראשונים כי אשלג וברנדווין הם מחברי הפירושים והשמטות כל המבואות.

⁸⁸ יחזקאל יוסף אשלג, ספר הזוהר על המועדים, עם פירוש הסולם, בני ברק תשנ"ב; הג"ל, ספר הזוהר על תהילים, עם פירוש הסולם, בני ברק תשנ"ט; הג"ל, ספר הזוהר על שיר השירים, עם פירוש הסולם, א-ב, בני ברק תשס"ו. ראו גם את כרך המפתח שערך, הג"ל, ספר מסורת הזוהר על תורה נביאים כתובים, בני ברק תשנ"ה. הוא הדפיס גם לקט מכתבי אשלג. ראו יהודה ליב אשל, קונטרס אמונה ודעת, בעריכת יחזקאל יוסף אשלג, בני ברק תש"ס.

⁸⁹ שמחה אברהם אשלג, ספר הזוהר, חק לישראל, עם פירוש הסולם, בני ברק תש"ן.

לזכויות היוצרים.⁹⁰ ביטוי נוסף לעניין זה ניתן לראות בתוכן המהדורות. כך למשל בהשמטת הסכמות מסוימות מספרי אשלג, בכמה מהן הושמטו הסכמות הראי"ה קוק ולחילופין הסכמת הרב זונפלד, או בהוספת אותן הסכמות לספרים אחרים.⁹¹ את אותו הרעיון ניתן לראות גם בהדפסות השונות של ספר מתן תורה לר"ל אשלג וספר ההקדמות, הכולל את הקדמותיו של אשלג לספריו, ובעריכת מפתחות שונים לפירוש הסולם.⁹² כפי שקורה בדפוס מתרחש גם כן מעל דפי האינטרנט, שכתבי הסולם הועלו כולם על אתר במספר נוסחים ואופנים על ידי קבוצות שונות.⁹³ אופן הפצת ספרות הקבלה והחסידות באינטרנט, לצד תיאור תפקיד האינטרנט בגיבוש קבוצות שונות, ראוי לסקירה מיוחדת שלא נעשתה עד כה. כמובן שחלק מאותם אתרים נבנו רק כדי לקדם מכירת של איש, מוצר או קבוצה, והעניין הכלכלי מצל על הפצת הספרות, אך אין ספק כי 'תחרות' האתרים באינטרנט וממדי התפוצה הגבוהים שלהם, מהווים ורו לקבוצות שונות להקים אתרים חדשים לבקרים. כפי שנראה גם בהמשך מהווה האינטרנט אמצעי הפצה מרכזי לנתלים בדרכו של אשלג בזמן הזה.⁹⁴

העניינים האחרונים מדגימים יפה את מאבקי הכוח בין הקבוצות השונות על הפרשנות לכתבי אשלג והוא בא לידי ביטוי לאורך כל לאכתבים ההולכים ונרדפים, כולל אלו של ר' ברוך שלום אשלג, המודפסים היום באופנים שונים על ידי מיכאל לייטמן, אברהם מרדכי

⁹⁰ כך גם טוען אליעזר יהושע קלאר (בנו של ר' מרדכי קלאר, מתלמידי הר"ל ור' ברוך אשלג) לבלעדיות בהדפסת פירוש הסולם לספר הזוהר, ושאר כתבי אשלג, ולאחרונה הדפיס לשם כך שני גיליונות פרסומיים. ראו אליעזר יהושע קלאר, הזוהר שבסולם, יו"ל ע"י אגודת הזוהר שבסולם להפצת דרכו ותורתו של רבינו בעל הסולם זיע"א, גיליון 1 (איר תשס"ו); 2 (אב תשס"ו). על ר' מרדכי קלאר (נפטר בשנת תשל"ט), שהיה מעורב בעבר גם הוא בפרשיות וכויות הדפסת פירוש הסולם, ראו גרשליב, הסולם, עמ' תצח-תקא. ראו גם את הקונטרס נגד קלאר בעניין הוכחות, יוסף ויינשטוק, ברור דברים וכתבי הסרוב של בחי דינים, נגד ר' מרדכי קלאר על דבר פנייתו לערכאות בעניין 'הקופיריט' לספר הזוהר עם פירוש הסולם, [בני ברק תשל"ח].

⁹¹ ראו על כך מאיר, נפתולי סוד. כך גם יחזקאל יוסף אשלג, ספר הזוהר על המועדים, הביא את רוב ההסכמות לכתבי אשלג אך זו של הראי"ה קוק נעדרת.

⁹² ראו למשל דוד יורעאל (אורוול), מפתח עברי למאמרי הזוהר על פי פירוש הסולם, ירושלים תשנ"ד; משה יוסף פורסט (הקירוב לברוך שלום אשלג), ספר מראה זוהר, הוא מורה באצבע על כל פסוקי תנ"ך איה ביאורם בתורת רשב"י, ראשון לציון תשנ"ה; מיכאל ברג, ספר אשרי העם הם לומדיך, הפותח פתח לזוהר הקדוש, ירושלים תשנ"ו.

⁹³ ראו למשל קבלה מהמקור, אתר www.ashlagbarochi.com, המכיל את כתבי הר"ל אשלג ובנו, ר' ברוך, בקבצים הניתנים להורדה; וכן אתר אחר המכיל צילום עשרות ספרים הקשורים לזוהר ומכיל בין השאר מהדורה של פירוש הסולם לאשלג ומעלות הסולם לברנדווין, <http://www.zohar3.com/613israel>.

⁹⁴ על תפקיד האינטרנט בהקשר זה, ראו את הערותיו והפניותיו של גארב, 'חידו הפגלות יחזקאל' ו'צננים', על פי המפתח (אינטרנט); וכן יחיאל הררי, מיסטיקה כרטיזיקה משיחית בכחביו ופועלו של הרב יצחק גינזבורג, עבודה לשם קבלת תואר דוקטור, אוניברסיטת תל אביב, תל אביב תשס"ה, עמ' 85-92.

גוטליב ויעקב משה שמואל גרניר, ובצורות שונות באינטרנט.⁹⁵ דוגמא אחת למחלוקות פנימיות אלו ניתן לראות בהדפסת ספר 'שמעתי', המכיל את פנקס רשימותיו של ר' ברוך שלום אשלג מפי אביו, ובהדפסת איגרותיו של ר' ברוך. היה זה מיכאל לייטמן אשר הדפיס את הספרים לראשונה בקובץ אחד.⁹⁶ לדבריו קיבל את הכתבים באופן הבא: 'בהיותו נ' ברוך שלום על ערש דווי, בשעת לילה מאוחרת, הגיש לי לפתע את המחברת ואמר לי זה הלשון: "קח את המחברת ועסוק בה". למחרת לפנות בוקר, בהיותי סמוך למיטת חוליו, עלתה נשמתו הטהורה לגנוי מרומים.⁹⁷ והנה, לפני זמן מה פרסם גרניר שני כרכים, בשם 'ברכת שלום', שכתב אחד מכיל את מה שמכונה קובץ 'שמעתי' וחלק שני את איגרות ר' ברוך.⁹⁸ אך לא רק שאין הוא מזכיר כלל את מהדורותיו של לייטמן, ומציג את הדפסתו כהדפסה ראשונה, אלא שנוספו במהדורה זו כמה וכמה פסקאות ומכתבים שנעדרו מהמהדורה הראשונה והושמטו ממנה. גם נוסח המכתבים שונה במעט וניכרת ידו של עורך.⁹⁹ כתגובה הדפיסו בני ברוך מהדורת כיס מחודשת של הספר 'שמעתי' עם תוספות שונות.¹⁰⁰ אם לא די בכך הרי ש'מאמרי שמעתי' נוספים נדפסו גם על ידי גוטליב בתוך מאמריו של הרב ש.¹⁰¹

באופן דומה ניתן לראות את פרשיות הדפסת מאמריו של ר' ברוך שלום, אותם כתב מדי שבוע עבור קבוצת תלמידיו הקרובים. מאמרים אלו מהשנים תשמ"ד-תשנ"א, נדפסו בארבעה כרכים בידי אברהם מרדכי גוטליב, לפי סדר השנים.¹⁰² במבוא לכרך השני טוען גוטליב כי הרב ש' נתן לו לעבור על המאמרים ולתקנם לפני שחילקם לתלמידיו.¹⁰³ והנה, במקביל הדפיס לייטמן את כל אותם מאמרים מחדש, בחמישה כרכים, בשני צורה. עתה

95 כתביו של ר' ברוך שלום אשלג החלו לראות אור עוד בחייו, בניגוד לכל דברי המדפיסים בזמן הזה. אלו הודפסו בסדרת קונטרסים בסטנסלי, שנערכו מתוך פנקסים בידי וובי יוסף, ראו ברוך שלום אשלג, כתבי הרב ש' אשלג, כתב העת, א-ג, ירושלים תשל"ו.

96 תחילה בשם: ברוך שלום אשלג, כתבי הרב ש': מאמרי שמעתי / איגרות, בעריכת מיכאל לייטמן, בני ברק תשנ"ב, ואחר כך בשם: ברוך שלום אשלג, שמעתי / איגרות / ניוגו העולם הבא, בעריכת מיכאל לייטמן, בני ברק תשנ"ו.

97 שם, בראש הספר. ראו גם Michael Laitman, *Attaining The Worlds Beyond: A Guide to Spiritual Discovery*, Toronto 2002, pp. 13-14. אותו טיעון מופיע גם בראש רשימות אחרות של הרב ש' שפרסם לייטמן, ברוך שלום אשלג, דרשות הסולם, א-ב, בעריכת מיכאל לייטמן, בני ברק תשנ"ו.

98 ברוך שלום אשלג, ברכת שלום: מכתבים, בעריכת יעקב משה שמואל גרניר, בני ברק תשס"א. הנ"ל, ברכת שלום: שמעתי, בעריכת חגי הלוי הורביץ, עם הקדמת יעקב משה שמואל גרניר, בני ברק תשס"א. אלו ראו אור בהוצאת אור ברוך שלום, של אברהם מרדכי גוטליב.

99 בעוד במהדורות לייטמן יש מ"א מכתבים הרי שאצל גרניר יש כבר ע"ז מכתבים. כך גם ספר שמעתי של לייטמן מכיל רל"ג פסקאות ואילו זה של גרניר רמ"ח פסקאות.

100 ברוך שלום אשלג, שמעתי, בעריכת מיכאל לייטמן, בני ברק תשס"ה. עתה מכיל הספר פסקאות נוספות.

101 ברוך שלום אשלג, ברכת שלום: מאמרים, ג, עמ' א-טו; ש, ד, עמ' ג-טו.

102 ברוך שלום אשלג, ברכת שלום: מאמרים, ד-ז, ירושלים תשנ"ח-תשס"ג. הכרך הראשון הופץ קודם לכן במתכונת שונה, ללא שם העורך, תחת הכותר 'ספר המאמרים'.

103 ברוך שלום אשלג, ברכת שלום: מאמרים, ב, עמ' ו.

מכונים הם 'שליבי הסולם' ומסודרים הם על פרשיות השבוע ומסכתות התלמוד.¹⁰⁴ במבוא לכרך הראשון כתב לייטמן: 'כתוצאה מהרצאות שנתי בשנת תשמ"ג, הגיעו למורי האדמו"ר [!] ברוך שלום הלוי אשלג עשרות תלמידים חדשים ללמד את חכמת הקבלה. עוד הוסיף הוא כי בעקבות כך התעורר הרב ש' לכתוב את המאמרים השבועיים, תחילה ברשימות קצרות מהן בנה לייטמן את שיעוריו ולאחר מכן על דעת עצמו. כמובן שגוטליב ולייטמן לא מזכירים האחד את מהדורת השני.

עניין זה מהווה רק ביטוי אחד למחלוקת על תואר 'הממשיך הנאמן', מחלוקת אשר עדיין לא תמה ונראה כי רק מתגברת והולכת עם התרחבות קבלת תורת אשלג.

'ממשיכי' אשלג, קבלה נוצרית והעידן החדש

בהמשך נתמקד בשתי קבוצות, זו של מיכאל לייטמן וזו של שרגא פייבל ברג, בגלל השפעתן כלפי חוץ ופנייתם הרחבה אל הכלל, פנייה אותה הם מוצאים לכאורה כבר בכתבי אשלג. לאחר מכן נצביע על כמה דרכי התנגדות לקבוצות אלו ודרכי גילוי שונים בקרב מקובלים בארץ ישראל ומחוצה לה. יש להדגיש כי עיקר הסקירה מתמקדת בדרמים הנוקטים באקווי טריות יתירה, לקבוצות, אלו אחרי אינטרנט מפותחים ודרכי הפצה אגרסיביות, וקבוצות אחרות לא זוכות כאן לסקירה נוספת ומעמיקה בשל העדר בחומר מורפס. על כן אין מדובר כאן בסקירה של כל 'ממשיכי' דרכו של אשלג אלא רק בשני ענפים מאילן גדול.

קבוצות שונות שמות במרכז עניינים את שאלת הפצת הקבלה וקרובות בעניינים רבים לרוח 'העידן החדש'¹⁰⁵ ולעיתים למה שמכונה 'קבלה נוצרית',¹⁰⁶ ומתמזגות הן בתופעות מגוונות וענפות אלו הוזכות לתפוצה רחבה בשנים האחרונות בארצות המערב, כמו גם בארץ ישראל. למעשה מדובר בקבוצות אשר מפקיעות את הקבלה מההקשר היהודי

104 ברוך שלום אשלג, שליבי הסולם, א-ה, בעריכת מיכאל לייטמן, בן ציון גירן, בני ברק תש"ס. ראו על כך Joseph Dan, *The Heart and The Fountain: An Anthology of Jewish Mystical Experiences*, Oxford, New York 2002, pp. 42, 48, 285; id., *Kabbalah: A Very Short Introduction*, Oxford 2006, pp. 109-112. יוהנתן גארב, "תחיית המונות של המיסטיקה בימינו": חדשנות מול שמרנות בהגותו של יוסף אחיטוב, תרבות יהודית בעין הסערה: ספר היובל למלאת שבעים שנה ליוסף אחיטוב, בעריכת אבי שגיא, נחם אילן, עין צורים תשס"ב, עמ' 178-177; הנ"ל, 'חידו השגלות יהי לעד', על פי המפתח; Arthur Green, *A Guide to the Zohar*, Stanford 2004, pp. 186-187. הרחיב על כך בעוד הוס במספר הרצאות חשובות, הנמצאות בשלבי הכנה לדפוס: 'העידן הקבלי החדש וההגיון הרוחני של הקפיטליזם המאוחר', יום עיון העידן החדש, מכון ון ליר, 17.4.2005. (הרצאה); הנ"ל, 'מיסטי כאן ומיסטי שם: קבלה בעידן המודרני והפוסטמודרני', כנס מיסטי-כאן, אוניברסיטת בן גוריון, 19.4.2005. (הרצאה); Boaz Huss, *The New Age of Kabbalah: Contemporary Kabbalah*, (forthcoming) *The New Age and Postmodern Spirituality*.

105 ראו יוסף דן, 'קבלה נוצרית וחזק הקבלה', הארץ, תרבות וספרות (28 בפברואר 1997); Dan, *Kabbalah*, pp. 68-69; מרון הלרשטיין, גלגוליה של הקבלה דרך העולם הנוצרי עד 'העידן החדש', על ידי בחינת מסדר 'שחר הזהב', עבודה לשם קבלת תואר מוסמך, האוניברסיטה העברית בירושלים, ירושלים תשס"ו, עמ' 65-66, 73.

המקורי בניסיון להציג מעין 'קבלה אוניברסאלית', דבר התואם לטענת תנועות איוז טריות שונות מסוף המאה ה-18 ואילך. ניתן לציין עשרות דוגמאות להלך רוח זה, שבלעדיו לא ניתן להבין את דרך פועלם של ברג ולייטמן, אמנם דרכם של ברג ולייטמן שונה מהקבוצות הנזכרות למעלה אך בכמה נקודות ניתן למצוא קווי דמיון מפתיעים. מדובר באימון טרמינולוגיה כמו גם באימון רעיונות מרכזיים. עם זאת, דווקא באימון זה, ניתן למצוא פולמוס נסתר. על כל פנים ברור כי פנייתם של לייטמן וברג היא בעיקרה אל צורכי תרבות זו ולא אל החברה היהודית המסורתית, מתוך הנחה שדווקא על אלו יקל להם להשפיע. פולמוס והתמודדות נוספת יש לזרמים אלו עם חוגים אורתודוקסיים שונים בארץ ישראל ובארצות הברית, חוגים אשר גם הם מתבססים על ספרות הסוד היהודית. רצונם להשפיע על זרמים שונים, בעלי מגמות שונות, מתגלה כפי שנראה גם באופן ודרכי הפצתם את ספרות הקבלה ויוצרת מראש כחיבה דואלית.

על פי רישומים פנימיים אומדת כל קבוצה, זו של ברג וזו של לייטמן, מאות אלפי 'תלמידים' (ברג מדבר אפילו על שלוש וחצי מיליון בני אדם שעברו דרך מרכזיו ולייטמן טען בראיון ליותר משמונה מאות אלף תלמידים ברחבי העולם), אך יש לתמונה על הערכה זו. כפי שנראה בהמשך, ואין לזהות בין דרכי ההפצה הרחבות של אותן קבוצות להשפעתן בפועל וההקבלות בצביון הרחב הלכה למעשה. עיקר הדיון יחמק בשאלת הסוד והגילוי של ספרות הקבלה ולא יהווה ניתוח כולל של הוויכוחים השונים. נראה כי דיון זה יכול להיות נקודת מוצא לניתוח מקיף יותר, שודאי יושלם על ידי אחרים.

פרק שני. שרגא פייבל ברג והמרכזים שהקים

תמונה מעניינת של הפצת עקרונות מסוימים מתוך תורת הקבלה לקהל רחב, תוך היתלות בתורת הרי"ל אשלג, מופיעה אצל שרגא פייבל ברג (נולד בשנת 1929 בברוקלין. לשעבר פייבל גרוברגר, Feivel Gruberger), ברג החל את דרכו בישיבות אורתודוקסיות בארצות הברית ועבר כסוכן ביטוח. בשנת 1953 נישא לרבקה ברנדווין (קרובתו של ר' יהודה צבי ברנדווין) ונולדו להם שמונה ילדים. הוא התגרש ממנה מאוחר יותר ובשנת 1971 נישא לטובה (היא קרן. נולדה בשנת 1942).

במשך זמן קצר למד ברג מבואות בקבלה אצל ר' יהודה צבי ברנדווין (ככל הנראה משנת 1964) וסייע לו בהרפסת ספרי קבלה והפצתם. במקביל למד אצל ר' לוי יצחק קרקובסקי (גם הוא תלמיד של הרי"ל אשלג), עד לשנת 1966. רק עם הסתלקות ר' יהודה צבי ברנדווין, בשנת 1969, החל ברג לפתח את דרכו, באמרו כי לו ניתנה הירושה, וייעד את הפצת הקבלה לכל החפץ בכך. הוא שהה בארץ ישראל בין השנים 1971-1981, 1983-1984, ואת שאר זמנו בילה בארצות הברית. בשנות השבעים החליף את שמו לברג והוסיף לשמו את התואר: דוקטור (שאינו יודעים עד עתה מניין קיבלו ולימים זנח את השימוש בו). תהליך צמיחתו היה הדרגתי ואיטי. את פועלו בהפצת חלק מספרות הקבלה החל כבר בשנות השבעים, בפרסום ספרים ובהקמת חוגי לימוד קטנים, אך להצלחה

מרובה זכה רק בתחילת שנות התשעים, בעיקר בארצות הברית ולאחר מכן בארץ ישראל ובמערב אירופה. ברג מנהל היום את מוסדות 'המרכז ללימוד הקבלה' ברחבי העולם והכניס לתורתו גם את אשתו השנייה, היא קרן, ואת שני בניה – יהודה (נולד בשנת 1972) ומיכאל (נולד בשנת 1973), המפצים גם הם את שיטתו בדרכים שונות. כדרך הפצה מרכזי בחר את האינטרנט וברשותו כמה וכמה אתרי אינטרנט מפותחים בכמה לשונות.¹⁰⁸ ספריו, וספרי בני משפחתו, רואים אור באנגלית, עברית, ובעוד כתיבתם שפות.

זיקתו של ברג לתורת אשלג באה לידי ביטוי בייחוס שמצא, בהפצת ספרי אשלג ובשימוש בטרמינולוגיה הנעוצה בכתבים אלו. דרכו של ברג וזכה עתה למחקרים ממזים ומקפים בידי גורדי מייסד ובוועד הוסי,¹⁰⁹ וזוכה דרך זו לסקירות רבות בעיתונות החוקרת בעקבות נהיית 'מפורסמים' רבים אחר מרכזיו, על כן אעיר על דרך זו ביתר קיצור תוך שימת דגש על כמה מהלכים שנתבשרו בשנים האחרונות.

ההתנגדות לדרכו של ברג

אם בתחילת דרכו של ברג לא היה מי ששם לב לפעילותו והזרמים האורתודוקסיים, כמו גם רוב המקובלים, לא שמעו עליו או התעלמו ממנו, הרי שלמן סוף שנות השמונים החלה להתעורר התנגדות ענפה אליו ואל דרכו. אותה התנגדות עדיין שרירה וקיימת ואף הולכת ומתחזקת. יש לזקוף את תחילת ההתנגדות אליו בהפצת כתביו בו הוא קורא להבדיל בין דת לקבלה ובפנייתו אל כל העולם עם בשורתו החדשה.

נראה כי החיבור המודפס הראשון נגד דרכו של ברג, הוא הפרסום יוצא הדופן בחריפותו, כמו גם בשוניותו, של שמעון קור-ארם. לחיבורו קרא: מאמר מכניע וזים, והוא הופץ כצילום כתב יד בן צ"ו עמודים, כלום אנגלס, בשנת תשמ"ח.¹¹⁰ דברי קור-ארם נעוצים בעולם האורתודוקסי ועיקר הביקורת מופנית כלפי דרכו החדשה של ברג, שלדעת הכותב רחוקה מכל מה שמכונה קבלה. בדבריו החריפים הוא אף עושה גימטריאות שונות סביב לשמו של ברג.

הטענות שהועלו בחיבור זה רק הוחזרו במשך השנים ויש לאמוד את המאמצים והכתבות שנכתבו נגד ברג במאות רבות ומקפים הם אלפי עמודים. עם זאת נראה כי לא נכתב חיבור שלם ומקיף נגד אורחותיו ותורתו מאז ספרו הפולמוסי של קור-ארם. הטענות

¹⁰⁸ ראו ברג, אתר עברי <http://www.kabbalah.co.il>; אתר אנגלי <http://www.kabbalah.com>. ראו גם אתרי בניו, יהודה ברג, <http://blog.kabbalah.com/yeiuda/he>; ומיכאל ברג, <http://blog.kabbalah.com/michael/en>. אתרים נוספים יוזכרו בהמשך.

¹⁰⁹ Jody Myers, *The Kabbalah Centre in America* (forthcoming) בוועד הוסי, 'למות ביום אחר: מדונה והקבלה הפוסט-מודרנית', זמנים 91 (2005), עמ' 4-11; Boaz Huss, 'All You need Is LAV: Madonna and Postmodern Kabbalah', *Jewish Quarterly Review* 95 (2005), pp. 611-624; id., 'Madonna, die 72 Namen Gottes und eine postmoderne Kabbala', *10 + 5 = Gott, Die Macht der Zeichen*, ed. Daniel Tyradellis, Michal S. Friedländer, Berlin 2004, pp. 279-281.

¹¹⁰ שמעון קור-ארם, מאמר מכניע וזים: והוא חושף פרצופו של משיח שקר נתנע בדורו, הפרש עלילות ורשתות נכליו לצוד נפשות, להטות ולעוות, להרחיק בודון מדרך אבות, לאס אנדוולנס תשמ"ח.

נגד ברג נעות בין טענות מסורתיות על אופן הפצת הקבלה ודרכי הבנתה, הנשמעת ביד רבנים שונים, לבין טענות כי הוא שולטן, משתמש בכוח, אוגר כסף ועוסק בשטיפת מוח, טענות שמודגשות בעיתונות.¹¹¹ בארה"ב פועלים כמה ארגונים, ולהם אתרי אינטרנט מפותחים, הנלחמים בכתות שונות ואוספות חומר רב גם על פועלו של ברג.¹¹² רבנים שונים התייחסו בגלוי למפעלו בשלילה, אם באמירות כלליות ואם על עניין ספציפי. לעיתים יש והביקורת מכוונת כלפי מדונה (היא Louise Veronica Ciccone), היא אסתר. נולדה בשנת 1958), שמעורבותה במרכז זה, למן שנת 1996 ואילך, הניב מאות כתבות באינטרנט על טיב 'קבלתה' ומוריה. מדונה הפכה לסמל הקבלה בעיני 'סלבריטאים' רבים הנוהים אל מרכזיו של ברג.¹¹³ עוד נשוב בהמשך לטיבן של אהן ביקורות. אך אי אפשר שלא להזכיר את עצם ההתנגדות אליו כבר עתה, שהשלבים המאוחרים בדרכו של ברג שלובים בקשר הדוק עם הביקורת המופנית כלפיו ובמידה רבה ניתן לראות את עיקרי פעילותו הגלויה בשנים האחרונות כפעילות אפולוגטית.

המצאת שלשלת קבלה

יש להניח כי ההתנגדות המסורתית, כמו גם אחרות, הביאה את ברג לנסות ולחזק את דתיותו כמי שקיבל ממורה נאמן, דבר החוזר בכתבים רבים שלו, של אשתו ושל בניו. לשם כך אף חיבר ספר על השנים בהן הכיר את ר' יהודה צבי ברנדווין.¹¹⁴ בספר זה כתב ברג שברנדווין סיפר לו את המעשה הבא: 'Rabbi Ashlag once told me that someone would appear who would explain his books completely and perfectly – so perfectly that everyone would at last be brought back into spirituality. And I have decided that person is you'.¹¹⁵ הרפים מקצת מחילופי האיגרות ביניהם בספר 'ידיד נפשי'.

111 מבין אלפי הכתבות שהוקדשו לברג וטובביו, ניתן לדלות כמה תחקירים מעמיקים שיש בהם ערך רב ולא רק העלאת טיפורים מגמתיים. ראו לדוגמה: Mim Udovich, 'Inside Hollywood's Hottest Cult', 1-4, *Radar Online* (16-21.6.2005), <http://www.radaronline.com>; Elena Lappin, 'The Thin Red Line', *The Guardian* (11 December 2004), <http://www.guardian.co.uk/religion/Story/0,,1370285,00.html>.

112 עשרות כתבות עיתונאיות (מחורגמים מעברית לאנגלית) קובצו לאתרו של Rick A. Ross, ראו <http://www.rickross.com/groups/kabbalah.html> ובאתר דומה של Steven Alan Hassan, ראו <http://www.freedomofmind.com/resourcecenter/groups/k/kabbalah.html>. ראו גם את האתר המוקדש לחדשות כתות, <http://cultnews.net>. אלו נאבקים בכתות השונות בארה"ב.

113 ראו הוס, למות ביום אחר: 'All You Need Is L.A.V.', Huss, *Madonna*; Huss, מדונה עשתה שימוש בכמה סמלים קבליים באחדים משיריה ואף כתבה סדרה של ספרי ילדים, המופצים על ידי ברג. העושה שימוש בכמה מוטיבים קבליים. לא לחינוך נבחרה תמונתה, באתר המכיל חדשות שונות על כתות, כאייקון לחדשות סביב למרכזיו של ברג. ראו את אתר חדשות הכתות, המוכר בהערה הקודמת.

114 Philip Shraga Berg, *Education of a Kabbalist*. ראו גם מיכאל ברג, ספר ידיד נפשי, א, עמ' 83-20.

115 Philip Shraga Berg, *Education of a Kabbalist*, p. 75

ספר זה כולל חמישים איגרות קצרות של ברנדווין אל ברג, שהמהדיר הוסיף להן עשרות עמודים של ביאורים מפולפלים על כל מילה ומשפט, מבואות ונספחים, להגדיל את המקח והרושם.¹¹⁶

בחיבור אחר מרבה ברג לצטט את ברנדווין, מספר על כך שהוא נגלה לפניו בכל עת ואף הכתיב לו לאחרונה הרצאה ביידיש.¹¹⁷ ברג אף יודע לספר כי 'ברור לנו שמורי צ"ל [ברנדווין] עומד מאחורי כל החלטה איפה ומתי לפתוח סניף חדש [של המרכז לקבלה]', וכי 'הייתי בטוח שהפירוש [לוהרן] יגיע ישר אלי ממורי צ"ל, כמו כל הספרים שכתבתי וכמו כל פירוש שנתי על פרשת השבוע'.¹¹⁸

הקשר בין ברג לברנדווין עוד טוען בדיקה. ורואי הוא כי ברג 'שאב' את דבריו לא מעט מדרכו של ר' לוי יצחק קרקובסקי, תלמידו של הר"ל אשלג. שהחל עוד בשנות השלושים להפיץ את הקבלה בארה"ב בשפה האנגלית. כפי שציגה ג'ודי מירס אין קרקובסקי מוזכר כחלק משלשלת הקבלה של ברג והוא נחלה בברנדווין כמורה יחיד, והשימוש שעשה ברג בכתבי היד שנותרו בעיזבונו של קרקובסקי רב הוא.¹¹⁹

ברג אף אימץ את שם ישיבתו של ברנדווין, ישיבת קול יהודה, ועשה בו כרצונו, בטענה כי הוא ממשיך את דרכו והוסמך לנהל את ענייני הישיבה. הוא נחלה באיגרת שכתב אליו ברנדווין בשנת תשכ"ח, שזה חלק מתוכנו: 'היות שקיבלת עליך עול הנשיאות של ישיבת קול יהודה שמטרתה הפצת תורת הנסתר הן ע"י לומדים קבועים בהיכל הישיבה והן ע"י הרצאה לאור עולם הספרים הקדושים השייכים לחכמה זו והפצתם, מצאתי נחוץ לכתוב לך מטרת הישיבה ויטורה בקודש זה המשך יותר מארבעים שנה'.¹²⁰ נשיאות זו נתפסה בעיני ברג כ'הנהלה רוחנית' ולא חומרית. כך באתרו האנגלי תורגם המשפט האחרון באופן הבא: 'Now that you have become the spiritual leader of the Center, I find the need to tell you of its true purpose'.¹²¹

יתרה מכך, בפרסומיו הרבים שם ברג ומציין כי 'המרכז לקבלה' נוסד למעשה בשנת 1922 בידי הר"ל אשלג. אך נראה כי כל אותה שלשלת קבלה לא הייתה ולא נבראה. לא רק שאשלג הקים את 'בית האולפנא' שלו בשנת 1924, אלא שהיא לא הייתה ישיבה כלל אלא עמותה שהדפיסה את ספריו. עם הסתלקות אשלג היו חלוקות הדעות לגבי המשך קיומה של העמותה ור' יהודה צבי ברנדווין הקים את ישיבת קול יהודה, אותה ראה כישיבה הממשיכה את מורשת מורו. ברג טוען כי יירש את אותה הישיבה של ברנדווין ובין פרסומיו העבריים של ברג ומשפחתו מוצאים אנו גם את השימוש בשמה. בשעה זו ממשיכה ישיבת קול יהודה המקורית להתנהל בעיר העתיקה על ידי ר' אברהם ברנדווין ור' מרדכי שיינברג, ואין רגליו של ברג דורכות בה.

116 מיכאל ברג, ספר ידיד נפשי, עם באור אהובי נצח, מכתבים ומאמרים מרבותינו הקדושים, א-ג, ירושלים תשנ"ו.

117 שרגא מייבל ברג, לחיות לנצח, עמ' 59, 61-64, 104-105, 123, 191.

118 מיכאל ברג, ספר תיקוני וזהר, עם פירוש העולה בסולם, עמ' יג.

119 ראו על כך בהרחבה בארה"ב בשנת 1996. Myers, *The Kabbalah Centre*. עניין השימוש בכתבי היד של קרקובסקי אף הגיע לערכאות בארה"ב בשנת 1996.

120 מיכאל ברג, ידיד נפשי, ג, עמ' 190.

121 ברג, אתר אנגלי.

המרחק בין ברנדווין לברג גלוי לעין כל. בהקשר זה רבי עניין הם דברי יהודה ברג, שכתב בהיסח הדעת באחד מספריו הפחות מוכרים:

ידוע שהרב שלנו אבי מורי שליט"א פגש את רבו רב יהודה צבי זצ"ל אחרי שנפטרה אמו הלך לקבור אותה בארץ ישראל. אפילו שפטירת אמו היה דבר קשה ביותר, בסוף הבין רבנו שבכל דין יש סיבה ובשביל לגלות את האור עם מורי הייתה אמו צריכה לעזוב את העולם באותה שעה. גם אבי מורי פגש את אימי מורי [קרן] שבעצם פתחה את לימוד הקבלה לרבים רק אחרי פטירת מורי של אבי מורי שליט"א ורבנו גם שם הבין שבגלל זה מורי עזב באותה שעה.¹²²

הסתלקות המורה הביאה אם כן בהכרח ליצירה חדשה בחייו של ברג. נראה שלאשתו, קרן, היה תפקיד נכבד בהתוודות הדרך לקראת הפצה המונית. קרן ברג, שלא פגשה את ברנדווין מעולם, כתבה כי ברנדווין נתגלה לה בחלום וציווה עליה שתלמד קבלה ותפיץ אותה בריבים;¹²³ וברג חוזר בכמה מספריו על שבחי אשתו, מעלת נשמתה ומקומה המרכזי בהפצת הקבלה ברחבי העולם.¹²⁴ עם התגברות מחלתו של שרגא פייבל בשנים האחרונות, מוצעת גם רמותו של קרן, כמקובלת אחרונה וכממשיכה דרך שלמעשה עיצבה את מרכזי הקבלה העולמיים מלכתחילה.¹²⁵

המצאת שלשלת שבירת מסורת והתנגדות

כבר ראינו כיצד ברג משכתב את ההיסטוריה כראות עיניו בשעה שהוא חפץ לבנות לו שלשלת קבלה נאמנה. נוסף על כך עוד דוגמה הקשורה להתנגדות כלפיו וכלפי מרכזיו. בכדי להצדיק את היחס כלפיו מוצא ברג הקבלות בינו לבין אשלג וברנדווין. כך הוא אומר כי 'הרביצו' לר"ל אשלג בתוך בית הכנסת ורדפו אותו¹²⁶ וכי באופן דומה התנכלו לר' יהודה צבי ברנדווין.¹²⁷ קשה למצוא תיאור זה אחיזה של ממש במציאות ההיסטורית, שגם אם התנגדו לדרכו של אשלג בקבלה לא נראה וקשה להאמין כי הגיעה

¹²² יהודה ברג, ספר מחנה יהודה, על ענייני ראש השנה, ירושלים תשנ"ח, עמ' 47.

¹²³ קרן ברג, אישה: עוצמת האשה על פי הקבלה, תל אביב תשס"ד, עמ' 9. הכותר האנגלי של ספר זה שונה לחלוטין: *God Wears Lipstick*.

¹²⁴ ראו למשל, שרגא פייבל ברג, לחיות לצנח, עמ' 46-50. הוא אף מפליג ומתאר שיחה בינו לבין הרב ברנדווין (לאחר שהאחרון נסתלק) ובו דברים על קרן. וזה לשונו של ברג, שם, עמ' 48: "תקשיב לקרן", הוא [ברנדווין] אמר, "תקשיב לקרן, כי היא גלגול נשמתה של ... סילחה לי, קראים יקרים, אך בשלב זה אינני יכול לגלות את השם שקיבלתי באותו רגע. די אם אומר שהמורה אישר באותו הנשמתה של קרן לפתוח את שערי המרכז לכל העולם היתה נכונה". את 'סוד' נשמת אשתו לא גילה ברג, לא כאן ולא במקום אחר.

¹²⁵ ראו גם את הרעיון העיתונאי הנרחב שנערך עמה, וחושף פרטים רבי עניין, Jocasta Shakespeare, 'Hollywood and Divine', *Guardian Unlimited, The Observer Magazine*, 1856418.00.html, כאן סיפורה קרן פגשה את שרגא פייבל בגלגול קודם, בתקופת גירוש ספרד, ולא חפצו הם להמיר את דתם. כמו כן מסופר כאן על חלום שחלמה בו הופיע ברנדווין.

¹²⁶ מיכאל ברג, ספר ידיו נפשי, א, עמ' 30.

¹²⁷ שם, עמ' 27, 31.

התנגדות זו לממדים של אלימות פיזית, עם זאת מפליג ברג בחיבוריו.¹²⁸ את דבריו סיכם במילים:

ב"ה, גם אני סובל כמו המורה שלי זצ"ל, וכמו המורה שלו זצ"ל. אבל זאת למדתי. מי שלא עבר סבל בהפצת לימוד הקבלה, סימן שלא פעל כלום. בזמן ימות המשיח מכיר השטן טוב מאוד מה יכול לגמור אותו. והשטן משתמש בכל מיני דרכים ואנשים בכדי לעכב איוה התקרמות להגיע למטרה של הקבלה – שלום בלי הפרעות.¹²⁹

עניין נוסף נעוץ כאן. ברג מנסה להציג את אשלג וברנדווין כפורצי גדרות וכמי שיצאו כנגד כל המסורת בהפצת הקבלה. הם מצוריים כאנשים אמיצים ויוצאי דופן בפנייהם אל 'האיש הפשוט':

אנשים אלה, שהעזו להתעמת עם המסורת, שלמו בהטרדות חזרות ונשנו מצד החברה. הם הוכפשו והוכזו, נפשית וגופנית, בידי 'שומרי האמונה'. נידו אותם, אילצו אותם לעזוב את ירושלים. לכן, אין זה מפתיע שמורי ורובחיי נודו גם הם בשל שבירת המסורת, בשל התעוזה שלהם להביא את הקבלה להישג ידם של כל בני האדם. המערכת הממוסדת של היהדות הגיבה כלפיהם ביחס רע, בחוסר סבלנות, לפעמים באלימות [...] כיוון שזכיתי להבין כל אלה, אין פלא שגם אני הותקפתי על ניתוק מהמסורת.¹³⁰

על פי שיטתו חלומם של אשלג וברנדווין היה הפצת הקבלה לכל אחד ובכל מקום, זאת כעיוות עם המסורת.¹³¹ עם זאת טוען הוא כי פעולתם הייתה אישית ומחושבת. בתחילה שמר עלם הם ההגבלות בלימוד הקבלה, גם אם הפיצו אותה, ורק בשלב מאוחר, שבא לידי ביטוי אצל ברנדווין, התחולל השינוי הגדול: בקבלת ברנדווין את תפקיד 'רב ההסתדרות', רואה ברג את 'הבסיס למה שבהמשך יהיה ניתוק מלא ומוחלט מהמסורת הקבלית'.¹³² ברור לכל הבקי בספרות הקבלית בת הזמן שלדברי ברג אין כל יסוד. ממשיך ברג ואומר, עתה הקבלה פתוחה לכל ועל כן מנסה 'השטן' בכל האמצעים למנוע את ההתקדמות.¹³³ למתנגדיו הוא קורא בשמות שונים, ביניהם: 'שליחי השטן', 'כת

¹²⁸ ראו על כך גוטליב, הסולם, עמ' סב-סד, עמ' 5-6; ברוך שלום אשלג, ברכת שלום: שמעתי, עמ' 128; עט; ברקוביץ, ראיון, עמ' 24. על כל פנים ברור כי אשלג ראה בהתנגדות אליו סימן למעלתו הרוחנית. כך סיפר ר' פנחס ברנדווין: 'פעם אמר רבינו בעל הסולם לאבי, רבי יעקב מרדכי שהיה תלמידו, שהמחלוקת כנגדו היא לא פחות מאשר המחלוקת שהייתה כנגד רבי חיים ויטאל בזמנו. ופעמים רבות לאבי שהוא עבר את כל מה שעברו האריזל ותלמידיו, גוטליב, הסולם, עמ' סב. ראו על כך בהרחבה מאיר, נפתולי סוד.

¹²⁹ שם, עמ' 31. ראו גם, שם, עמ' 44, 69, 72; Yehuda Berg, *The Power of Kabbalah*, London 2004, pp. 247, 250-251; Philip Shraga Berg, *Education of a Kabbalist*, p. 51, 138.

¹³⁰ שרגא פייבל ברג, לחיות לצנח, עמ' 17-18. ראו גם, שם, עמ' 44-45. Yehuda Berg, *The Dreams Book: Finding our Way Through the Dark*, New York, Los Angeles 2004, pp. 15-16.

¹³¹ שרגא פייבל ברג, לחיות לצנח, עמ' 23-25.

¹³² שם, עמ' 27: 'הוא [השטן] ידע כבר זמן רב שעם הפצת הקבלה יזכו בני האדם והעולם להארה. ולכן כשהרב אשלג והרב ברנדווין פעלו כמקדמי הפצתו של האור ביקום, השטן

הרבנים, 'ערב רב' או 'יהודי הערב רב' (The Erev Rav Jews) ועוד. אלו נתפסים בעיניו כמעכבי גאולה הגורמים לאסונות ולאנטישמיות.¹³⁴ וודאי שיש כאן הגזמה בתיאור פעילותם של אשכנזי וברנדווין ויש להבין את דברי ברג על רקע המחלוקות נגדו. ניסיונו לצייר את ההתנגדות אליו כנובעת מתוך התנגדות להפצת הקבלה ברבים, גם היא אינה נכונה, הרי רוב המתנגדים אליו גם הם מפיצים את ספרות הקבלה ברבים. הביקורת על דרכו של ברג היא על דעותיו, דרכי התנהגותו ומבנה ארגוניו, ולא על הפצת ספרות הקבלה. עם זאת נוח לו להציג באופן זה את הדברים משום שקשורים הם לתרמיתו העצמית כמגלה אחרון.

גילוי אחרון והמורה המגלה אחרון

נציג עתה כמה נקודות עיקריות בתורה חדשה זו תוך שימת דגש על תודעתו העצמית של ברג ודרך הפצת הקבלה על ידו. ברג מדבר על כך שבזכות הדרך שפיתח אשכנזי הגענו עתה לגילוי השלם האחרון והתגלמות המגלה האחרון, המפקיע את הסוד לגמרי ומוציאו מן העולם. עתה הנו נמצאים בימות המשיח ממש שהגילוי הוא חלק ממהות אותם ימים.¹³⁵ על כך, גם ההכנות שנדרשו בשנים עברו לפני הכניסה לפרד'ס בטלות הן לחלוטין.¹³⁶ בלשוננו הציווית או המיתית של ברג: 'השטן ידע על כל המגבלות שהוטלו על הוראת הקבלה, והיה מרצה מהן. מעולם לא חשש קודם לכן שיאבד את פרנסתו. אולם, כל זה עתיד להשתנות עכשיו.¹³⁷ הידע הקבלי 'פתוח לכל דורש', מבלי שאדם יחויב ליטול על עצמו אורח חיים מסוים או הגבלות למיניהן.¹³⁸

תולדות הקבלה מצטיירת בעיניו כתולדות הגילוי, שהרי "ל אשכנזי והרב ברנדווין הם אחרוני פורצי 'שערי הבורל' של הידע הקבלי, ידע שהיה 'שמור בקנאות ונעול בכספת עתיקה'.¹³⁹ עתה נמצאים אנו בפתח 'מהפכת ההארה' שחוו מורים אלו, מהפכה אשר

נכנס ללחץ, והשיב מלחמה בהפצת מטח של אנרגיות חסרות הגיון או רציונאליות לתוך היקום, כדי שאנשים רעים מכל הסוגים יתפסו אותן ויתעלו אותן'. ראו גם, שם, עמ' 142.
134 ראו למשל Philip Shraga Berg, 'Introduction', *The Zohar*, 1, New York 2003, pp. XXVII-XXIX. אמנם אין השימוש במונח 'ערב רב' על גווניו השונים נדיר, לא בעבר ולא בזמננו, ראו למשל ישעיה תשכ"ב, משנת הווה, ב, 'ירושלים תשכ"א', עמ' תרפו-תרע"ב; משה יחיאל צוראל, אוצרות הגאון הרב ר' אליהו מוילנא וזכר מדרשו, בני ברק תשנ"ה, עמ' 124-123, אך דומה כי ברג עלה על רבים בחריפותו, ולא רק בכך שפרסם את דבריו באנגלית.
135 ראו 232-251, xx-xxi, pp. *The Power of Kabbalah*, Yehuda Berg, עמ' 13; מיכאל ברג, ספר אשרי העם הם לומדיו, עמ' 13; 'הגיל': הדרך: חכמת הקבלה ככלי לצמיחה רוחנית ולאור, תל אביב תשס"ד, עמ' 24-25.
136 שרגא פייבל ברג, לחיות לצנח, עמ' 16. ראו על כך גם Arthur Goldway, *The Beliefnet*, pp. 3-6, *Guide to Kabbalah*, New York 2005.
137 שרגא פייבל ברג, לחיות לצנח, עמ' 31.
138 שם, עמ' 9. ניתן להסביר זאת גם בהקשר הרחב של מגמות אקזוטיות בעידן החדש, הקשורות לערעור מבני העומק, ראו Huss, *The New Age of Kabbalah*.
139 שרגא פייבל ברג, לחיות לצנח, עמ' 16.

הולכת ונשלמת לדעתו על ידי מרכזי הקבלה שהקים.¹⁴⁰ ביטוי נאה להשקפה זו נמצא בספר של בנו, יהודה ברג, המציג תמונה כאילו עתה הסוד גלוי לעיני כל החפץ בו, לאחר שנים ארוכות של הסתרה מכוונת, ומסביר הוא את ההתנגדות למרכזי אביו כפועל יוצא מההתנגדות לגילוי וכניסיון נואש של שמירת הכוח בידי מעטים. כך כתב הוא:

Rav Berg and his wife, Karen Berg, broke with 2,000 years of tradition and religious dogma and brought the wisdom of Kabbalah within the reach of everyone who had a sincere desire to learn. This daring act was not without cost. Like most of the Kabbalists throughout history, they endured physical violence, extreme verbal abuse, and emotional pain and suffering at the hands of those who were determined to keep the secrets of Kabbalah from the likes of you and me [...]. Religious authorities would fear the universal wisdom of Kabbalah because it empowers individuals (not rabbis and priests) with tools to connect directly to the infinite, boundless Light of Creation. That would mean their demise as gatekeepers to heaven.¹⁴¹

את ספרו סיים במילים: 'The secret is finally out, and that is why you are able to read this book'.¹⁴² אם בספר מוקדם כתב ברג על 'סתרי תורה' שיישארו תמיד נסתרים מעיני אלו שאינם ראויים, הרי ששינה את השקפתו מאוחר יותר.¹⁴³ בתחילת דרכו הגדיר את סתרי התורה כתחום שאין עליו הרבה ספרים ועוסק ב'ריחוף, הכנת גולם וכיו"ב, והגביל את הלימוד של עניינים אלו ל'בעלי ידע רב בתורה ובתלמוד' מעל לגיל ארבעים.¹⁴⁴ שיח ממין זה נעדר לחלוטין מספריו המאוחרים, ברור דומה שינו גם בניו את דבריהם בכל הנוגע לסוגיית הגילוי וההסתה. במספר פרסומים עבריים נשתמרה הטרימינולוגיה הקלאסית, בעוד בפרסומים האנגליים ותרומיהם מוסרת היא לחלוטין.¹⁴⁵

140 שם, עמ' 17, 160.

141 Yehuda Berg, *The Power of Kabbalah*, p. 250.

142 שם, עמ' 251. ראו דברים דומים גם בספרים אחרים Philip Shraga Berg, 'Introduction', *The Zohar*, p. XXX; שרגא פייבל ברג, הצופן הסודי של היקום, תל אביב תשס"א, עמ' 21; 'הגיל': לחיות לצנח, עמ' 12-11, 17-18, 20-22.

143 ראו שרגא פייבל ברג, הפתח לחכמת הקבלה, א, ירושלים תשמ"ד, עמ' 40, 55-56; Yehuda Ashlag, *An Entrance to the Tree of Life*, Jerusalem 1977, Introduction; Philip Shraga Berg, *Kabbalah for the Layman*, New York 1982, p. 21; וכן בנוסף האנגלי לספר: יהודה ליב אשכנזי, ספר מתן תורה, ירושלים תשמ"ד (מהדורה אשר אינה אלא מהדורת צילום של מהדורת אברהם ברנדווין, משנת תשמ"א, בהשמטת שם העורך). על השינוי ראו יהודה ברג, סידור תפילה לעני, ירושלים תשנ"ה, עמ' 20.

144 ראו נעמי לבנון, 'הערך המוסף של הקבלה', לאישה (14 אוגוסט 1978).

145 ראו למשל מיכאל ברג, ספר ידי נפשי, א, עמ' 285-281; ב, עמ' 196-197; ומנגד Yehuda Berg, *The Dreams Book*, pp. 16-18; מיכאל ברג, הסוד: גילוי מקור השמחה והאור, תל אביב תשס"ד. הספר האחרון מסתיים במילים: 'הלוואי שכולנו נזכה לחיות בעולם בו הסוד גלוי, ידוע ומיושם על ידי כולם. בעולם שהאור שמגיע לכולנו באמת שלנו', עמ' 74.

יש להעמיד את הדברים על דיוקם. ברג רואה את עצמו כהתגלמות המגלה האחרון בשרשרת הנשמות. הנה נציג שלוש דוגמאות לדבריו, ששינוי הלשון וההבדלים בסגנון ונוסח הכתיבה מתעוררים בשל פנייתו של ברג לקהלי יעד שונים, ואמירת דברים שונים לכל קבוצה. כך כתב במקום אחד:

הגעתו בדיוק ברגע שבו הסודות האלה [של הקבלה] נועדו להתגלות. השליחות שלי היא להגיש לכם סוף סוף את המימוש האחרון של מה שבעבר היה רק פוטנציאל. השליחות שלי היא להגשים את ההבטחה של הקבלה. זכיתי להגיע לעמדת הצפית חדשה לחלוטין, שנקודות הציון שלה הוכנו על ידי רבים לפני.¹⁴⁶

במקום אחר נכתב, ככל הנראה על ידי ברג עצמו:

Rav Berg's depiction of Rabbi Brandwein presents not just one individual, but an extraordinary line of souls, including, by implication, Rav Berg's own, who have achieved a truly wondrous level of elevation [...] Rav Berg is not only the messenger, but the personification of Kabbalah for our time.¹⁴⁷

ואילו בספר המנוסח כ'ספר חרדי מודרני' מפורש כל העניין כביטוי של חזרה בתשובה, וברג נתפס כמשלים את מלאכת 'מוריו' בהבאת הקבלה ל'פשוטי העם':

אדמו"ר מורי זצ"ל [בגורוויין] ומוריו זצ"ל ידעו שכבר הגיעה התקופה בה כל היהודים יעזבו את היהדות, אלא אם יקרה איזה נס שיהפוך את תהליך הירידה. והנס והתרופה, היא הקבלה. מ"ע צ"ע מרן קוה"ק הרב יהודה הלוי אשלג בעל הסולם זיעו"א כתב שיגיע מישהו שיסביר את הספרים שלו בכדי למשוך את היהודים בחזרה. אדמו"ר מורי זצ"ל סיפר לי שזה יהיה התפקיד שלי, קיבלתי את הזכות. ובי"ח במשך שלשים השנים, יחד עם נות ביתי עקרת הבית ועזרתי בחים מרת קרן תחי' מנשים באהל תבור, אשר לרוב מסירותה והשגחתה הגעתי עד היום, שיתר מ'300,000 יהודים חזרו באיזה צורה לשרוש שלהם, אחרי שהם כבר עזבו את היהדות.¹⁴⁸

בחר את הנוסח המדבר אל ליבך, בין כך ובין כך מעמדו של ברג נותר כמגלה האחרון, שנאלץ העולם טמונה בידיו ותלויה במפעליו. תודעתו של ברג היא תודעה של פורץ דרך חדשה. נצטט בהרחבה מתוך ווידוי יוצא דופן של ברג באחד מספריו, ווידוי המשקף נאמנה את תודעתו העצמית בשנים האחרונות, וכולל בתוכו את רוב הנאמר בשני הסעיפים האחרונים:

למרות שהתחלנו ב'פרופיל נמוך', התנופה שמאחורי המרכז ללימוד הקבלה הכתיבה מגמה של צמיחה מהירה וטבעית. כשהגיע הזמן להביא את דבר קיומנו לירידת העולם כולו, נהמנו מתנגדיו ממה שראו וקראו. נוסף על המרכז המצליח מאוד בלוס אנג'לס, התרחבנו גם לקנדה, ניו יורק, דרום אמריקה, צרפת ומקסיקו, לכל מקום שבו נמצאו אנשים צמאים לידע. ההצלחה הזאת ליבתה את האש של מתנגדיו. ככמעט כי רב, הם עשו מאמצים להכפיש את עבודתינו בכל אמצעי שמצאו. כשהתברר שאני כאמת מביא את הקבלה לרמת הכלל, גברו ההתקפות נגדי והגיעו לטונים גבוהים. מתקפת

146 שרגא פייבל ברג, לחיות לנצח, עמ' 14. ראו גם, שם, עמ' 32, 45-46, 138.

147 Philip Shraga Berg, *Education of a Kabbalist*, pp. 10, 14 147.

148 מיכאל ברג, ספר ידיר נפש, א, עמ' 44-43. ללשון דומה נשוב בהמשך.

הביקורת וההאשמות – החל בטענה שאני מפעיל בתי כושת וכלה בטענה שכבעלוני נמצאות טירות בכל העולם – היתה מחרישת אוזניים. המתקפה השטנית הזאת מצד מתנגדי הקבלה נמשכה עד עצם היום הזה.

ידענו שזוהי המתקפה הסופית של השטן. הוא חש מאויים, ושם לב מיהם המשתתפים בלימוד הקבלה. ומה שראה עורר את חמתו. הוא ראה אנשים פשוטים, חסרי השכלה תורנית, הלומדים את סודות הקבלה. הוא ראה אנשים שאינם יודעים עברית ושאינם להם כל ידע ביהדות או קשר כלשהו לדת, והנה הם נהנים מהשמחה ומהודאות שחכמת הקבלה מעניקה להם. הוא ידע שזה מסוכן עבורו. הוא ידע שאם הדבר יימשך, הוא ימוטט את כל ממלכת האופל שלו. הוא הפיח בחייליו את כל האנרגיה שלו, אולם המלומדים נהגו בחוסר הגיון. בוססו על טענותיהם שהקבלה קדושה מכדי לעסוק בה וקשה מדי להבינה, או שהעיסוק בה יטריף את דעתם של אנשים, הם שילבו בטענותיהם חזאי אמיתות ואפילו שקרים בדרורים, כדי לבסס את טענתם נגד הקבלה.

קו ההתקפה שלהם מכוון עכשיו נגד אלה ששמו להם למטרה להפיץ את דבר הקבלה. הם אימצו להם טקטיקה של הכפשתו והפצת שמועות כאילו האנשים הפעילים במרכז לקבלה עוברים שטיפת מוח. וכל זה על אף ההוראה המפורשת של הקבלה, שאת לימוד הקבלה יש לקיים תחת בדיקה מתמדת של הלימוד אותה או העוסק בה.

הלחץ על תומכיו ברחבי העולם, לעזוב את המרכזים ולהפסיק את תמיכתם הכספית והמסרית, הלך וגבר. ידידים של תלמידינו ותומכינו, אנשים שלא היה להם מושג מי אנחנו ומה אנחנו עושים, שלא ידעו דבר על הקבלה ומעולם לא ביקרו במרכז ולא דיברו עם איש מהמנהלים, אנשים כאלו הפכו למתנגדים אלימים של הקבלה והשקיעו מאמץ וזמן בניסיון להניא את ידידינו מלחמון בנו.

זו היתה חתימת ירו המפורשת של השטן, משום שלא היה כל הגיון בדבריהם ובמעשיהם של מתנגדינו. אנחנו משוכנעים שהשטן בחר בקבלה כשדה המערכה שלו. מאז בריאת האדם, השטן מעולם לא חש מאוים כפי שהוא חש עכשיו. אבל אור הבורא, לכשיפעיל את השפעתו על השטן, יסלק אותו בקלות, כמו שהפעלת מתג חשמל מסלקת את החושך. את זה מוכן כוח האור לעשות בכל רגע נתון. רק תרליקו עוד ועוד אור, לוחש כוח האור. אל לכם לחשוש מחותו וממוות. אל לכם לדאוג מכל כאב וסבל. הקבלה מלמדת אותנו איך להפעיל את כוח האור. זה הכל על רגל אחת. אימרו שלום לתורה ולמוות. ברוכים הבאים, חיי נצח.¹⁴⁹

די לציין כי ההתנגדות לברג מורכבת בהרבה ואינה נעוצה בהכרח בעובדה שהוא מפזר את הקבלה ברכים. עוד נחזור לטיעונים אלו בהמשך אך קודם נתמקד בעוד כמה רעיונות העוברים בספריו.

קבלה, מדע והמצאות כ'טכנולוגיה של הנשמה'

בספריו הרבים של ברג מוצאים אנו שוב ושוב את ההיתלות בטיעונים 'מדעיים', במטרה להציג את הקבלה כמעין מדע. בהקשר זה באה, באופן חמור ומתוך סתירות פנימיות רבות, ההתנערות מכל דת ממוסדת, כולל זו היהודית.¹⁵⁰ על פי דבריו אין הוא 'מטיף לדת

149 שרגא פייבל ברג, לחיות לנצח, עמ' 53-56.

150 ראו למשל שרגא פייבל ברג, קוביה אתה או בלי סוכר?; חל אביב תשנ"ט, עמ' 12, 81-93; ג'יל, 'הצופן הסודי', עמ' 18-20, 218-219. אצל בני ברג קיבל הרעיון משנה תוקף, ראו Yehuda Berg, *The Power of Kabbalah*; id., *The Red String Book: The Power of Protection*, New York 2004, pp. 22-23. על דרכו המוקדמת של ברג בעניין זה, ראו Philip

מכל צד; ¹⁶⁴ וכיוצא באלו הדברים. השימוש הנכון באותה 'טכנולוגיה', ישנה את האדם לחלוטין. כך הוא אומר באחד מספריו שבכוח הקבלה: 'עוד בימינו יגיעו אנשים רגילים למצבי בריאות ללא פגם. אנשים יטוסו ממקום למקום תוך שימוש במודעותם בלבד'. ¹⁶⁵ ברג אף מספר על ריפוי סרטן, 'ההימנעות' ¹⁶⁶ וכי כל המשתתף ב'חווית שבועות' שבמרכזו מובטח לו שלא יינזק ולא ימות ארבעה חודשים תמימים. ¹⁶⁷ באחד מספריו אף דיבר בהרחבה על 'חווית האלמות' ¹⁶⁸.

דווקא חלק מאותם אמצעים אחרונים זכו להתקפות קשות מצד התקשורת העולמית בשל הבטחות שונות שניתנו לציבור הרוכשים, כמו מניעת או ריפוי סרטן; וכן בשל הפיכת עניין רוחני למוצר; או מחירם המופקע של אותם מוצרים.

בהציעו מגוון מוצרים הקשורים ל'טכנולוגיה של הנשמה', דוגמת חוט אדום, מי קבלה, אותיות של שמות, 'יומן קבלי', חולצות ותמונות, קורסים של 'קבלה ועסקים', קבלה ואהבה; וכיו"ב, קשה להשתחרר מהמחשבה כי אין ההפצה מבית מדרשו של ברג אלא פס יצור חדש, מעין 'עסק רוחני', הבא להעשיר את בעליו 'המקובלים', המקבלים עצמם כלכלית. ¹⁶⁹ בבחינה ידועה אין 'תורה' זו אלא 'חלק מההיגיון הרוחני של הקפיטליזם המאוחר', ומטרת הרווח אינן מוסתרות כלל וכלל. ¹⁷⁰ עם זאת קשה למצוא כאן המשכיות לדרכו של אשגל ובנודוויין, בעלי הנטייה הסוציאליסטית, שהצגה זו ודאי שורה היא לרוחם ולהגותם.

שנות השואה והקבלה

מתוך תפיסתו של ברג את הקבלה כמדע אחרון שיציל את העולם ומתוך ראייתו את מתנגדיו כשליחי השטן המונעים את הגאולה, נובעים משפטים חריפים, הנאמרים בבית

מים מגיבים למחשבות אנושיות. תפיסתו שולבה בסרט האלטרנטיבי 'What The Bleep Do We Know'.

Yehuda Berg, *The Red String Book* 164.

165 שרגא פייבל ברג, לחיות לנצח, עמ' 84.

166 שם, עמ' 133-135. על הבטחה לרפא סרטן, ראו שם, עמ' 84, 123-124, 156-160.

167 שם, עמ' 143-144, 153.

168 שם. ראו בייחוד, שם, עמ' 94-97, 160-167. ראו גם יהודה ברג, 72 השמות, עמ' 156. באחד

ממרכזי הקבלה בארץ ישראל אף בחרו לתת שיעור על 'פואה וקבלה', בו ילמדו, לפי דבריהם, 'כיצד נוכל לוותר על הצורך להיות חולים'.

169 לביקורת על מסתורו של 'הרוחניות' תורת, בהקשר הרחב יותר, ראו Wade Clark Roof, *Spiritual Marketplace: Baby Boomers and the Remaking of American Religion*, Princeton, New Jersey 1999; Jeremy Carrette and Richard King, *Selling Spirituality: The Silent Takeover of Religion*, New York 2005.

170 ראו על כך הוט, למות ביום אחר; הנ"ל, העידן הקבלי החדש; יהונתן גארב, 'השטטש' מתחיל בתוכי', ארץ אחרת 26 (תשס"ה), עמ' 33; הנ"ל, 'יחיד הפגלות יהיו לעדרים', עמ' 63-62, 206-208; פיליפ וקסלר, 'המהפכה הרוחנית צומחת מלמטה', ארץ אחרת 26 (תשס"ה), עמ' 28; חיים מאור, "ניצוצות", 'קליפות' ומה שבניהן, מיסטיקאן, דימוי קבלה, מיסטיקה ורוחניות באמנות העכשווית בישראל, באר שבע תשס"ה, עמ' 3-6.

מדרשו וברוחו, כי המונע את הפצת הקבלה מוסיף הרס לעולם. דוגמא לכך ניתן לראות לדעתו בשנות השואה. ¹⁷¹

אמירות ממין זה, שנאמרו בידי ממשכיו ותלמידיו של ברג בתקשורת העולמית, זכו לביקורת נוקבת. אמנם דבריו נעוצים עוד בכתיב אשגל אך שינויי הדגש ואופן אמירתם משנים בתכלית השינוי את משמעותם. ¹⁷² כך מצוטט איתן יודני, ראש מרכזו של ברג בלונדון, 'כמי שאמר את המשפט הבא: Just to tell you another thing about the six million Jews that were killed in the Holocaust: the question was that the Light was blocked [...] They didn't use Kabbalah'. ¹⁷³ הקבלה הופכת כאן לכלי טכני שימושי. הדברים זכו לביקורת נוקבת בתוכנית תחקיר של רשת BBC בלונדון, אך לדבריהם הד ברור יותר בכתיב ברג עצמו, כשהוא תולה את הדברים ב'י' יהודה צבי ברנדווין. ¹⁷⁴ במקומו חוזר ברג ואומר כי השואה באה והתרחשה בארצות אשכנז דווקא, כי אלו לא שמעו בקול הרי"ל אשגל שקרא לעסוק בקבלה. הדברים מנוסחים על ידו בפשטות רבה: 'הרב יהודה הלוי אשגל בעל הסולם יעוצב"א יצא בקול קורא שאם היהודים לא ילמדו קבלה, יגיע חורבן גדול ליהודים באירופה, ולא רצו לשמוע, וקרה מה שקרה'. ¹⁷⁵ ברג גם יודע לומר בהקשר זה כי 'שנאת חנים קיימת רק אצל יהודים, או אפשר להגיד

171 ראו על כך גם להלן, בסקירה על תורת לייטמן.

172 הדברים מתבססים על קטע מדברי הרי"ל אשגל, שכתב: 'ובדור כזה, כל בעלי החורבן שבאומות העולם, מרימים ראש, ורוצים בעיקר להשמיד ולהרוג את בני ישראל. ומכל הפאר שהיה לכלל ישראל בארצות פולין וליטא וכו', לא נשאר לנו אלא השרידים שבארצנו הקדושה. הנה מוטל רק עלינו שארית הפליטה, לתקן את המעוות החמור הזה, וכל אחד ואחד מאתנו שיריד הפליטה, יקבל על עצמו בכל נפשו ומאורו, להגביר מכאן ואילך את פנימיות התורה, וליתן לה את מקומה הראוי, יהודה ליב אשגל, ספר הוזהר, עם פירוש הסולם, ירושלים תש"ה, הקדמה לספך הוזהר, עמ' כ ט"א-ט"ב. על רמזות אלו, ראו גוטליב, הסולם, עמ' קנה; שביד, ההתגלות הגואלת; גארב, 'יחיד הפגלות יהיו לעדרים', עמ' 60-61; מלילה הלנר אשר, 'נקר יצא מעצן': על שפת התורה המיסטית בוזהר, תל אביב תשס"ה, עמ' 33; Gershon Greenberg, 'Ultra-Orthodox Jewish Thought about the Holocaust since World War II: The Radicalized Aspect', *The Impact of the Holocaust on Jewish Theology*, ed. Steven T. Katz, New York 2005, p. 152.

173 הדברים צוטטו וזכו לביקורת נוקבת בתוכנית תחקיר של ה-BBC, וזכו למספר רב של סקירות בעיתונות ובכתבות באינטרנט, ראו John Sweeney, 'Kabbalah Leader's Holocaust "Slur"', BBC To Report On London Kabbalah Center, news.bbc.co.uk (9 January, 2005), (www.nationalvanguard.org (14.1.2005); הדר פרבר, 'הקבליסט של מדונה: היהודים גרמו לשואה', חדשות msn.co.il (10.1.2005). אך כבר קודם לכן אמר את הדברים במפורש בראיונות לעיתונות, ראו אבנר הופשטיין, 'רב השראה', ידיעות אחרונות, 7 ימים (4.7.2003), עמ' 65-68, עמ' 28.

174 Philip Shraga Berg, 'Introduction', *The Zohar*, pp. XXXI-XXXII; id., *Education of a Kabbalist*, p. 99; מיכאל ברג, ספר ידיו נפשי, א, עמ' 47-49, 52, 65.

175 שם, עמ' 52. 'קול קורא' זה נעלם מאיתנו ולא עלינו מוטלת המלאכה להמציאו, או להוכיח שהוא קיים.

המחללה של שנת חנם היא הכי חזקה אצל היהודים, יותר משאר אומות העולם;¹⁷⁶ וכי 'טענת שונאי היהודים שהם רוצים לשלוט על כל העולם, באמת נכונה, בגלל שהכלי הרוחני של היהודים והאור שלהם יכול להשפיע ולתת שפע'.¹⁷⁷ כך גם באופן הפוך, בעת שאנו 'גורמים שיסתלק האור בעולם, הינו איננו לומדים קבלה, זה גורם אי סדר, ספק, מחלות, הרג וחורב בכל העולם, וכל בני האדם בעולם טובלים מכך'.¹⁷⁸ מכאן נובעת מסקנתו אודות שנות השואה:

יותר קל לאמר שהנאצים גרמו את כל הצרות שהגיעו ליהודים באירופה. בכל תקופה במשך ההיסטוריה של העם היהודי, תמיד מצאנו מישהו אחר שנוכל להגיד עליו שהוא אשם. אבל למרות שהיהודי מצא מישהו להאשים, לא חל שום שינוי ביחסים בין יהודים ללא יהודים. היהודי נשאר הקרבן, הנרצח או הנפגע.¹⁷⁹

הפתרון אם כן הוא לדעתו אחד: הפצת חכמת הקבלה לכל העולם.

הפצה, קבוצה וקבוצה פנימית

עוד בשנות השמונים ארגן ברג סביבו חבורה, אשר כונתה חברה (hevrá). לחבורה זו הייתה משמעות גדולה משום שהפיצו את דרכם מדלת אל דלת ברחבי ארצות הברית, פעילות אותה כינה: חרישה (harisha). על בסיס פעילות זו קמו מרכזים רבים של ברג ברחבי ארצות הברית. מלאכת ההפצה, הכלולת 'מתורבים' רבים, ממשיכה לפעול גם היום אך אין הם נמנים בהכרח עם הגרעין הפנימי של הקבוצה, על פי כמה מקורות מהווים הם גם 'שמישים' ו'עוזרים' למשפחת ברג.¹⁸⁰

משנות התשעים ואילך, השנים בהן התארגן המרכז כגוף בינלאומי רחב, בולט היווצרות של קבוצות חיצוניות ופנימיות העומדות ומתקיימות סביב לדמותו של ברג. הקבוצה החיצונית היא זו שמשתתפת בשיעוריו או בשיעורי תלמידיו בכל דרך שהיא ומפיעה את כתביו ומוצריו באופנים שונים, אך קיימת גם קבוצה פנימית, שברג עומד בראשה, שנראה כי דבר אחר מכתוב אוחה. אלו מקדישים את רוב זמנם בלימוד והפצת תורתו של ברג והתמסרו ללכתו לחלוטין. על פי גיוזי מירס מדובר בחבורה קבלית של ממש, השומרת על קלה כבחמורה, אך דרכיהם נסתרות ועלומות ואין ברג מרגיש פן

176 מיכאל ברג, ספר ידיר נפשי, א, עמ' 47.

177 שם, עמ' 48.

178 שם.

179 שם, עמ' 49. את כל הטיעון תולה ברג בברנדווין. אך מכיוון שברג טוען כי ברנדווין נוכח עמו בכל שעה ורגע וכי הוא מדבר עמו לאחר מותו, כמתואר לעיל, קשה לדעת אם הדברים נאמרו על ידי ברנדווין החי, עד לשנת 1969, אל ברג החי. עם זאת רמז קלוש לדברים ניתן אולי למצוא באחד הכרוזים שחיבר ברנדווין, ראו בראש ספרו של ר' משה קורדובור, ספר אור נעיר, ירושלים תש"ן, עמ' 7-3.

180 ראו על כך בהרחבה Myers, The Kabbalah Centre בברנדווין, ראו למשל את התיאור העיתונאי: Shakespeare, Hollywood and Divine.

זה כלפי חוץ.¹⁸¹ הנה כלפי חוץ נראה כי אין המצוות והריטואלים הדתיים בעלי משמעות עבורו כלל, אלא כטכנולוגיה לנשמה כפי שנראה בהמשך.¹⁸² על כל פנים ברור לעין כל שברג הקים מעין, מערך של תלמידים-מפיעים, שלצידה קבוצה פנימית סגורה, שקשה למצוא כרוגמתו בקרב מקובלים בארץ ובעולם.¹⁸³

על דרכי הפצה ותעמולה

כאן בא לידי ביטוי מובהק דר'הפרצופין (או אם תרצו: רבי'הפרצופין) באופן ההפצה של משפחת ברג, שאין הספרים בעברית זהים לאלו שבאנגלית. חלק מהספרים העבריים מעוצבים כספרים אורתודוקסים. לספרים אלו ניסה ברג לשוות שפה ומראה של 'ספרים חרדיים', בעוד שבספריו באנגלית מתגלה תמונה שונה לחלוטין. דבר זה בא לידי ביטוי גם במספר פרסומי של בניו, יהודה ומיכאל, המאמצים שפה עילגת ועברית משובשת, כסימן זיכור (לכאורה) לספרי קודש המודפסים היום בארץ ישראל.¹⁸⁴ עניין זה נעשה בשעה שדווקא ספרים של מקובלים רבים, כר' יעקב משה הלל, מצטיינים בשפתם העברית הקולחת והיפה. בספרים העבריים הפונים אל קהל יעד 'חילוני' לא ניכר סממן לשוני זה השפה שבה על תיקונה.

הנה בראש הפירוש לתיקוני זוהר, שכתב מיכאל ברג ומעוצב כספר 'חרדי', העלה שרגא פייבל ברג על נס את תרומתו בהיסטוריה של הקבלה וטוען כי 'הצליח להחזיר תשובה שלמה אלף אלפים רבבות יהודים ליהדות'. כאן הוא גם יוצא נגד 'הרבא אנשים שקוראים את עצמם מקובלים, ובגלל שפשוטי העם אין להם אמת מידה איך למדוד, מתדבקים בהם, ואחרי זמן קצר הם עוזבים את אלו שקוראים לעצמם מקובלים'.¹⁸⁵ דברים ממין זה לא נשמעים אף לא פעם אחת בספרים באנגלית או בספרים 'פופולאריים' שלו המיועדים לקהל רחב יותר, בהם הוא מרגיש את ההתנערות מהדת ודוקא ואת האוניברסאליות של תורתו.

בספר ידיר נפשי, הנכתב באותו ז'אנר, אף יוצא מיכאל ברג כנגד השימוש ב'קבלה מעשית' שהוא מצטט בהרחבה מדברי הרב יעקב משה הלל, מי שיצא באותה עת בדברים תורפים כנגד מרכזי הקבלה של ברג.¹⁸⁶

בהקשר זה יש להבחין גם בתקופות שונות בכתיבתו של ברג, שאין משנה אחרונה אצלו וזה למשנה ראשונה; ויש לשים לב גם להבדלי תוכן וסגנון בין ספריו בעברית לאלו

181 הדברים מבוססים על הרצאה שטרם פורסמה: Jody Myers, 'New Age Religion and the Kabbalah Centre in America', AUS Panel on New Perspectives on Contemporary Kabbalah, December 18, 2005.

182 על תיאור שבת בקרב בני ברג, ראו Shakespeare, Hollywood and Divine.

183 ניתן לציין כהקבלה שתי חסידויות הנקטות בהפצה רחבת היקף, הן חב"ד וברסלב. אך נראה כי תמונה שונה עולה כאן.

184 ראו למשל מיכאל ברג, ספר ידיר נפשי, א-ג: הלל, אשרי העם: יהודה ברג, ספר מחנה יהודה.

185 מיכאל ברג, ספר תיקוני זוהר, עם פירוש העולה בסולם, עמ' כו. ראו ברור רומה, הלל, ספר ידיר נפשי, א, עמ' 43.

186 שם, ג, עמ' 71-67. על התנגדותו של הלל נרחיב בהמשך.

באנגלית, שמה שכיסה כאן גילה שם.¹⁸⁷ מעיון במכלול כתביו נראה כי רבות הן הסתירות הפנימיות בסוגיות המרכזיות אותן הוא מציג, וודאי שבכעניינים רבים רחוק הוא מכל דיוק או שיטתיות, כפי שהוא מתיימר להציג.

הפצת הוזהר והעולמוס שביב

לאורך השנים הפיץ ברג את ספר הוזהר עם פירוש הסולם באלפי עותקים. אך לשיא הגיע בשנת תשנ"ט כאשר נדפסה על ידו מהדורה מחודשת של פירוש הסולם עם השלמת הפירוש על תיקוני זוהר בידי בנו, מיכאל ברג.¹⁸⁸ מעט מאוחר יותר אף ערך מיכאל ברג את תרגום ספר הוזהר עם פירוש הסולם לאנגלית, שיצא לאור עם מבוא רחב של אביו.¹⁸⁹ מטרתו היא, כפי שהוא עצמו הכריז באחד מספריו, להפוך את ספר הוזהר ל'ספר עממי'.¹⁹⁰ אך אין תרגום זה תרגום מלא של פירוש הסולם אלא תרגום ועיבוד של תחילת הפירוש שנתן אשגל לכל פסקה ופסקה. במהדורה זו נעדרים גם המבואות וההקדמות שהוסיף אשגל וכן 'מסורת הוזהר', 'דרך האמת' ו'חילופי גרסאות', שהיו בשולי העמוד של המהדורה הראשונה. הקורא העברי, האמון על ספרי אשגל, יראה מיד שלמעשה ספר חדש לפניו אשר זיקתו לפירוש העברי של אשגל על דרך הפרפרזה בלבד.

בעקבות פרסום מהדורות אלו, רואים אנו בשנים האחרונות מבצע חלוקה ומכירה חסרת תקדים של ספרי הוזהר בידי ברג. ביטוי לטיבה של חלוקה זו ניתן למצוא באחד מהקונטרסים שצורפו לאותם ספרים. בקונטרס שכותרתו 'פתח עולם חדש: מהיום מותר לקרוא בזוהר', מובאים דברים על הסגולה הטמונה בספר, על כך שכל אחד יכול לקרוא בו וכי לספר אפשרות להשפיע על התודעה וכתוצאה מכך גם על הגוף. אמנם באה כאן פרסומת למהדורת הסולם שהדפיס ברג בשנת תשנ"ט, אך לדברי כותבי הקונטרס יש ברכה בכל עותק שלם של הוזהר. לדעת הכותבים אין חובה להבין את הנאמר בזוהר ודי לעבור על האותיות העבריות כדי שהם ישפיעו.¹⁹¹ עניין זה נעוץ אמנם בטקסטים קודמים יותר, אך אין מדובר כאן בקריאה ללא הבנה מלאה, או בהבנת הפשט. ברג מדבר על טכניקה של 'סריקת האותיות'. כך שגם מי שאינו יודע עברית כלל וכלל תבוא עליו השפעת הספר.¹⁹² במקביל הדפיס ברג מהדורות כיס של ספר הוזהר על פרשיית פנחס,

187 הרברים זוכים לניתוח נרחב בספרה של גידי מייס, *Myers, The Kabbalah Centre*.

188 מיכאל ברג, ספר תיקוני זוהר, עם פירוש העולה בסולם. מהדורה זו הושמטו ההקדמה והמבוא שנכתב בידי אשגל ואף שמו אינו נזכר בכל הכרכים. אותו עניין חוזר בכרכים המכילים את פירושו של ברנדווין על תיקוני זוהר. ראו על כך בפרק הקודם.

189 Michael Berg, *The Zohar*, 1-23, New York 2003. הספר תורגם ונערך על ידי קבוצה שלמה של תלמידי ברג והושלם בידי מיכאל, ראו שם, עמ' LXXIV-LXXVIII. עם זאת באחד המקומות מצוין כי מיכאל ברג החל במלאכת התרגום בגיל 16, ראו Yehuda Berg, *The Dreams Book*, p. 91.

190 שרגא פייבל ברג, כח האחד, עמ' 12.

191 שרגא פייבל ברג, נפתח עולם חדש: מהיום מותר לקרוא את ספר הוזהר, עלון, [תל אביב תשס"א].

192 Philip Shraga Berg, 'Introduction', *The Zohar*, pp. xxxii, xxxv, l-i, 192. ראו על כך גארבר, 'תיקני הפסולות יקרי לעצור', עמ' 62; הוס, 'למות ביום אחד', עמ' 10.

שחולק כמעין קמיע.¹⁹³ על משנתו האחרונה ניתן ללמוד מכך שאין הוא מהסס לכנות את ספר הוזהר בשם: *The Holy Grail*, או: *The Original Holy Grail*.¹⁹⁴ שלב נוסף אירע בהפצת אלפי כרכים של ספר הוזהר, אשר הונחו בפתחי בתים ב'אזורי עימות', ללא תשלום. אותו פרויקט שכונה 'זוהר בכל בית' או 'פרויקט זוהר עולמי', החל בשנת 2003, ותואר באתרו העברי של ברג באופן הבא:

מה שקורה בישראל משפיע על העולם כולו. זוהר מספר לנו שישראל היא ליבו של העולם ובאותה צורה שהלב מוין את הגוף, כך גם ישראל מזינה את עמי העולם. כשיש בעיות בזרימת הדם בגוף התקף לב עלול לקרות. כך כשיש חוסר באור בליבו של העולם כך ברחבי העולם יש ענאה, טרור, ומלחמה. בעת שתהליך השלום בין ישראל לפלשתינים מתחדש, מן ההכרח שנביא אור לאזור. הרב, וחכמי ישראל לאורך הדורות, לימדו אותנו, שהזוהר, הוא המקור היחיד לאור, שיכול לבטל את הכאוס והחורבן ולהביא שלום לעולם ברחמים. למען מטרה זו, המרכז ללימוד הקבלה, מתחיל מייד במשימת הפצת 40.000 סדרות של זוהר בארץ ישראל וברחבי המזרח התיכון.¹⁹⁵

היה זה ערב 'מוכנית ההתנתקות' במדינת ישראל (תשס"ה) שספר הוזהר הונח בפתחי בתים ביהודה, שומרון ועזה, מתוך הנחה כי לחיווך זה הם צריכים עתה. התקבלות חלוקה זו הייתה קשה. פורסמו מודעות שונות נגד ספר הזוהר בהוצאת ברג וקראו לגנוז. בטיעוני המתנגדים נשמעו הדים למחלוקות ולפסקי דין משנים עברו כנגד ברג. באחד מאותם עלונים אף הוזכר פסק דין של הרב עובדיה יוסף משנת תשנ"ז, הקורא לגנוז את אותם ספרים.¹⁹⁶ למעשה הועלו עתה שוב כל אותם פסקי דין שנכתבו בין השנים תשנ"ה-תשנ"ז ונוספו על ידיהם עוד רבים. בחלק מאותם פסקים באה הוראה מפורשת לגנוז או לשרוף את ספרי ברג.¹⁹⁷ רוב כרכי הוזהר אכן נעזמו בגניזות בתי הכנסת ובבתי קברות.

ברג עצמו כתב מוקדם יותר כיצד שרפו את מהדורות הוזהר שהפיץ בפריס. שבראש השורפים עמדו לטענתו 'מתנגדי הקבלה'.¹⁹⁸ עתה תגובות הייתה חריפה יותר. בכרוז הכתוב בסגנון 'חרדי', בשם 'אזורה המורה', התריע ברג כי כל השורף או הגנוז את ספרי הוזהר 'מתחייב בנפשו בשלום סביבתו', וכי 'לא יקרה מקללת הרשבי"י'. הוא הצליח לגייס

193 שרגא פייבל ברג, ספר הוזהר, פנחס, ירושלים תשס"א, עם מבוא קצר באנגלית, עברית וספרדית על כך ש'הזוהר הוא ספר בעל עוצמה מיסטית גדולה'.

194 ראו xvi-xxii, *The Zohar*, pp. xvi, xxii, Philip Shraga Berg, 'Introduction', *The Zohar*, pp. xvi, xxii, Yehuda Berg, *The Dreams Book*, p. 17: 'Rav Bar Yochai gave the world: אותו עניין חוזר בכרכים the Authentic Holy Grail – The Zohar'. משהו על דרך קריאת ברג בזוהר, ראו Philip Shraga Berg, *The Essential Zohar: The Source of Kabbalistic Wisdom*, New York 2002. Boaz Huss, 'Admiration and Disgust: The Zohar in the Modern Period', *Study and Knowledge in Jewish Thought*, ed. Haim Kreisler (forthcoming).

195 ברג, אתר עברי.

196 יונתן לנדמן, 'לקדש שם שמים', עם הספר, גיליון 5 (סכלו תשס"ה), עמ' 5.

197 ראו למשל יעקב משה הלל, 'בידיון ספרי קבלה שמפיצה אותם כת שמכשילה הרבים במעשים מקולקלים ודעות פסולות', מקבציאל בה (תשנ"ז), עמ' רנו-רסח; הני"ל, שאלות ותשובות וישב הים, ב, ירושלים תש"ס עמ' רער-רפז. על התנגדותו של הלל, ראו בהמשך.

198 מיכאל ברג, ספר תיקוני זוהר, עם פירוש העולה בסולם, עמ' כט.

לטובתו מכתב קצר של הרב זבולון ליברמן ועמו ועד הרבנים של פלטרבוס כנגד מעשי הגניזה.¹⁹⁹ בכרוז אחר אף השווה בין השורפים לנאצים בשעתם.²⁰⁰ פרויקט זה של ברג הולך ונמשך. כך במלחמה בלבנון בשנת תשס"ו, חילק ברג מאות עותקים של הווהר בצפון מדינת ישראל. לרבני תלמידיו אף חולקו עותקים באיראן ובאנטרקטיקה.²⁰¹ באותו הזמן הפיץ יהודה ברג, בתפוצת דוא"ל, איגרת קצרה ומעניינת בעניין לימוד הווהר בכדי למגר את המלחמה. באיגרת זו קרא 'לסרוק' באופן פרטי וקבוצתי ובשעה ידועה (ימדי יום בשעה 00:51, לפי זמן מדינת ישראל ובמקום אחר כתב 'כל יום בשעה 3 אחה"צ', במשך עשר דקות), את ספר הווהר על פרשת בלק. הכוונה ליעילות שיטתו הוא מביא סיפור על שנות השואה שיהודי מרוקו ניצלו משום שקראו בספר הווהר. את דבריו הוא מסיים במילים, 'השאובות ממילונן הכלכלי-רוחני: וזאת אין ברשותכם סט של זוהר, זה הזמן להזמין סט כזה'.²⁰² החלוקה האחרונה זכתה להדים מוצגים בלבד.

פרשיית הכוונות

מעניין בהקשר זה שבני ברג הוציא לאור בשנים האחרונות מעין פרפראה על סידור האר"י עם ליקוטים מכוונות הרש"ש ומכתבי מקובלים אחרים,²⁰³ שאחדים מהם מותאמים לקוראי אנגליים וילדים.²⁰⁴ בראש אחד מאותם סידורים מוכיח ברג את אלו משתפלים

- 199 ראו צילום של הכרוז והמכתב http://www.kabbalah.co.il/pdf/letter_Flatbush.pdf.
- 200 שרגא פייבל ברג, 'לשורף את ספר הווהר' אמרו תלמידי ישיבה בירושלים, כרוז, בית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי בירושלים, ספריית גורשם שלום, 8559.01. ראו גם המרכז לקבלה, הוכנית לימודים ואירועים, יולי אוקטובר 2005, עמ' 17-16, עם דברים על הפרויקט, על השמרת הספרים ותמונות של שריפת וכיוצא בזה ספרים.
- 201 לדבריו חילק חמשת אלפים עותקים של הווהר על פרשת פנחס. ראו עלמה גור, 'מבצע זוהר נרג', מעריב (17.7.2006), <http://www.nrg.co.il/online/15/ART1/450/572.html>. במקביל פעלו גם חברי הסיינטולוגיה להפיץ את תורתם בצפון מדינת ישראל, ראו מורן זליקוביץ, 'היועצים הרוחניים במקלטם בטבריה: סינטולוגים', Ynet (3.8.2006), <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-3285608,00.html>.
- 202 יהודה ברג, המרכז לקבלה, 'מודעות שבועית' (22-16 יולי 2006), תפוצת דוא"ל; הג'ל, 'מודעות יומית' (31 יולי 2006), תפוצת דוא"ל; וכן באיגרת שהופצה בעמוד הראשון של האתר האנגלי <http://www.kabbalah.com/07.php>.
- 203 הכוונה לסדרה שלמה של סידורים בעריכת יהודה ברג. ראו למשל סידור תפלה לעני לימות החול, כוונות האר"י, הרש"ש, הרמח"ל, הבעש"ט והר"ח. מאת המקובל הרב הגאון שרגא פ. ברג שליט"א; ראש ישיבה קול יהודה, ערך ליקט והיגה בנו הרב יהודה ברג שליט"א, ירושלים תשנ"ה; הגדה לפסח תפילה לעני, כוונות האר"י, בכתב אשורית, ירושלים תשנ"ו. ראו על כך את רמזיותיו של Pinchas Giller, 'Between Poland and Jerusalem: Kabbalistic Prayers in Early Modernity', *Modern Judaism* 24 (2003), pp. 241-243.
- 204 יהודה ברג, סידור האר"י שלי, עם כוונות האר"י, הרש"ש, הרמח"ל, הבעש"ט והר"ח, ירושלים תשנ"ו. בדברי המבוא טוען שרגא פייבל ברג כי יש חשיבות להפיץ את הקבלה בקרב ילדים משום שהם 'ילדי דור המשיח', שם, עמ' 18. פניה זו אל ילדים הורחבה בכמה

ללא כוונות, שרק תפילה עם כוונות נענית; וממשיך הוא ומציין כי היום כל ההתנגדות להתפלל באופן זה בוטלה ומותרת היא לקטנים וגדולים כאחד. זאת ועוד, לדבריו עמל על מלאכת הסידור במשך עשר שנים, לתקן את הטעויות שנפלו לדעתו בכל הסידורים הנדפסים לפניו.²⁰⁵ לסידור צורפו הסכמות מהשנים תשנ"ד-תשנ"ה שניתנו על ידי בר"צ האשכנזים בירושלים, הרב יצחק כדורי ואחרים.²⁰⁶ המקובל יצחק כדורי, כמו גם רוב המסכימים, תזרו בהם בכרוזים שונים וגילויי דעת מדברי ההסכמה שננתנו, מיד כשראה הספר אור, זאת לאחר שגילו את שאר כתבי ברג והגיעו לידיהם עדויות שונות על הליכותיו. כך כתב כדורי: 'אני מבטל את ההסכמה שנתייחס על סידור התפילה שלו הנקרא ד"ר פיליפ ברג ולא ידעתי מעשיו עד שבא לי מכתבים מרבנים אשכנזים וספרדים ואיסור חמור להשתתף בהוצאתו ולא לקרוא בספריו ושומע לנו ישכון בטח אכ"י'.²⁰⁷ בין השנים תשנ"ה-תשנ"ח נפוצו כמה וכמה פסקי דין וגילויי דעת כנגד ברג, מפעליו וספריו, שהביאו לשיא את ההתנגדות אליו בחברה החרדית.²⁰⁸ למרות דברים אלו ממשיך ברג להפיץ את חלק מסידוריו יחד עם אותן ההסכמות.

על הערב רב, השטן המעכב והחזון

בספרי ברג, בייחוד מהשנים האחרונות, מרבה הוא לדבר על הגילוי האחרון ב'מילניום השביעי', 'עידן הדלי', 'ימות המשיח', ומעכו: 'השטן' או 'מרפי', שעיקר דבריו ממוקדים בשיטת 'הטכנולוגיה של הנשמה' על פי הקבלה. בקבלה ימצא כל אדם ואדם על פי שיטתו מזור וכל חולי העולם ימגורו. עתה התברר סיפורים על חלומותיו, חזיונותיו ותיאורו 'התקשרויות' למקובלים שונים, כך שנוצר הרושם שאם יש סוד הרי זה רק ברג עצמו.²⁰⁹

ברג אף מחשב מעין קן סביב לשנת תש"ס (2000), שנה אותה הוא רואה כמבשר

- מסגרות המסתעפות מהמרכז לקבלה, ראו ליבנה, 'תיוקות שנשר', מוסף הארץ (21.12.2001), עמ' 34-40.
- 205 יהודה ברג, סידור תפלה לעני, עמ' 19-36.
- 206 המסכימים לסידור תפילה לעני הם הרבנים: ישראל יעקב פיישר, בנימין רבינוביץ, אברהם דוד הורוויץ, מאיר בראנדסדאופער, משה הלברשטאם, משה סאקס ויצחק כדורי.
- 207 יצחק כדורי, ביטול הסכמה, <http://www.shofar.net/site/ARDetile.asp?id=4857>; ושם דברים נוספים נגד ברג. ראו גם את רמזיותיו של כדורי לעניין, ללא הוכחת שמו של ברג, ישראל מרגלית וחיים ישראלי, 'מראהו כמראה מלאך', ארי במסחרים, בעריכת משה שפיר, יצחק קקון, פתח תקוה תשס"ו, עמ' 37; אליעזר סופר, ספר תולדות יצחק, תולדות עובדות והנהגות של זקן המקובלים הגאון הקדוש הרב יצחק כדורי זצ"ל [הרב כדורי: תולדות חייו של זקן המקובלים], ירושלים תשס"ו, עמ' 245-246.
- 208 ראו למשל את פסק הדין של הר"מ הלל המזכר בהמשך. רב החומר בענין זה המופץ באתר אינטרנט. כך למשל המסכים המצולמים באתר: המרכז לקבלה, מה שבדאי לדעת, <http://planet.nana.co.il/kabbala/index.htm>.
- 209 כך למשל שרגא פייבל ברג, לחיות נצח; הג'ל, הצופן הסודי.

שינוי בעולם.²¹⁰ מה הוא אותו שינוי אין אנו יודעים, או על כל פנים אין אנו רואים. ברג עצמו מדבר על תגליות מדעיות יוצאות דופן ופענוח צופן המוות. עם זאת ברור שברג החל משנה זו ואילך לפעול בקנה מידה רחב יותר. עניין זה מתגלם בהפצת ספר הווהר במסגרת 'פרויקט הווהר העולמי', בהקמת 'קרן רוחניות לילדים'²¹¹ ובפרויקטים שונים באפריקה.²¹² שני הפרויקטים האחרונים, בה פעילה גם מדונה, קשורים רק בקשר רופף עם הקבלה, גם אם לעיתים קיים בהם שימוש בטריטוריה קבלית ובענייני ברג ותלמידיו זו היא הקבלה האמיתית בהתגלמותה במציאות.

בסקירתו הרחבה בעברית על קשריו עם ר' יהודה צבי ברנדווין, כתב ברג על 'הפצת הקבלה בעולם כפי שהיא יוצאת לפועל בימים אלה, דבר שלא היה קיים בהיסטוריה של עם ישראל',²¹³ ובתוך כך כתב את הווידוי או החזון הבא:

למרות מה שהשונאים שלי, שונאי היהודים, יכולים להגיד עלי, למרות כל האשמות וחובל שורקן עלי, פעלנו דברים שאי אפשר להכחיש אותם, הם קיימים בפועל. נכון שהרבה אנשים הפועלים במסגרת היהדות גם כן יכולים להתפאר בפעולות שלהם, אבל אני מרגיש שמה שביצענו שאני אהי' הכלי המעביר של אדמו"ר מורי וצ"ל [ברנדווין] ומ'ע צ"ע מן קה"ק הרב יהודה הלוי אשלג בעל הסולם דיעוב"א, כבר פעל, ובעתיד הקרוב יצאו לפועל פעולות נוספות שלהם, שכל מה שקרה עד היום הוא כטיפה בים לעומת מה שיקרה.²¹⁴ עם שחר המאה ה-21, הקבלה תעשה את הכניסה הגדולה שלה אל בימת ההיסטוריה האנושית.²¹⁵

פרק שלישי. מיכאל לייטמן ובני ברון

הפצה רחבה של ספרות הקבלה מבית מדרשו של אשלג, תוך הבלטת דרך פירוש ייחודית,

210 שרגא פיבל ברג, לחיות לנצח, עמ' 175-183. דבריו נחלים בספר חסד לאברהם לר' אברהם אולאי. ראו חישוב נוסף לשנה זו בדי צבי ריבך [בן ברון], ספר אל קץ החיזון, תל אביב תש"ס. על 'ההתעוררות' סביב לשנה זו, ראו מוטי ענברי, 'כאשר נבואה מכויבה: חישובי קצים יהודיים לקראת סוף האלף', מלחמה גוג ומגוג: משיחיות ואפוקליפסה ביהדות, בעבר וכימינו, תל אביב תשס"א, עמ' 298-312; גארב, 'חיד'י הפגלות יק'י ל'עדרים, עמ' 96.

211 ראו קרן ברג, אתר לידים, <http://spiritualityforkids.org>.

212 ראו מיכאל ברג, אתר אפריקה, <http://www.raisingmalawi.org>.

213 מיכאל ברג, ספר יד'י נפשי, א, עמ' 83.

214 שם, עמ' 76.

215 שרגא פיבל ברג, לחיות לנצח, עמ' 124. לקראת סוף שנת תשס"ו החל המרכז לברכה במבצע רחב של גיוס 'מורים' ו'מנהלים' למרכזים השונים. הדבר נעשה בגלוי באתרים בעברית ובאנגלי, אך גם באופן עקיף דרך האינטרנט. כך הגוף המתקרא Spiritual Leadership (ולו אתר בשם: <http://www.spiritual-leadership.com>), אינו אלא המרכז לקבלה, המציע 'קורס' ו'אלו שיעבור במרכזים. לאורך האתר לא נרמז כי גוף זה קשור לקבלה, ולשאלה 'מי אנחנו?' נכתב שם: 'גוף בינלאומי המעוניין לפתח ולהכשיר מנהיגות ישראלית צעירה ואיכותית'; וכן 'בשלב זה איננו יכולים לספק נתונים נוספים מעבר לפירוט התחומים השונים המופיעים מעלה [שהקבלה אינה אחד מהם!]. מעומדים שיעברו לשלב הבא יקבלו פרטים נוספים'. מה עומד מאחורי אנונימיות וטוריות יחידה זו? ודאי ההתנגדות העזה למרכזים גרמה לדבר.

נמצא בדרכו של מיכאל לייטמן ובני ברון. מיכאל לייטמן (נולד בשנת 1946), הגיע לארץ ישראל מברית המועצות בשנת 1974 וכמה שנים מאוחר יותר הפך לתלמידו של ר' ברוך אשלג (קרב לשנת 1980). באותה התקופה היה מעורב במרכז ללימוד הקבלה של ברג בתל אביב, ונמנה על תלמידיו (כנראה משנת 1978), אך לבסוף פרש ממנו סביב לשנת 1984, ככל הנראה בשל חילוקי דעות הנוגעים לחוסר אדיקות דתית מצד ברג.²¹⁶ עם זאת סממני תורת ברג, או במילים אחרות: פרשנות ברג לתורת אשלג, ניכרים ועוברים לאורך כל כתביו של לייטמן ולימים אימץ כמה דברים שכלל הנראה התנגד להם בתחילת דרכו. עם הסתלקות ר' ברוך שלום אשלג, בשנת 1991, ייסד לייטמן את קבוצת 'בני ברון' העוסקת בלימוד והפצת הקבלה ברוח אשלג. בשנת 1997 הפכה הקבוצה ל'עמותה ללא כוונות רווח' והיא פועלת עד ליום הזה. ראשוני תלמידו לייטמן נמנים על יהודי חבר העמים לשעבר וספרו הראשון על הקבלה, משנת 1984, הינו עיבוד פופולרי של תורת אשלג בשפה הרוסית.²¹⁷ פן זה הוא מרכזי ביותר בדרכו של לייטמן. שרוב הוא על ההתעוררות לעיסוק בקבלה בקרב יהודים רבים ברוסיה, ואי אפשר להבין את פריצתו בלפי חוץ ללא מרכיב זה.²¹⁸ רוב ספריו רואים אור לראשונה ברוסית וקהל זה מרכיב את לב קבוצתו. לימים פנה לקהל רחב יותר וספריו רואים אור גם בעברית ובאנגלית, זאת לצד

216 ראו על כך Myers, *The Kabbalah Centre*. הדברים מבוססים על ראיונות שערכה עם בכירי המרכז ללימוד קבלה של ברג. דעות זו נעדרת מרוב הסקירות האוטוביוגרפיות של לייטמן, כמו גם של תלמידיו. ודאי שבהעלאת טיעון זה, כמו גם בהסתרותו, יש מניעים פוליטיים מובהקים. בראיון עיתונאי אחד גילה לייטמן ואמר: 'חבר לקח אותי לבאבא סאלי וחיינו נוסעים אליו ללמוד ולמדתי קצת גם אצל הרב ברג, אבל בשום מקום לא התמדת' עד שמצאתי את הרב שלי, הרב ברוך אשלג, ואצלו כבר נשארו 12 שנים', נרי ליבנה, תינוקות שושבו, הוא גם רמז לכך באחד מספריו: 'הגעתי לרב ברוך אשלג בשנת 1979. עד אז חיפשתי מורה במשך ארבע שנים ארוכות. למדתי בעצמי, ואצל כל מיני "מקובלים" אחרים. עברתי דרך ארוכה, לייטמן, קבלה למתחיל, בני ברק תשס"ה, עמ' 543. במקום אחר כתב: יסיתי למצוא את הדרך הפנימית. למדתי בישיבה בכפר חב"ד אצל המקובל הרב יצחק וילברמן, ראו לייטמן, חוויה ושמה קבלה, גרסת אינטרנט, פרק יח, http://kabbalah.info/hebkab/book16/index_book16.htm.

217 Мухаль Лаутман, *ЖАБАЛА: Тайное эспейское учени* (Kabbalah: The Spiritual Secret in Simple Style), Jerusalem 1984. in Iudaism [1], Reveals the Principles in Simple Style, פינה אשלג 1984. על מיסטיקה בקרב יוצאי חבר העמים לשעבר, ראו גארב, 'חיד'י הפגלות יק'י ל'עדרים, עמ' 189.

218 על השפעתו הגדולה ברוסיה, המסבירה את הצלחתו בקרב ציבור זה בישראל, ראו בין השאר Lev Krichevsky, 'Winds of change sweep Russian Jewry as kabbalist takes over a leading group', http://www.ncsj.org/AuxPages/102604JTA_RJC.shtm; Mikhail Balyasny, 'Kabbalah Advocates Bring Message to Moscow', <http://www.themoscotimes.com/stories/2004/07/27/017.html>; אלי ברנדשטיין, 'מקובל עליהם', מעריב (18.3.2003), אם כי אין הצלחתו שם נטולת ביקורת, ראו למשל Soldatov, 'Russian Jewish Congress Gets New President', <http://english.mn.ru/english/printver.php?2004-44-19>.

אתרי אינטרנט שונים בכמה שפות.²¹⁹ תורתו של לייטמן מבוססת בעיקרה על פרשנות מסופת לדברי הר"ל אשלג וכו', ר' ברוך, שהשינוי המרכזי הוא הפיכת דרך עבודתם לשיטה טכנית פסבדו-מדעית שעניינה הפצת הקבלה לקראת שינוי עולמי. בניגוד לר' ברוך שלום אין הוא נוהג בדרך אדמו"רות ומתרחק הוא מהדרך הוויזיונית שאפיינה את דרכו. בעוד ר' ברוך שלום נעזר בשיתוף החסידי והקבלי ועיקרי דבריו מבוססים על פרשנות לספרות היהודית הקלאסית, בכלל זה פסוקים, אמירות תלמודיות ומנהגים, הרי שרובד זה נעדר כאן לחלוטין. השימוש בטרמינולוגיה אשליגיאנית בתוספת חזון עולמי חדש, מפקיעים את תורת אשלג מהקשרו המקורי ונותנים לה מבנה חדש לחלוטין, המעוצב ברוח 'העידן החדש'. כפועל יוצא מכך גם יחסו של לייטמן אל הדת הממוסדת ואל המצוות המעשיות מורכב בהרבה מזה המצוי אצל אלו שהוא נתלה בהם. כפי שנראה, בעקבות קריאתו החדשה ודרך פרשנותו, ערך הוא כמה שינויים רבי משמעות בעיקרי תורת אשלג. שיטתו ודרכו של לייטמן איננה מוכרת בצורה מספקת, על כן ארחיב בתיאורה.

תולדות הקבלה כתולדות הגילוי

לייטמן שב ומתאר בספריו הרבים, בדומה לברג, את ההיסטוריה של הקבלה כתולדות הגילוי, עד לימינו בו נפתח שלב חדש. לייטמן הסביר במספר מקומות כי מורו, ר' ברוך שלום אשלג 'היה האחרון מכל שרשרת המקובלים הגדולים מאברהם אבינו, ודומה שאחריו כבר לא יהיו מקובלים כדוגמתו – נשמות שמתגלות ממעל, שהבורא מצווה להן שירידו לעולם הזה לבצע הקוננים בשביל כולם'.²²⁰ במקום אחד הפליג וכתב על רבו: 'הרב ברוך היה אחרון המקובלים הגדולים של העבר, והוא אצר בתוכו את כל חיי היהדות הקודמים'.²²¹ ובמקום אחר שנה מעט את סגנונו וכתב: 'מורי הרב'ש היה המהיקני האחרון, אחרון המקובלים, שממנו והלאה נעלמו המקובלים הגדולים והידועים. כיום אין שום מקובלים ידועים כדא, יש נסתרים בלבד'.²²² על כל פנים תורת הר"ל אשלג נתפסת בעיניו כ'תורה אחרונה' לפני 'התיקון הסופי'.²²³

משנת 1995 מוזה לייטמן תהליך הפוך: צמיחה רוחנית של נשמות מלמטה. שלב זה הוא בעיניו שלב חדש בתולדות הקבלה המשנה גם את היחס אל הסוד וגילוי.

219 בני ברוך, אתר עברי <http://www.kabbalah.info/hebkab/index.php>; אתר אנגלי, <http://www.kabbalah.info>. רוב שיעוריו מועלים לאתר המכיל ארכיון שיעורים <http://www.kabbalahmedia.info> (כולל אלו הנאמרים ומקולטים בשבת, אך אלו נגלים רק לחברים הנרשמים); וכן לאתר שידורים חיים <http://www.kabbalah.info/tv>. ברשותו גם אתר סרטים <http://www.arifilms.tv>; אתר למתחילים <http://kab.co.il>; ועוד כתריסר אתרים, קטנים יותר, אשר חלקם יוזכרו בהמשך.

220 מיכאל לייטמן, ראיון עם העיתון, בני ברק תשס"ג, עמ' 150.

221 מיכאל לייטמן, מסע לעולם עליון, בני ברק תשס"ה, עמ' 115.

222 מיכאל לייטמן, מבט לקבלה, בני ברק תשס"ו, עמ' 276.

223 שם, עמ' 233.

224 ראו לייטמן, ראיון עם העיתון, עמ' 150; הנ"ל, מסע לעולם עליון, עמ' 176-177; הנ"ל, מבט לקבלה, עמ' 50-49; Michael Laitman, *The Kabbalah Experience: The Definitive Q & A*.

שתולדות הקבלה בעיניו אינה אלא שרשרת הנעה לאיטה מהסתר מכון גילוי שלם.²²⁵ שנת 1995 אינה מקרית כאן. בבני ברוך מציינים בעל פה כי בשנת 1945 אמר הר"ל אשלג: 'בעוד 50 שנה יקרא את ספרי כמו שקוראים היום עיתון 'דבר'; וכששאל לייטמן את ר' ברוך האם דיבר באופן כללי, ענה שלא, וכי מדובר בשנת 1995 ממש.²²⁶ שעה זו היא בעיני לייטמן שעה בה הקבלה צריכה 'להתגלות להמונים',²²⁷ אין לזלזל בעובדה ששעה זו סמוכה לשעה בה נפטר מורו, ר' ברוך אשלג וכי זו השעה בה החל לפתח ביתר שאת את קבוצת בני ברוך.

במקומות אחרים אף תלה את 'מהפכה בגילוי' בחזרה לארץ ישראל רביטול הגלות.²²⁸ כך הוא מציג את אשלג, לצד הראי"ה קוק, כמי שנחלקו בקשיים ובתהונות בגלל רגונם להפיץ את ספרות הקבלה לכל ו'להתנתק מדרוסי הגלות'.²²⁹ שהי בואם לארץ ישראל בראשית המאה העשרים מסמלת עבורו את 'ביטול הגלות', או את 'סיום תקופת הגלות'.²³⁰ מתוך הנחה שהגענו לשעה של 'החלפת התרבות והערכים שרכש עם ישראל בתקופת הגלות בערכי ובתרבותו המקוריים והעתיקים',²³¹ כונתו היא פשוטה

10-19 Guide to the Authentic Kabbalah, Toronto 2005, pp. 73. ראו גם את דברי תלמידו, שרון עט"ה, אל תחכה לגילוי הבא, [חמ"ד] תשס"ג, עמ' 16, 73.

225 לתורה תולדות הקבלה בעיניו, ראו מיכאל לייטמן, חזויה ושמה קבלה, בני ברק תשס"ג, עמ' 7, 34-33; הנ"ל, קבלה למתחיל, עמ' 531-542; הנ"ל, שיחות על שלבי הסולם, א, בני ברק תש"ד, עמ' 327-343; הנ"ל, אלף עצות לחיים, בני ברק תשס"ה, עמ' 128; אלף שאלות על קבלה, בני ברק תשס"ה, עמ' 20, 62, 154, 237; הנ"ל, מסע לעולם עליון, עמ' 123.

226 כך 'סמנתי מפי אביהו סופר, תלמידו של לייטמן, ראו גם לייטמן, שני המאורות, עמ' 38, 199, 246, 254. בהצגה שניתנה בסנימטק חיפה בשנת תשס"ה, תלה לייטמן את הענין, בלי לפגוע בספר הווה ובכתבי הקבלה של הגר"א. לא מצאתי מקור לדברים אלו. עם זאת מצוים חישובי קץ סביב לשנת תש"ן, שלייטמן נתלה בהם, ראו ספר קול התור, והוא שיטת הגאון רבינו אליהו (הגר"א) מוילנה וצ"ל וגילוייו על תקופת האתחלתא דגאולה מאורעותיה ומצויה מהגאון המקובל רבי הלל בן רבי בנימין ריבלין משקלוב תלמיד הגר"א, בעריכת יוסף ריבלין, ירושלים תשנ"ד, עמ' 28 הערה 53; חיים שבילי, ספר חשבונית הגאולה עפ"י ספר דניאל וכתבי הגר"א והארז"ל ופרקים על תאריכי הבריאה, מהדורה חמישית מורחבת, ירושלים תשל"ה, עמ' 38-39, 52, 63-62, 70; יצחק אליפיה, הקונטרס היחידי, א, ירושלים תרפ"ז, צח ע"א; ריבק, ספר אל קץ התיקון, עמ' 571, 576-578. ראו גם ביקורת על חישוב זה, מתוך קביעה כי אין מקורו בגר"א, משה שטינבוך, בעיות הזמן בהשקפת התורה, ירושלים תשל"ט, עמ' 38. ביטוי קיצוני לחישוב קץ סביב לשנת תש"ן, מפי הרב כדורי ואדמו"ר חב"ד, תוך ראייתו לגילוי סתרי תורה והתנהגות לאומית קיצונית, ניתן למצוא בקונטרס של רעה מין, מצבו הנוכחי של עם ישראל, [צפת תשמ"ט].

227 לייטמן, מבט לקבלה, עמ' 92.

228 98-96 Laitman, *The Kabbalah Experience*, pp. 209-222, 248-249, 259-263, 269-277; הנ"ל, מבט לקבלה, עמ' 136-137, 144, 161, 222, 233; הנ"ל, הערבות: מבוסס על מאמר 'הערבות' מאת בעל הסולם, בני ברק תשס"ה, עמ' 75.

229 לייטמן, שני המאורות, עמ' 31, 38.

230 שם, עמ' 15, 20.

231 שם, עמ' 257.

החלפת לימוד התלמוד בלימוד הקבלה. בדברים חריפים, שכדי לאששם נתלה לייטמן משום מה בראייה קוק, הוא אומר: 'התלמוד, הוא הספר הקדוש שנכתב לאחר החורבן, על ידי התנאים והאמוראים, מקובלים שהיו בעלי השגה רוחנית גבוהה ביותר. ספר זה נכתב מחוץ כוונה לזרז את זמן הגלות'. והנה עתה לפנינו עומדים הספרים שעניינם זיורז זמן הגלות, הם ספרי אשלג.²³² כפי שנראה בהמשך עניין זה עומד גם במרכז הביקורת של לייטמן על הדת הממוסדת.

מטרתו של לייטמן היא שכולם ידעו על ספרות הקבלה כפי שהוא מוצגת בכתביו ושיכירו בה, ולא שכולם יתפכו למקובלים ממש.²³³ עניין זה שלוב בחזון החברתי הכולל שלו אליו נחוזה בסוף הפרק, אך קודם נעמוד על כמה מאפיינים בתודעתו העצמית של לייטמן ובדרך ההפצה של קברצתו.

התנגדות ופולמוס

נגד מתנגדי הפצת ספרות הקבלה כותב לייטמן בדברים חריפים, שהכוונה היא כמובן אל המתנגדים להפצת הקבלה ברוחו שלו.²³⁴ הרי רוב המתנגדים לדרכו למעשה אינם שוללים כלל וכלל את עצם הפצת ספרות הקבלה, כפי שטוען לייטמן, אלא בוחרים אפיקים שונים להפצתה או מפרשים אותה באופן שונה. לאורך ספריו מוצאים אנו ביטויים פולמוסיים שונים נגד גילויים של הקבלה בארץ ישראל ומחוצה לה, כשהוא מעמיד את עצמו כמעל ומנגד לכל. כך מגנה הוא את 'הישלטנים' וה'מקובלים', 'שמוכרים לנו שיחות נפש במקום קבלה',²³⁵ והוא יוצא שוב ושוב נגד 'אמונות טפלות' המיוחסות לקבלה ומהוות בסופו של דבר רק 'סיפוק פסיכולוגי'.²³⁶ לעיתים מנוסחים הדברים באופן פרדוקסאלי. כך למשל בקטע הבא:

אם טרם הגעת [אל האמת, הינו אל דרכו של לייטמן], זהו רק סימן לכך שטרם הגיע זמן, ועליך עדיין להבשיל ב"אמונות טפלות", כלומר להשתמש בברכות וקמיעות למיניהם או בשטרות אחרות שיבוכו כספין וכוחותיך, עד שתחכים והגן הרוחני שלך, ה"שימוש" בשפת הקבלה, ידחוף אותך למקום, לספר ולמורה אמיתיים [הינו, אל שיטת לייטמן].²³⁷

במקום אחר נקט לשון חריפה עוד יותר, כשהוא מכון את חיצו לא רק למסגרות מסורתיות של לומדי קבלה אלא גם לדרכו של שרגא פיבל ברג ומרכזי הקבלה שהקים:

232 שם, עמ' 291. ראו גם, שם, עמ' 290, 295.

233 לייטמן, מבט לקבלה, עמ' 11.

234 ראו למשל לייטמן, אלף עצות לחיים, עמ' 14, 124; הגיל, אלף שאלות על קבלה, עמ' 232; הגיל, הערכות, עמ' 129. באופן זה נעשה שימוש גם בציטוטים ממקורות קדומים, ראו לראות טוב: לקט אמרות וציטוטים נבחרים מפי גדולי המקובלים והמנהיגים הרוחניים של האומה בכל הדורות, בעריכת גלעד שדמן, בני ברק תשס"ו, עמ' 41-58.

235 לייטמן, מבט לקבלה, עמ' 12.

236 שם, עמ' 155; הגיל, הספר הפתוח, בני ברק תשס"ה, עמ' 127-128.

237 לייטמן, מבט לקבלה, עמ' 16.

גם בתוך חכמת הקבלה עצמה קיימים סוגי אנשים שונים: אלו שקוראים מספר 'הזהרה', ערשים 'יהודים' או שמאמינים בקמעות, בחושים אדומים ובמים קדושים. ואלו שלומדים נט, מבלי להקים לעצמם 'תפאורות' למיניהן.²³⁸

לייטמן לא מהסס לומר כי סיפורי הרוחות וכיוצא בהם, המופיעים בשער הגלגלים לר' חיים ויטאל, דיספורי הסגולות למיניהן, אינם קשורים לקבלה רגובעים רק מחוץ דמיונו הפרוע של האדם – 'אלו אינם יותר מסיפורים'.²³⁹

במקום אחד הוא אף אומר בנימה פולמוסית שלא יתכנו מקובלים מחוץ לארץ ישראל, ונראה שכוונתו בעיקר לשרגא פיבל ברג.²⁴⁰ או, דבר המנוגד למעשה לדרך פעילותו ולתורתו החדשה, שאי אפשר ללמוד קבלה מחוץ לארץ ישראל.²⁴¹ אין ספק שלייטמן מנסה להציג אלטרנטיבה לברג, שהוא נתלה בפרשיות השונות בהם מסתבך ברג כדי להעמיד את תורתו שלו בראש, או כתחליף.

לייטמן גם חוזה כי המקובלים אשר אינם הולכים בדרכו, יקבלו לבסוף את שיטתו.²⁴² כך כותב הוא במקום אחד:

לכן כל אותם 'מקובלים מורדניים' המוכרים סגולות לבריאות, להצלחה ולחיים טובים תחת הכותרת חכמת הקבלה, ווראי יעלמו עם הזמן, שכן האנושות תגלה שלא לזה היא זקוקה, ושכל אותם 'מומחים' אינם מסוגלים לספק לה אפילו את מה שהם מבטיחים, אלא נותנים לה רק סיפוק פסיכולוגי גרידא, ולא יותר מכך. או אז יגיעו האנשים לחכמת הקבלה האמיתית, שתפקח את עיניהם.²⁴³

וגילויים השונים של הקבלה אינם בעיניו אלא חופעות נחותות שייעלמו בבוא הזמן. אז, יאמר לייטמן, תתגלה חכמת הקבלה האמיתית. על אף היותו ניוון מתופעות שונות ותכללות בניו אייג' ומאופני ההפצה הנקוטות בידו,²⁴⁴ הרי שלייטמן מתפלמס גם עם 'דוח העידן החדש' בטענה שהוא הוא נציגה של האמת האחת והיחידה.²⁴⁵ ברוח דומה יוצא הוא גם נגד 'תרבות הפנאי' הנהוגה במדינת ישראל וכלי התקשורת השונים, בה בשעה

238 שם, עמ' 19. לרמיזות פולמוסיות נוספות, שברוך כמכונות נגד ברג והקבלה בארץ ישראל, ראו שם, עמ' 21, 55, 100, 140-138, 144, 217, 276-275; לייטמן, שני המאורות, עמ' 296. ראו גם עטייה, אל תחכה לגלגל, עמ' 7, 14, 55-53, 107.

239 לייטמן, מבט לקבלה, עמ' 155.

240 שם, עמ' 170; Michael Laitman, Kabbalah for Beginners: A Beginners Guide to the Hidden Wisdom, Bnei Brack 2000, p. 64.

241 לייטמן, חוויה ושמה קבלה, עמ' 245; הגיל, הספר הפתוח, עמ' 176; Michael Laitman, The Path of Kabbalah: Revealing the Hidden Wisdom, Toronto 2005, p. 256.

242 לייטמן, אלף שאלות על קבלה, עמ' 205; Laitman, The Kabbalah Experience, pp. 80-81, 90.

243 לייטמן, מבט לקבלה, עמ' 155.

244 כך למשל התפרסמו מאמרים שבועיים רבים של תלמידי לייטמן, באתר הגיו אייג' של מעריב, ראו Huss, The New Age of Kabbalah. חלק מתלמידיו אף פועלים במסגרות אלטרנטיביות ממין דומה, כך גלעד שדמן, העמוד בראש 'מהות: מכלל לרפואה משלימה בנישה אישית', http://www.mahut.co.il.

245 לייטמן, מבט לקבלה, עמ' 15-16, 84-86.

שהוא מנצל את אותה תרבות פנאי ואת אותם כלי תקשורת עד תום, בכדי לקדם את מטרותיו. אחד מספריו בהם הוא מתקף לא מעט את התקשורת ותרבות הפנאי, מכונה בשם 'מבט לקבלה', שמשמעות השם ברורה לכל קורא, ובודאי לכל צופה.²⁴⁶

הסתרה מכוונת. אפוקליפסה ואנטישמיות

את ההיסטוריה של הקבלה קורא לייטמן לא רק כשרשרת לקראת גילוי שלם אלא גם כמסכת הסתרה מכוונת, שהובילה לאסונות ולאנטישמיות. הינו, הסתרת הסוד, בייחוד בזמן הזה, מביאה בהכרח לאסון בעל קנה מידה עולמי.²⁴⁷ שיטתו לא נעדרת ממדים אפוקליפטיים אף אם מוצגים הם בכתביו הרבים.²⁴⁸ בראיון לעיתון רוסי הרחיב לייטמן בתיאורים אפוקליפטיים על זוויות שעשויות להתרחש בקרבו, על מלחמות שונות, על 'תום עידן הנצרות' ועל עליית האיסלם, שהפתרון לכל הוא הפצת חכמת הקבלה.²⁴⁹ לרוב באים הדברים על דרך ההנגדה: ייסורים מצד אחד וחוכמת הקבלה כפתרון מצד שני. עלינו אם כן להכיר ב'חלק הנותר שבמצאות' ולפעול על פיו אחרת דרכנו תהא דרך הייסורים.²⁵⁰ הייסורים, מונח החוזר הרבה לאורך ספריו, מהווים עבורו כוח דוחף הכרחי לקראת הדרך הנכונה, או כ'מכשך ההתפתחות', כהגדרתו.²⁵¹ שכל הייסורים, המכות והמחלות לא באים לעולם אלא כדי לעורר את האדם ללימוד הקבלה. שיתרבו הייסורים יבינו בני האדם שהם קוראים ספרים באופן שגוי וישובו אל 'הקבלה האמיתית'.²⁵² כאן מגיע לייטמן גם לשאלת משמעותה של השואה והטעם אותו הוא מוצא לאנטישמיות. באחד מספריו, בטעף שכותרתו 'הקשר היהודי', נראה כי אף אימץ מוטיבים זרים ידועים ורתמים לשיטתו; ולא רק בלשון הכותר אלא גם בגופי תורה. כך למשל בקטע המשונה הבא, בו מציא לייטמן טיעון מפולפל ויוצא דופן:

246 שם, עמ' 77, 85, 110. במקום אחד כתב: 'חזונו הוא שבאמצעות לימוד הקבלה בטלוריה נוכל להסביר לכל עם ישראל כיצד ניתן לשנות את הגורל', שם, עמ' 217. דבר זה מנוסח גם במסמך אותו מפיק לייטמן באתר האינטרנט שלו, בשם: 'מסמך ארסה' (2006.1.23).

247 לייטמן, אלף עצות לחיים, עמ' 9-10; 'הגיל', קבלה, מדע ומשמעות החיים, בני ברק תשס"ו, עמ' 34-35.

248 ראו למשל לייטמן, אלף עצות לחיים, עמ' 19, 111, 124-125, 127, 130; 'הגיל', אלף שאלות על קבלה, עמ' 28, 170; 'הגיל', קבלה, מדע ומשמעות החיים, עמ' 190-191; 'הגיל', מבט לקבלה, עמ' 96, 211, 217, 219, 278; 'הגיל', שיחות על שלבי הסולם, ד, עמ' 147.

249 מיכאל לייטמן, 'האיסלם יצא', באה"ב 'יהיה הכי גרוע', אתר אחרית הימים (29.6.2005). הדברים נתפרסמו ברדיוסית בעיתון 'יסטי' ובתרגום לעברית באתר האינטרנט: אחרית הימים <http://gog-web-site.co.il>. דבריו הוסרו לאחר זמן מה מאתר זה, ובמקום 'הנבואה' באו הדברים הבאים: 'במאמר זה היו קטעים של מיכאל לייטמן, העומד בראש קבוצה הנקראת "בני ברק". המאמר הוסר לאחר שהתברר במידע שהתקבל מארגון "יד לאחים" כי מיכאל לייטמן עומד בראש כת מיסיונרית ע"פ הגדרות הארגון'. ראו גם יד לאחים, אתר <http://yadiachim.com/katot2.html>.

250 ראו למשל לייטמן, מבט לקבלה, עמ' 8-7; 'הגיל', שני המאורות, עמ' 125-126, 250.

251 לייטמן, מבט לקבלה, עמ' 147-151.

252 ראו למשל שם, עמ' 16, 43, 178.

שאלת משמעות החיים מתעוררת אצל היהודי באופן קיצוני וכולט יותר. יתרונם השכלי של היהודים בא לידי ביטוי בהרחקת השאלה בדרך חכמה וערמונית יותר מאשר אצל יתר העמים, בעוד רק להם ניתן הפתרון על ידי אבותינו, אברהם יצחק ויעקב. הפתרון היה בידינו ונמלטנו ממנו. כל שנות הגלות היו בעצם שנים של כיסוי, שבהן כיסיו את השאלה האמיתית ולא רצינו לדעת עליה מאומה. [...] 'ההתפתחות' שלנו התבטאה בכך שעודדנו והערכנו את מי שכיסו שאלה זו יותר מכולם. כלומר, אנו נמצאים במצב גרוע הרבה יותר מכלל האנושות, ובנינו האנושות סובלת מפני שאנחנו עם שתפקידו להביא אליה את שיטת הקבלה, החכמה לגילוי האור העליון. לכן אותה שאלה בדבר משמעות החיים, הנשאלת על ידי האנושות, חוזרת אלינו בגילויי אנטישמיות וביחס בלתי ראוי כלפינו.²⁵³

אם בדברים אלו לא נשמעים ברורים דיים, הרי ניסח לייטמן את אותו הרעיון באופן חריף יותר בספר אחר, באמרו: 'אנו אשמים באנטישמיות משום שאיננו עושים את הדורש כדי להיחשף לשיטת התיקון וההתקרבות לבורא ומשום שאיננו מגלים אותה לעולם'.²⁵⁴ היהודים 'אשמים' אם כן, לשיטתו, באנטישמיות בשל הסתרתם את הסוד ובשל הדחיקתם את הסוד. האנטישמיות מושרשת לדעתו ביסוד העולם, 'בטבע הבריאה'.²⁵⁵ היא יובעת מכך שאנו לא מביאים לאומות העולם את 'אור התיקון'.²⁵⁶ כך הוא אומר על אומות העולם: 'הם עדיין לא יודעים את הסיבה האמיתית למה שקורה, אבל הם רואים כעובדה, שישראל היא הסיבה לכל הרע שיש בעולם. ומידת האשמה שלנו עוד תלך ותתגלה בפני עולם. ואין פתרון אחר, אלא להגיע לתיקון'.²⁵⁷ כך טען לייטמן בראיון לעיתונות: 'מי ששומע מה זה קבלה כבר לא יכול להיות אנטישמי'.²⁵⁸

דברי לייטמן אף נשמעים כהאשמה באמרו: 'זו הסיבה לכך שצריך ללמוד קבלה, אך משום שישראל לא עוסקת בזה, אלא רק בקיום יבש של מצוות בלבד, התיקון, הם אינם מתקנים את עצמם. וכך האנושות כולה הופכת גרועה מדור לדור'.²⁵⁹ יתרה מכך אם לא ננסוק בקבלה הארץ תבלע אותנו לתוכה. כך הוא כותב, בהתבסס על מסורת לא ידועה מפי הר"ל אשלג: 'בעל הסולם, אחרון המקובלים האלוקיים, כתב שאם תוך זמן קצר לא נתייחס את העניין ונממש משימתנו, ארץ ישראל תשוב לשליטת הערבים, עם ישראל ייאלץ לעזוב אותה, ומי שישאר כאן יתבולל בתוך ים של ערבים'.²⁶⁰ הוא אף יודע לומר כי 'אל האנטישמיות לא יפחת, אלא רק ילך ויגבר, משום שאנו מצויים בפיגור';²⁶¹ ראו גם נדר, צפירות לנו מכות הולכות וגוברות.²⁶²

253 לייטמן, אלף עצות לחיים, עמ' 9-10.

254 לייטמן, קבלה, מדע ומשמעות החיים, עמ' 34.

255 לייטמן, מבט לקבלה, עמ' 213.

256 שם, עמ' 214. ראו גם לייטמן, הדור האחרון, עמ' 138, 201-202, 207, 234.

257 לייטמן, הערכות, עמ' 122.

258 ברנשטיין, מקובל עליהם.

259 לייטמן, מבט לקבלה, עמ' 214.

260 שם.

261 שם, עמ' 215.

262 שם, עמ' 219. הדברים מבוססים בצורה זו או אחרת, על דברי אשלג, שכתב: 'יכבד דברתי מה, שיש ב' דרכים לגילוי השלמות, או דרך תורה או דרך ייסורין, ולפיכך סיבב הקב"ה נתן את הטעניקא לבני אדם עד שמצאו הפצצה של אסם [אטום] ושל מימן [מימן], שאם עוד

באופן דומה כתב לייטמן על שנות השואה. במספר מקומות אמר כי הסבל שהיה עד כה בעולם היה בלתי נמנע,²⁶³ עם זאת יכולנו לדעתו למנוע את מאורעות השואה, והכל היה תלוי בנו. ואלו דבריו:

את מלחמת העולם השנייה יכולנו לא לעבור כלל. מקובלים, וביניהם בעל הסולם, הוזהרו שעלולים לקרות דברים נוראים בקרוב [...] קיבלנו את כל התנאים כדי לשוב לארץ הקודש ולהיות 'קדושים', כלומר יכולנו להתחיל כאן חיים אחרים לגמרי, קיבוצ גלויים אמיתיים, אך לא רצינו להתקבץ יחד ולחיות כאחד למען כולם.²⁶⁴

והוא שיש כאן סירוס של דברי אשלג.²⁶⁵ את הרעיון ניסח לייטמן גם בלשון שונה:

המכה הנוראית מכל, שהגיעה במאה העשרים, שואה שלא הייתה כמוהא, אותה עברו היהודים משום שלא החלו לעסוק בחוכמת הקבלה בזמן, כלומר שבו בבר עם חזרתנו לארץ ישראל הגשמית, היה עלינו לעלות בפנימיותנו עד גובהה של ארץ ישראל הרוחנית. לא עשינו זאת, ולכן הגיע העונש. למעשה אין זה עונש אלא כוחות הטבע שפועלים באופן זה. אם אנו לא מאזנים אותם עם היגיעה שלנו, כלומר אם אנו לא הולכים לקראת מטרות הבראה [...] אז כוחות הטבע פועלים עליו דרך אומות העולם כן, שדוחפים אותו לזה.²⁶⁶

לאחר שנות השואה יש לדעתו לשאול: 'למה זה מגיע לנו?', והתשובה מוכנה בידו: 'מגיע לנו משום שאנחנו לא מבצעים את מטרות הבראה, כדברי המקובלים'.²⁶⁷

רק במקום אחר סייג הוא את דבריו. כששאל אחד מתלמידיו אם אין האמירה שהשואה התרחשה משום שלא למדו קבלה 'אמירה שערורייתית', ענה לייטמן תשובה מתגוננת:

וראי שלבוא ולומר, שבוה שנים ישראל לא רותם עצמו ללימוד חכמת הקבלה כדי למשך את האור העליון, הוא מביא צרות לעצמו ולעולם, זו אמירה נכונה. בעל הסולם אומר זאת מפורשות, בסוף ה'הקדמה לספר הוזהר'. אך יחד עם זאת, עלינו להבין שדברים אלו אינם גילויים, כלומר לא שהשם היהודי מבין שעליו לעסוק בחכמת הקבלה, חש בחובתו זו ודווקא מסרב לעסוק בה, וכך מביא על עצמו שואה. לו רק ידע העם, הבין והרגיש בזה, בהחלט ניתן היה להאשימו בכיבול, לפיכך, להאשים את עם ישראל בשואה, ולא את הנאצים, וזהו אשמה נחבית, משום שעם ישראל עדיין לא יודע שעליו להפוך את חכמת הקבלה, ואף אינו יודע מה ביכולתה לעשות וכיצד כבוחה של חכמה זו לשמש פתח להצלת עם ישראל והעולם כולו.²⁶⁸

מתוך שיעוריו של לייטמן ניתן ללמוד עוד על פרשה זו. תוך שהוא חוזר על הדברים

לא ברור לעולם החורבן הכללי שהם עתידים להביא לעולם, יחכו עד למלחמות עולם שליטת או רביעית ח"ר, לייטמן, הדור האחרון, עמ' 301. אך בעוד כאן מדובר על קבלת תוכניתו הפוליטית של אשלג, שלהערכתי איננה כוללת את הפצת הקבלה ברבים, הרי שלייטמן מדבר אך ורק על הפצת קבלה והעמדת מקובלים בראש הפירמידה החברתית.

263 לייטמן, מבט לקבלה, עמ' 50. ראו גם הנ"ל, שיחות על שלבי הסולם, א, עמ' 217-218.

264 לייטמן, מבט לקבלה, עמ' 211.

265 על דרכו של אשלג בעניין זה, ראו מאיר, נפתולי סוד.

266 לייטמן, מבט לקבלה, עמ' 219. ברור זו כתב תלמידו של לייטמן, עטייה, אל תחכה לגלגול,

עמ' 105: 'הערבים הם אמצעי לעורר אותנו לגמר התיקון'.

267 לייטמן, מבט לקבלה, עמ' 221.

268 שם, עמ' 217.

הנוכחים למעלה הוא מציין עוד כי עיסוק בחיצונית בלבד, היינו תורה ומצוות, מביא לנוח הגדול. לא רק חוסר עיסוק בפנימיות גורם לאותם 'אשונות', כפי שטוענים גם אחרים, אלא העיסוק 'בחיצוניות' בלבד, הינו לימוד גמרא וקיום מצוות.²⁶⁹ למעשה יוצר כאן לייטמן הפרדה בין חיצוניות לפנימיות שלא הייתה כדוגמתה קודם. הפנימיות מגותקת מחיצוניות כליל וכמעט ואין לה משמעות בתהליך 'התיקון'. לסוגיית מעמד המצוות בחזרתו של לייטמן עוד נשוב בהמשך, על כל פנים ברור שטיק שטיק לייטמן היא כי כל עוד נתנגד לחוקים הרוחניים של העולם יתרכה הסבל ויתגברו הצרות. אותן 'צרות ויטורים' יביאו בהכרח את בני האדם לעסוק בפנימיות התורה, היינו לשיטת הקבלה כפי שליטמן מציגה. את המצב העכשווי רואה הוא כמצוי על סף קריסה ואת המפלט היחיד הוא רואה בחכמת הקבלה.²⁷⁰ מטרת ההפצה היא אם כן 'לגרום ליהודים להכיר בחושך שבעולם, ולהכיר בכך שהוא מכה בנו, כי אנו הסיכה לחושך'.²⁷¹ 'עלינו להתעורר', אומר לייטמן, 'אחרת יהיה מאוחר מדי'.²⁷²

מנות הגילוי השלם והסתר הגבולות

קוצת בני ברוך פועלת מתוך הנחה כי הם עברו את השלב האחרון של ההסברה ונתונים בידן בו חל שינוי באופן הגילוי והצורך בהפצתה של הקבלה, שמצויים אנו לכאורה בידן של גילוי שלם בו ההכרח בקבלה הופכת את אט אט לנחלת כל. ההנחה העומדת בבסיס רייון זה היא שעתה אין מקום עוד להסברה, שהעולם החל להתעורר ומתפתח בו 'רצון לבלי' ברמה חדשה. לפי גישה זו, הנעוצה בכמה מכתבי אשלג, הסינון נעשה באופן טבעי, בחוסר האפשרות להכיל. ההסברה והגילוי הם אם כן 'מצד פנימיות האדם' בלבד וזקבלה על פי היגיון זה לא הייתה נסתר מעולם ואין בה סוד, רק שעתה מצויים יותר אשים שיכולים לקבל אותה.²⁷³ לייטמן מרחיק לכת ואומר כי כל הטקסטים הקבליים שכתבו לאורך הדורות הם בבחינת טעמי תורה. סתרי תורה אינם אלא השגות של אדם

²⁶⁹ לייטמן, שיעור, הקדמה לספר הוזהר (6.6.2006), השיעור נמצא באתרם של בני ברוך.

²⁷⁰ לייטמן, מבט לקבלה, עמ' 130-132, 151-152. הקבלה מהווה לדעתו פתרון גם לאלימות בחברה הישראלית, להאונות הדרכים, לפיגועים ולמחלות, ראו שם, 161-164; הנ"ל, 'מלחמה מתמדת למעלה ולמטה', <http://www.kabbalah.info/heb/content/view/full/18536>.

²⁷¹ לייטמן, מבט לקבלה, עמ' 210. במקום אחד אף אומר הוא שיעשנו עם עצלן, גאווה, וכי, שם, עמ' 206; או שהשם היהודי 'לא מוכן לבצע את תפקידו', שם, עמ' 220. פרשנות דומה נמצא בקונטרס המשונה של פיין, מצבו הנוכחי, בו נאמר כי העולם מתחיל לגלות את הקבלה (בעיקר ברוסיה) ומשתמש בכוחותיה, על כן עלינו להתעורר לפני שיהיה מאוחר. עתה 'הגיע הזמן שכל יהודי ויהודי ילמד סתרי תורה', עמ' 6-5, 14.

²⁷² לייטמן, שני המאורות, עמ' 189, 290-291. באופן דומה התבטאו לייטמן ותלמידיו גם בתחילת המלחמה בלבנון בשנת תשס"ו, כשהאלימות נתפסת כנקודה אחרונה לפני הגאולה, והגאולה היא כמובן אימון קבלת בני ברוך כמיתרון. ראו 'היסטוריה של אלימות: האלימות בימינו היא אחד מסכמי הגאולה, כי חשכה גדולה מגיעה תמיד לפני שהאור הגדול פורץ', NRG מעריב (13.7.2006), <http://www.nrg.co.il/online/15/ART1/448/873.html>.

²⁷³ ראו למשל לייטמן, חוויה ושמח קבלה, עמ' 219; הנ"ל, שיחות על שלבי הסולם, ג, עמ' 142-143; הנ"ל, הספר הפתוח, עמ' 146-147.

פריטי שאי אפשר לגלותם לעולם. על כן אין שום בעיה בהפצת כל ספר קבלה בימינו.²⁷⁴ היום יכול כל אדם ללמוד ברנע 'שמתעורר בו רצון', 'הנקודה שבלב',²⁷⁵ ואף אלו שאינם יהודים,²⁷⁶ או ילדים, נכללים בכך.²⁷⁷ בכך שוב קרוב לייטמן לדרכו של ברוך.

על פי שיטת של בני ברוך הכנות לא דרושות ללימוד קבלה, ואין כל תנאים מיוחדים ללימודה, שהרי היא בבחינת מדע העומד בפני עצמו. למעשה יש כאן ביטול של כל ההקדמות, ההכנות וההגבלות על לימוד הקבלה, לעיתים תוך היתלות ב'היתר' המצוי אצל האר"י, תוך התעלמות מ'מאחרות' ר' חיים ויטאל.²⁷⁸ את המחזיקים בדעה שישנה הגבלה של גיל, או את אלו הטוענים שהקבלה מיועדת ליחידים סגולה בלבד, רואה לייטמן כנוהגים 'על פי דעות קדומות מיושנות'.²⁷⁹

בשביל לחזק את דבריו כתב לייטמן מספר פעמים כי כשנשאל הראי"ה קוק למי מותר ללמוד קבלה, ענה: 'כל מי שמשחק לק' ²⁸⁰ ברוח זו נכתב בבני ברוך ספר המנסה להראות את הקשר והזהרות בין הראי"ה קוק לאשלג בסוגיית הפצת ספרות הקבלה (שלמעשה אינו אלא ניסיון להראות זהות בין הראי"ה ואשלג לתורת לייטמן).²⁸¹ הראי"ה מוצג כאן כמי שחפץ בהפצה של ספרות הקבלה, ללא גבולות ובלא הגבלות. עמדתו של

274 ראו למשל לייטמן, אלף שאלות על קבלה, עמ' 202-203; הנ"ל, אלף עצות לחיים, עמ' 147-146, 145, 81-80. Laitman, *The Kabbalah Experience*, p. 93.

275 על לימוד לכל אדם, ראו למשל לייטמן, אלף שאלות על קבלה, עמ' 9, 91. Laitman, *The Path of Kabbalah*, p. 253; id., *The Kabbalah Experience*, pp. 94-95, 100.

276 ראו למשל לייטמן, הערכות, עמ' 133. ראו גם בני ברוך, אתר למה אתה חי <http://www.whatdoyoulivefor.info>. במקום אחד אמר כי מי שלא הגיע ל'ערבות', הינו לקבלה, נקרא אומות העולם, ואילו מי שהגיע נקרא ישראל, ראו לייטמן, הערכות, עמ' 88, 124, 171; הנ"ל, שיחות על שלבי הסולם, ב' עמ' 149. עניין זה נעוץ עוד בדברי הראי"ה אשלג וכו', אך הם ידברו על בחינות באדם, או מצבים בעבודת ה', ולא על הפצה כלפי חוץ, ראו למשל ברוך שלום אשלג, ברכת שלום: מאמרים, ב' עמ' שכח-שלט.

277 על קבלה לילדים, ראו לייטמן, אלף עצות לחיים, עמ' 15; Laitman, *The Kabbalah Experience*, p. 410. לשם כך הקימו אתר, <http://www.kabbalahkids.info/pagel.swf>. וליטמן כתב מעין אגדה לילדים, מיכאל לייטמן, כי עצוב מאוד להיות לבד: הקוסם הכל יכול רק לא להיות לבד, אגדה לגדולים מפי הזקן, איש האור, בני ברק תשנ"ט. באגדה מצוירת זו, מצוירת דמותו של 'הקוסם' בתבניתו החיצונית של לייטמן.

278 לייטמן, אלף עצות לחיים, עמ' 126; הנ"ל, מסע לעולם עליון, עמ' 196; Laitman, *The Path of Kabbalah*, pp. 253-254, 312; id., *The Kabbalah Experience*, pp. 98-99.

279 לייטמן, מבט לקבלה, עמ' 221. ראו למשל לייטמן, מסע לעולם עליון, עמ' 196; Laitman, *The Kabbalah Experience*, pp. 88, 94. לייטמן מציג מפרוזה לדברי אברהם יצחק הכהן קוק, אורות התורה (ראו להלן הערה 282). עמ' 86: 'מי שמרניש בלבד חשק ותשוקה ללימוד הדברים הפנימיים, להשכיל באמתו יתברך, הרי הוא בכלל 'לעולם ילמד אדם חזרה במקום שלבו חפץ', כיון שמהסתם בראי יש לו לזה כשרון מיוחד, ומוזע עצמו מוכח שזהו רצונו של הקדוש ברוך הוא שהוא יעסוק בייצוג שמו יתברך'.

281 לייטמן שני המאורות. על הספר וההסכמות עליו ראו עוד בהמשך. על היתלות ברעיונות של הראי"ה קוק, ראו גם לייטמן, קבלה, מדע ומשמעות החיים, עמ' 206-208; Laitman, *The Path of Kabbalah*, p. 254.

הרב קוק, כמו גם זו של אשלג, מורכבת בוודאי בהרבה ממה שמוצג כאן, וטומנת בחובה תחושת גילוי עצומה לצד ידיעת חשיבות ההסתרה. ודאי ששניהם לא הסירו את המגבלות השונות על עצם הלימוד, כגון הטהרות נפשיות וגופניות, לימוד נגלה וקיום מצוות, וחפצו הם בהתפשטות הלימוד עם אותן המגבלות.²⁸² ביטוי למורכבות זו אצל הראי"ה קוק ניתן לראות בכך שפירש הוא את מחלתו האחרונה כעונש על גילוי רזין.²⁸³ אותה מורכבות נעדרת לחלוטין במשנת לייטמן, החפץ להציג משנה חד צדדית ברורה, בהירה ואחרונה.

קבלה, מדע ודת

בקבלה רואה לייטמן, כברג לפניו, שיטה מדעית החוקרת את מבנה העולם העליון, או שיטה מעשית ופרקטית הנגזרת מ'מחקר הכללי של כל העולם'.²⁸⁴ המקובל אם כן אינו אלא מדען החוקר 'ללא רגש' מערכת שעל בסיסה מתקיים ועומד העולם.²⁸⁵ בשל כך אין לייטמן מהסס, בכמה מסגרות, להיתלות בטקסטים שנכתבו על ידי 'מקובלים נוצרים' בעבר, בכדי לחזק את טענותיו ולמצוא להן תקדים.²⁸⁶ באמרו שחכמת הקבלה נשתמרה אצל 'אנשים אמתיים, חוקרים אמתיים', הם מלבד האר"י ואשלג אותם מקובלים נוצרים.²⁸⁷

העניין האחרון נעוץ במידה רבה בביוגרפיה של לייטמן, ולא רק ברוח 'העידן החדש' ו'נושבת בכתביו'. לייטמן החל את דרכו בלימוד מדעים ונתלה בתאוריו גם בפרסומיו המאוחרים על הקבלה.²⁸⁸ במקום אחד, בו הוא מדבר על דרכו מהמדע אל הקבלה, אף

282 על חשיבות הפצת הקבלה בעיני הרב קוק, ראו גארב, 'יחיד הסגלות והיו לעצורים, עמ' 45-56. קטעים חרשים של הראי"ה קוק על הצורך בהפצת הקבלה, פורסמו לאחרונה, אברהם יצחק הכהן קוק, אורות התורה / לימוד ורחינות התורה, בעריכת שלמה אבינר, בית אל תשס"ט, עמ' 191-242, ובהם ביטויים חריפים ביותר. אך מנגד מצויים בכתביו גם משפטים אחרים, כגון: 'הידיעות הסודיות היותר עליונות, אין מגמתן להתפשט בעולם בהתפשטות כמותית, שידעו מהן רבים, כי זהו דבר שאי אפשר ואם ידעו רבים מסגנון החיצון, לא ידעו כלום בתוכנו הפנימי, ויהיה הדבר מוזק יותר ממה שהוא מועיל', הנ"ל, שמונת קבצים, ירושלים תשס"ד, א, עמ' פב-פג (אות נגז).

283 דוד כהן (הנויר), משנת הנויר, בעריכת הראל כהן, ירידה הכהן, ירושלים תשס"ה, עמ' פה-ז; חיים ליפשיץ וצבי קפלן, שבחי הראי"ה, ירושלים תשנ"ה, עמ' רצח-רצט.

284 ראו בייחוד, לייטמן, קבלה, מדע ומשמעות החיים. סוגיה זו עובדת בכל ספריו, מיכאל לייטמן וגלעד שרמן, קבלה: חכמת הנסתר, בני ברק תשמ"ח, עמ' 10-12, 48-54, 64-70; מיכאל לייטמן, קבלה במהירות האור, בני ברק תשס"ז, עמ' 22-23, 38; הנ"ל, הספר הפתוח, עמ' 16, 23-24, 73-74, 130, 147, 162-164, 178-186; הנ"ל, ראיין עם העתיד, עמ' 13-33, 153-154; הנ"ל, חזויה ושמח קבלה, עמ' 21-23, 200, 251, הנ"ל, מסע לעולם עליון, עמ' 172-173, 186-187. ראו ברוך זו את אתרו הרוסי <http://www.kabbalahscience.com>.

285 לייטמן, הערכות, עמ' 131-133.

286 לייטמן, קבלה, מדע ומשמעות החיים, עמ' 217-212; הנ"ל, מסמך דיסלדורף, 24.3.2006 (מופץ באתר האינטרנט של בני ברוך); שרמן, לראות טוב, עמ' 293-298.

287 לייטמן, מבט לקבלה, עמ' 139-143.

288 כך נאמר עליו באתר הרשמי של בני ברוך: 'ד"ר לייטמן סיים את עבודת הדוקטורט שלו בפילוסופיה וקבלה, והוא בעל תואר PhD מהמכון הגבוה לפילוסופיה שבאקדמיה למדעים

כתב: 'כלל לא חשתי כמי שנכנס לדת או לצורת התנהלות שונה של שיטה מזוהה או מופשטת, אלא חשתי שאני ממשיך באותה הדרך שבה חונכתי, כהמשך ישיר של הגישה המדעית'.²⁸⁹ הקבלה עוסקת לדעתו ב'עולם העליון וחוקיו' בלבד, שהם 'חוקים קבועים ומחולטים שאינם משתנים'. 'יתרה מכך הנביאים והמקובלים מספרים על אותם חוקים 'כפי שמדענים מספרים על חוקי העולם הזה בפזיקה, כימיה וכדומה'.²⁹⁰

כפועל יוצא מכך הוא מנסה להראות בדרכים שונות כי הקבלה רחוקה מכל דת ודוגמאטיות דתית, ובכלל זה מהיהדות; וכי רחוקה היא כמזרח ממערב מכל מה שמכונה מיסטיקה.²⁹¹

כך מגדיר לייטמן את הדת כ'אופיום להמונים', כיצירה אנושית המשטשטת את 'שאלת משמעות החיים' ו'כפתרון גלות'.²⁹² או לחילופין כ'שיטה פסיכולוגית שהאדם פיתח בעולם הזה', שמטרתה המתקת חיי האדם. ולא נחה דעתו עד שפסק: 'דת הנה שיטה הרגעה לאנושות, ולא יותר'.²⁹³ במקום אחר אף כתב:

היסוסיה של היהדות לתת היתר פומבי לחכמת הקבלה נעוצים בטבע המגונן שבין חכמת הקבלה והדת. הדת היוותה פתרון בגלות, ושמה על ציונה המיוחד של העם במשך אלפי שנים. אולם היא הייתה מותאמת לחברה סגורה, המשמרת את הקיים בלי לפתוח את שעריה לחידושים ושינויים מפתחים. מכאן נובעים האיסורים החלים בימינו על לימוד חכמת הקבלה, שאותם קבעו בשעתם המקובלים עצמם. אלו המצדדים עדיין בגישה הישנה אינם מודעים לשינויים מהותיים ביותר המרחיקים בימינו.²⁹⁴

עם זאת במסגרת הפנימית של קבוצת בני ברך שומרים על אורח חיים אורתודוקסי לכל דבר ובמסגרות השיעורים הליליים כולם חובשי כיפות והגשים נעדרות מ'בית המדרש'.²⁹⁵ יחס מורכב זה למצוות בא לדי ביטוי גם בכתיבו לצד אמירות חזרות ונשנות כי אין הוא

במוסקבה. כמו כן ד"ר לייטמן הוא בעל תואר MSc בבירוקרטיקה מהפקולטה לביולוגיה וקרינטיקה רפואית במכון המדעי של אוניברסיטת סנט פטרבורג. במקום אחר נאמר עליו שהוא 'ד"ר לפילוסופיה מאוניברסיטת מוסקבה ובעל MSc. בקרינטיקה רפואית מאוניברסיטת לנינגרד שברוסיה'. בני ברך, אתר; ובאתר המתחילים נאמר דבר אחר: 'פרופ' באונטולוגיה ובמיתאוריה החוויה, ד"ר לפילוסופיה MS בביו קרינטיקה'.

לייטמן, מבט לקבלה, עמ' 100.
290 שם, עמ' 134. כך באתר המתחילים של בני ברך מוצעת הקבלה כ'שיטה מדעית וברוקה'.
291 על שלילת הקשר בין קבלה לדת, ראו לייטמן, אלף עצות לחיים, עמ' 137-152; הנ"ל, אלף שאלות על קבלה, עמ' 35, 222; 70-71, 62-63, pp. Laitman, *The Kabbalah Experience*, 81-82, 282.

292 ראו לייטמן, אלף עצות לחיים, עמ' 9, 151; הנ"ל, אלף שאלות על קבלה, עמ' 221; הנ"ל, מסע לעולם עליון, עמ' 176.

293 ראו לייטמן, מבט לקבלה, עמ' 93.
294 ראו לייטמן, שני המאורות, עמ' 47-48.

295 הנשים אינן לומדות בבית המדרש מחוץ לעליהן ללמוד לפי שורש נשמתן השונה. גם כאן מתגלה כפל פנים בהתבטאויותיו של לייטמן. מצד אחד כל אחד ואחת יכולים לבוא אל הקודש ומצד שני אין טעם בכך, משום ששנים משיגות דבר מה אחר. ברוחו נבנה גם אתר לנשים, ראו בני ברך, אתר נשים <http://www.kabbalahforwomen.com>.

מחזיר בתשובה.²⁹⁶ בהקשר זה יש להדגיש שלא נעדרים יסודות א־נומיים במחשבתו.²⁹⁷ על כל פנים אין ספק שבבטלו את חשיבות המצוות כתנאי ללימוד הקבלה, כפי שהדבר בא לידי ביטוי בכתיבו המופצים לציבור הרחב, צעד מרחק רב מדרשו של ר' ברוך שלום אשלג, שהמצוות היוו עבורו תנאי ובסיס ללימוד הקבלה.²⁹⁸ כך אמר ר' ברוך שלום שיעקר טעם החיים והעונג נמצא בתורה ומצוות ששם נמצא האור העליון,²⁹⁹ וכי 'אדם צריך להאמין שאפילו דבר פשוט שבתנ"מ גם כן חשוב מאוד'.³⁰⁰ על כן בעיניו היה דגש על חובת קיום המצוות גם 'על דרך הפשוט' ביותר,³⁰¹ ואף ביטול מנהג נתפס בעיניו כסכנה, שסופו של המבטל שיעשה 'חופשי'.³⁰² ביטויים ממין זה נעדרים מכתבי לייטמן.

ועוד, החוויה הדתית-מיסטית נעקרת בשיטת לייטמן משרה הקבלה (ללא קשר לתוכן החוויה וטיבה), או במקרה היותר טוב מקבלת פירוש מחודש במערכת כלים 'מדעית'. כמו כן מטושטשים כאן הסממנים הייחודיים של הקבלה כמחשבה יהודית מקורית הגעוזה ב'טקסטים דתיים'.³⁰³ על פניהן מועדפת דרך חקירה והכרה 'שכלית' בכדי להגיע להבנה של מבנה העולמות, חוקי הנהגת המציאות ודרכי תיקון 'טבע האדם האנואיסטי'.

לייטמן שב ומציג את מה שנראה בעיניו כבעיית 'החיסרון' והסבל של האדם בן זמננו, את 'המבוי הסתום' אליו הגיע 'המדע המודרני', ומצד שני נותן הוכחות וכלים, שונים לכאורה מדעיים ואוניברסאליים, כפתרון 'מדעי' יחיד ומוחלט לאותה הבעיה. מעשה יש כאן הבניית אשליה באופן שיטתי. הרי המדע עליו הוא מדבר נבנה מחורבות המדע המודרני. היינו, מציע הוא מערכת חדשה שלא עוסקת בחמשת חושינו אלא בחוש השישי. למעשה נשאל כאן רק המונח כדי להקנות ערך לשיטה ולפנינו חזון על 'סופו של מדע' ו'גילוי מדע חדש'. על המדענים, לפי שיטה זו, לעבור לשלב הבא וליצור כלי חדש אליו ינותבו כל גילוייהם.³⁰⁴

דבר זה בא לידי ביטוי מובהק ב'מפגשים' שבין לייטמן למדענים שונים בעולם, חלקם קרובים לרוח הניו־איג' או לחילופין חסרי כל הבנה בסיסית בספרות הקבלה וענפיה, שמדמים כי לייטמן הוא מייצגו הנאמן;³⁰⁵ במפגשים עם אישים שונים ברחבי העולם,

296 ראו למשל לייטמן, אלף עצות לחיים, עמ' 31; הנ"ל, אלף שאלות על קבלה, עמ' 232-231.
297 ראו שם, עמ' 31, 223; לייטמן, מסע לעולם עליון, עמ' 176-177; הנ"ל, קבלה, מדע ומשמעות החיים, עמ' 191.

298 ראו למשל ברוך שלום אשלג, ברכת שלום: מכתבים, עמ' קצח-קצט (איגרת מד), רכה (איגרת נה); הנ"ל, ברכת שלום: שמעתי, עמ' צד-צד; הנ"ל, ברכת שלום: מאמרים, א, עמ' ה, יא; הנ"ל, דריגות הסולם, ב, עמ' מח-מט, קיא, קסב-קסג, קעז.

299 ברוך שלום אשלג, ברכת שלום: מאמרים, ב, עמ' לו.
300 שם, עמ' קעז.

301 ברוך שלום אשלג, דריגות הסולם, ב, עמ' עד.

302 ברוך שלום אשלג, ברכת שלום: מאמרים, א, עמ' רלח-רלט.

303 ראו על כך בין השאר, גארכ, 'יחידה הפגלית יהיו לעצמם', עמ' 222-223.

304 ראו למשל לייטמן, מבט לקבלה, עמ' 94-95.

305 ראו למשל, לייטמן, קבלה, מדע ומשמעות החיים. לייטמן התעורר לעורך מפגשים אלו בעקבות הקרנת הסרט האלטרנטיבי *What The Bleep Do We Know*, אשר זכה להדים חיוביים בידי קבוצות 'רוחניות' שונות. לגישה הראה במדענים כמו 'שגורעים מעובדי עבודה זרה של פעם', משום שאינם פתוחים לקבלה, ראו ריבק, ספר אק' חזקוני, עמ' 529-536.

בהם הוא מנסה לפתור את 'המשבר העולמי' בפתרון ברור ומוגדר;³⁰⁶ ובניסיון לטשטש את הפער וההבדל העצום בין לימוד הקבלה באוניברסיטאות ומסגרות אקדמיות אחרות ללימוד הקבלה במסגרת בני ברק. כך מפליג הוא בחזונו: 'אם נקיים בישראל יותר ויותר כנסים, שאליהם יגיעו מדענים מחו"ל ובהם ישתתפו גם מדענים ישראלים העניין יתפשט ויגדל [...] אני מקווה שדרך אנשי המדע בישראל תתפתח החוכמה, תתרבה ותתפוס חשיבות גם בקרב אנשי ציבור, אנשי תרבות, אנשי הוראה וחינוך'.³⁰⁷

פסבדו-אקדמיה ודרכי תעמולה

העניין האחרון בא לידי ביטוי בשליחת תלמידים לכתוב עבודות דוקטורט, בניסיונות שיתוף פעולה עם חוקרים, בהענקת מלגות לסטודנטים העוסקים בהגותו של הרי"ל אשלג³⁰⁸ ואף בהתוויות מעין 'תוכנית לימודים אקדמית' במכללת הנקודה שבלב.³⁰⁹ 'מכללה' זו הינה שלוחה של בני ברק בתל אביב אשר נוסדה בשנת 2003. במכללה שיטורים, 'קורסים' וערכי עיון, בנושאים שונים בהתאם לרוח בני ברק. היא מציעה 'מסלול לימודי תעודה בחכמת הקבלה: קמפוס קבלה', ומהווה מעין פסבדו-אקדמיה. הזיקה בין 'התוכנית האקדמית' המוצעת כאן ללימודים אקדמיים באוניברסיטאות בארץ ישראל היא בהשאלת הטרימינולוגיה החיצונית בלבד על עלוני הפרסום.³¹⁰

למעשה יש קרבה בין שתי ההשקפות, שקן המדע מובטח בכל מקרה, רק שדרך הכתיבה והיותו אל המדענים בשלב הראשון שונה הוא. על דרכו של ריבק, ראו גארב, יחזיקי הפגלות יחזיקי הפגלות, עמ' 98-96; עורך מורחי, 'כשיכלו כל הקיצין', מקור ראשון, דיוקן (כ"א שבט תשס"א), עמ' 27-26.

³⁰⁶ ראו למשל בני ברק, אתר משבר עולמי <http://www.kabbalah-online.org/en>. ברור זו ניגש הוא למפגשים המאורגנים על ידי ארגון הנקרא: The World Wisdom Council, מיסוד פרופ' ארווין לזלו (Laszlo) וקבוצה הנקראת The Club of Budapest. במפגשים אלו מציע לייטמן את חזונו כפתרון כולל, אחרון ומוחלט.

³⁰⁷ לייטמן, מבט לקבלה, עמ' 96.

³⁰⁸ במסגרת 'המכון למחקר ע"ש הרב אשלג' (ARI: Ashlag Research Institute), מוענקות מלגות לסטודנטים באוניברסיטאות השונות שיכתבו על אשלג. בוועדה המייעצת למלגה זו יושבים, מלבד לייטמן ואביהו סופר, גם פרופ' משה אידל וד"ר בועז הוס. על אף שוועדה זו לא נתכנסה ולא ידוע על הענקת מלגה כזו עד עתה. 'המכון' הדפיס את אחד מספרי לייטמן, קבלה, מדע ומשמעות החיים; ואת כתביו הגדולים של אשלג, הדור האחרון (שנתפרסמו משום מה תחת שמו של לייטמן). ראו <http://www.ashlag.info>.

³⁰⁹ בני ברק, אתר הנקודה שלב <http://www.kabalev.co.il>.

³¹⁰ ראו לייטמן, 'מסלול לימודי תעודה בחכמת הקבלה: קמפוס קבלה', עלון מידע לשנת תשס"ו, בני ברק תשס"ה (מופץ באתר האינטרנט של בני ברק). בסוף שלוש שנות לימודים מעניקה המכללה 'תעודה ותואר'. בפרסומי המכללה מוצאים אנו גם את הלשון הבא: 'המכללה מתבססת על הידע הרב שנצבר באקדמיה לחוכמת הקבלה – "בני ברק"'. מתוך תיאור זה עולה כאילו בשלוחה אוניברסיטאית של ממש עסקין. בפרספקט אף נאמר כי קיימים יסודות לקבלת הכרה בשיעורים אלו כגומול השתלמות ונקודות זכות אקדמיות באוניברסיטאות בארץ ישראל כלימודי חז"ן. מי ייתן והנוגעים בדבר אותה החלטה ישכילו להביץ איזו קבוצה עומדת לפנייהם יעמדו על כוונותיה ומגמותיה.

רוח דומה נושבת מהמכון למחקר ע"ש הרב אשלג, שאינו אלא סינף מדומה של בני ברק ואתרם מכיל תכנים זהים לאתר הרשמי רק בתוספת נופך 'אקדמי'.³¹¹ חפץ לייטמן להעביר את 'הידע הגואל' לכל אדם ואדם ודרכים רבות מוכשרות על ידו. ברור זו משתנה הגדרת קבוצת בני ברק בכל פרסום ופרסום שיוצא מבית מדרשם. לעיתים מכנים הם את עצמם 'תנועת בני ברק', 'התנועה ללימוד חכמת הקבלה', 'קבוצת מקובלים', ולעיתים 'אקדמיה לקבלה', 'אקדמיה לחכמת הקבלה', 'מכון מחקר' וכיוצא בזה. כפי שיתברר בהמשך יש שהם מכנים את עצמם גם 'שיבת בני ברק'. בכל מסגרת מייסודו של לייטמן נאמרים אותם הדברים ממש, שבכל פעם מתחלפת האדרת בלבד. בגלל ששאלת ההפצה היא כל כך מרכזית כאן, נוצרה רגישות עצומה לאופני ההפצה. בכל טקסט מתגלה רובד אחר. בכל פעם מתהווה ערוץ נוסף בו הדברים נאמרים אחרת. כך כל סדרת ספרים מכוננת לקהל יעד אחר, וכולם כפופים תחת רשת אחת.

חשכת אורות: עוד על דרכי תעמולה והפצה

קהל אחד כמעט ונפקד מדרך ההפצה של בני ברק, הוא הקהל האורתודוקסי. כשנשאל לייטמן באינטרנט איך צריך להתייחס לאדם מכובד, בקרב הציבור החילוני או הדתי שבא לקבל יעד אחר, וכולם כפופים תחת רשת אחת.

לאדם מכובד חילוני – לתת לו אפשרות להיקלט. לא חושב שאנשים כאלו ישארו אצלנו, אבל לנסות צריך. אלה ששוארים ומשיגים את המטרה – בינונים, אפורים, ולא מבריקים או חכמים. מה שנוגע לדתיים, לאחד ממליון יכול להיות שמתאפשרת היציאה לכיוון המטרה כי חינוך הורג את הכל ולתקן מחינוך זה בלתי אפשרי באופן מעשי; יש לזה המון דוגמאות. אני אישית לא אוהב לקחת מפורסמים, הם גורמים טרדות רבות, ודתיים – מסרב לקחת הסביבה שלהם, משפחה, חברים, רבנים, יקומו נגדי באופן טבעי, ויצדקו בזה לגמרי. הרי בלהתחיל ללמוד קבלה האדם מנתק את עצמו מהסביבה שלו; לכן אני עושה את כל המאמצים בכדי לא לגעת, ומקבל תלמידים צעירים חילוניים – אני שמח בהם, מחקבוצה שלהם יצאו מקובלים ומנהיגים של הדור הבא.³¹²

למרות דברים אלו, והתקפות שונות של לייטמן על הממסד הרבני במדינת ישראל, לא נמנה הוא מלקבל הסכמות על אחד מספריו העוסק במעין הקבלות בין הראי"ה קוק לאשלג, או ליתר דיוק: בקריאה ברוח אשלג לייטמן את כתבי הרב קוק.³¹³ לספר זה שוכנה: שני המאורות הגדולים, נלוו הסכמות של רבנים שונים מהזרם הלאומי-דתי: חיים

³¹¹ על כן תמוה הדבר שבאתר למתחילים מופיע המשפט הבא: 'תנועת בני ברק והמכון למחקר ע"ש הרב אשלג חברי יחדיו על מנת להגיש אתר קבלה למתחילים', והרי אותם גופים אינם אלא גוף אחד הפועל מאותו המקום ממש רק בשניי שם.

³¹² בני ברק, פורום אתר עברי, 'שאלות ותשובות' (2.2.2003).

³¹³ מיכאל לייטמן, שני המאורות הגדולים: הרב קוק ובעל הסולם על גאולת ישראל, בני ברק תשס"ו. הספר נכתב למעשה בידי בן ציון גירץ שליקט את המקורות ושילבם בהוצאות לייטמן. ספר זה פשטני הוא ביותר. יש כאן שילוב של דברי הראי"ה קוק בדברי אשלג ללא פרספקטיבה היסטורית. כאילו מדובר בהגות אחת. כל למשל מוצג כאן עיתון 'האומה', שנערך בידי אשלג, שלוב בדברי תורתו של הראי"ה, כאילו המחבר הוא משותף, שם, עמ' 61-189. תרומתו היחידה היא בחשיפת כמה תעודות מכתב יד.

דוקמן, דב ליאור, שלמה אבינר, יעקב אריאל ומשה יחיאל צוריאלי. ודאי שאם היו רבנים אלו קוראים את כל כתבי לייטמן היו נמנעים מלתת את הסכמותיהם, שתפיסתם בדבר לימוד הקבלה וסיגיה חזקה מרחק רב מזו של לייטמן. הקורא בחטף את ספרי אותם רבנים במקביל לכתביו של לייטמן יראה בחוש כי מעשה כלאיים זה מעורר תמיהה גדולה.³¹⁴ חלק מהרבנים הנוכחים אף הביעו בגלוי בשנים קודמות את רתיעתם מהפעת הקבלה ברבים והדגישו את ההכנות וההגבלות הניגשים אל ספרות זו. שלמה אבינר, למשל, פרסם באותה השנה ממש ספר בו הוא מביע עמדות הפוכות מאלו של לייטמן, והוא מציג את דמות הראי"ה קוק באופן שונה לחלוטין ביחס לשאלת הפצת הקבלה. בספר זה הוסיף אבינר גם שורה של הרב צבי ישראל טאו, שעיקרו אזהרה לקרבים ללמוד את הקבלה והוראה כי לימוד זה נועד ליחיד סגולה בלבד.³¹⁵ מכאן קשה להניח כי ידעו אותם מסכימים באיזו שיטה מדובר ואולי אף לא קראו את הספר כלל.

מה טעם בחר לייטמן ליטול את אותן ההסכמות, בה בשעה שהוא מאמין כי דרכי אותם רבנים מטעות? ובשעה שידע כי דרכיהם שונות והפוכות מדרכו? התשובה תהא בהכרח אחת: חשיבות עצם ההפצה מכשירה דרכים שונות ומשונות ולעיתים אף זרות.³¹⁶

ביטוי למגמה להציג את לייטמן ובני ברך באופן אחר מתבטא בספר זה בתוספת התדירה של הכינוי 'רב' על כריכת הספר, דבר שלא נעשה ברוב ספריו הקודמים, ובחוסר אכזר של הדוקטורט שכתב, דבר שמובלט ביתר שאת בכל שאר ספריו.³¹⁷ בסוף הספר מכנה לייטמן את קבוצתו בכינוי חדש: 'שיבת בני ברך'.³¹⁸ יתרה מכך את הספר מפיץ הוא במחיר סמלי בישיבות ובתנויות במאה שערים, שלרוב לא מחזיקים כלל, ולא מכירים, את שאר ספריו.

הדגש בספר זה הוא על תפקיד עם ישראל בארץ ישראל דווקא והפצתה של הקבלה, שכמה יסודות אחרים, העומדים במרכז שאר ספריו, נעדרים כאן לחלוטין. כך למשל קשה למצוא כאן התייחסויות רחבות לרעיון 'הקבוצה', המורה והספר' (בו נרן בהמשך), כמו גם לתפיסת הקבלה כמדע ורעיונות אפוקליפטיים. ודאי דימה לייטמן כי הדגשת צדדים אלו לקהל החדש העומד לפניו עשו לעורר התנגדות.

כחורש לאחר זאת הספר לאור, והפצתו במגזר החרדי והחרדי לאומי, חזר בו הרב יעקב אריאל מהסכמתו באומר: 'הוטענו ע"י ד"ר לייטמן שמסר לנו ספר תמים לכאורה

314 באותה השנה בו פורסם ספר זה תקף לייטמן בספר אחר את החינוך הדתי, שבראשו עומדים אותם רבנים, ראו, לייטמן, מבט לקבלה, עמ' 244-235; הג'ל, הדור האחרון, עמ' 154-155.

315 אברהם יצחק הכהן קוק, אורות התורה / קונטרס פנימיות התורה, בעריכת שלמה אבינר, בית אל תשס"ו, עמ' 179-190. ע"ד דרכו של משה יחיאל צוריאלי ראו להלן, פרק שביעי.

316 באופן דומה ביקש לייטמן 'הסכמות' גם לספריו האחרים. בספר העוסק בקבלה ומדע כתבו מדענים שונים דברי ברכה לליטמן, ראו לייטמן, קבלה, מדע ומשמעות החיים. בספר אחר העוסק בחזון החברתי של אשלג, נוספו דברי ברכה של אנשי אקדמיה, ראו לייטמן, הדור האחרון. אך חוקרים אלו נתנו את ברכתם על כתב היד הגנוז של אשלג, שבא כאן לראשונה לפרסום, ולא לדברי לייטמן. דבר זה לא מנע ממנו לשים את כתב היד בנספח, כך שנוצר הרושם שמברכים הם את תורתו פרשנותו שלו.

317 ראו לייטמן, שני המאורות, עמ' 18.

318 שם, עמ' 315.

שבו לא ראינו פגם. לא ידענו שהוא עומד בראש כת בעייתית. לשכונדעו לנו כוונותיו החלטנו לחזור בנו מהסכמותינו. עתה גם נוכחנו לדעת שבפרק האחרון יש רעיונות מסולפים ביחס ללימוד התורה כימינו. בקרוב תפורסם הודעתנו.³¹⁹ במאמר שפרסם מאוחר יותר בעיתונות בעניין אחר, רמז לפרשה זו, באומרו: 'לאחרונה קמות כתות המפורסמות על חוגי לימוד קבלה בראש כל חוצות. הן ממעטות בערך לימודם של יתר חלקי התורה ומוותרות על ביצוען המעשי של המצוות. יש מהן שאף נתלות ברב קוק, אין לך סילוף גדול מזה. קבלה לא מעשית היא שקר, שטר ושוברו בצדו'.³²⁰ ברוח דומה כתב גם הרב דב ליאור, שאף הוא הסכים על הספר, ונתחרט לימים על מתן ההסכמה.³²¹

הרעיון בדבר הפצה בעלת פנים שונות הוא רעיון העובר כחוט השני בספרי לייטמן. אם מצאנו כדוגמתו גם אצל ברג, הרי שההבדל ביניהם הוא שכאן נאמרים הדברים באופן מפורש. כך למשל במשפט:

המשימה כיום היא לעשות עבודה של חיבור בפועל בין אלה שמתגלה בהם נכונות לחיבור, בגלוי, בידיעה הדדית, בהסכמה הדדית. ולגבי יתר העולם, שלא מכיר את המטרה ולא מוכן אליה ולא יודע איפה הוא נמצא, יש להפיץ את הידיעה הזאת בצורות שונות בהתאם למוכנות שלו, כך שחיקלט לפי הקלקל והבלבול שהוא שרוי בו.³²²

לייטמן את חזונו כי דרכי ההפצה יקבלו שינוי לעתיד לבוא והם יהיו דומים 'למופעים ואירועים שבהם מתרגשים ממשחקי ספורט או מופעי תרבות. כי ישנם אנשים, שלא יתפסו את הרעיון באופן מופשט יותר'.³²³ הגה הוראות ברורות בעניין ההפצה, המדגימות את הפרשייה העומדת לפניו:

המסר לקהל הרחב מועבר בצורה שונה משדור מועבר לתלמידים. בהופעות לפני קהל, אסור שתהיה הפתעה, משדור לא צפוי. כי אז נוצר מצב של אין כלי, כלומר אין במה להרגיש. לא מועיל שהצופה יושב ומסתכל על מה שקורה בפה פעור; זו לא השתתפות ולא התחברות.

319 יעקב אריאל, 'אגרות בני ברך', <http://www.yeshiva.org.il/ask/print.asp?id=19843>, נחפרטמו ב' סיוון תשס"ו. מעט קודם לכן ענה תשובה שונה לאותה השאלה, וכתב: 'מעולם לא נתתי את הסכמתי לתנועה שאני שמע עליה עתה לראשונה [בני ברך]. איני יודע מה טיבה. לא יכולתי אפוא להתחייב לתנועה שאיני מכיר כלל ועיקר. הסכמתי רק לספר שעבדתי עליה ולא מצאתי בו פגם. יתכן שהוטעו'. שגיאות מי יבין מנסחות נקני', יעקב אריאל, 'ד"ר מיכאל לייטמן ובני ברך', <http://www.haavariel.org/faqit.asp?cat=36&sub=57>.

320 יעקב אריאל, 'מי שאמר עלי שנפשי קרועה – יפה אמר, בודאי היא קרועה: על אצילות רעשייה במשנת הרב קוק, הצופה (ט"ו אלול תשס"ו), עמ' 12. כמובן שאין אריאל מציין כי הוא עצמו הסכים על ספר האומר במפורש את מה שנגדו יצא.

321 דב ליאור, 'אורן בני ברך', <http://www.yeshiva.org.il/ask/print.asp?id=19872>; 'הוטענו על-ידי מבקשי ההסכמות, ואנחנו מתנגדים לכל מה שציטט מהאחר שלהם. חכמת הקבלה היא חכמה הפנימית, ואי-אפשר להגיע אליה אם לא מקדימים לה את החכמה החיצונית, דהיינו: לימוד הנגלה. ובנוגע אליהם, הדבר נמצא בבדיקה של רבנים, והרבנים עוד יביעו את דעתם'.

322 לייטמן, הערבות, עמ' 60-61. ראו גם, שם, עמ' 100, 131, 215-216, 220; הג'ל, מבט לקבלה, עמ' 131.

323 לייטמן, הערבות, עמ' 136. דווקא הפצה מעין זו נקוטת בידי שרגא פיפל ברג, שאף ערך בשנת תשס"ו 'מסכת קבלה' בדיסקטס הירושלמי – האומן 17.

כמו כן, אסור שהעבדת המסור תהיה בצורה שמקשה על האדם להתחבר אליו. כדי שהלב מיד יתחיל להגיב אליו בקצב מסוים, השרי חייב להיות קליל. צריך לעשות רק דברים שפועלים לאיחוד של כולם, להשתתפות של כולם.³²⁴

ממשיך לייטמן ואומר: 'לכן כביכול משקרים לרצון לקבל של האנשים, ומבטיחים לו טוב. לא משקרים אותם שיהיה לאנשים הללו טוב. אלא לא אומרים להם, שהטוב הזה יהיה לא באותם הכלים שיש להם עכשיו, אלא בכלים שיצטרכו לגדל בתוכם'.³²⁵ עקרונות ההפצה אף נקבעו על ידו בהרחבה באחד מספריו בכמה כללים ברורים, המשקפים שוב את הדואליזם בעצם הפנייה אל קהל חיצוני מגוון.³²⁶ את המילים 'ללמוד קבלה בצנעה' מבין הוא בין השאר כ'הסתרת המטרה מור':

כשאנו מבררים שאלות שונות בענין היחס למטרה, למקור, עליו לזכור שאין זה מעניינם של מי שלא נמצא בכיוון שלנו. כי הרצונות והכוונות של אדם זה וכיוצא בהיים מתחילים לשבש את מהלך הוברים הנכון של החברה. לכן כשמגיעים אלינו אנשים זרים אנו מפסיקים לדבר על עניינים השייכים לעבודה פנימית, לחברה ולמטרתה, ומדברים על עניינים רחוקים יותר מהנקודה העיקרית הזאת.³²⁷

עניין זה לא מונע את עצם ההפצה, כי בהפצה מתגלה רק רובד אחד של 'הקבוצה'. אותה הפצה נתפסת כמשימה רוחנית: 'בעבודת ההסברה שעושים בכל העולם דרך ספרים ודרך ערוצי תקשורת, גורמים לא רק להעברה חיצונית של מידע, אלא לתיקונו הרוחני של העולם כולו'.³²⁸ עיקרון ההפצה הופך אם כן למרכיב מרכזי ביותר, אם לא המרכזי, בזהותה של קבוצת בני ברק. על כן אומר לייטמן כי 'בהפצת הקבלה אין להתחשב באיש' וכי זה 'שלא מבצע את המשימה המוטלת עליו [היינו הפצת הקבלה] הוא נפקד'.³²⁹ כך הוא מגיע גם למשפט הפרודוסקאלי הבא: 'קבלה לא צריך ללמוד. חכמת הקבלה לא נועדה ללימוד. ולימוד אינו יסוּם. היישום נעשה בעולמנו על ידי מודעות לשבירה ולתיקון, ולא על ידי פעולה פיסית. הפעולה הפיסית היא לעשות הפצה בחברה, בעם ישראל ובאומות העולם, ולהסביר מהי מחשבת הבריאה, ומהו התהליך להגיע אליה. ואחרי שידעו את התהליך ובמידת מה מסכימים אתו, מידת ההסכמה הזאת נחשבת לביצוע שלי'.³³⁰

324 לייטמן, הערבות, עמ' 145. הוא אף מזהיר כי ההפצה כלפי העולם צריכה להיות מתונה יותר כדי לא לעורר אנטישמיות, שם, עמ' 223. ברור דומה אף אמר בשיחה פנימית כי אין טעם לתרגם את 'כתבי הרור האחרון' של אשלג לאנגלית, שיש שעשויים להתנגד להם בגלל רוח הקומנוזים השורה בהם.

325 לייטמן, הערבות, עמ' 209. משפט זה משקף נאמנה גם את נוסח וסגנון רוב ספריו של לייטמן.

326 שם, עמ' 386-391.

327 לייטמן, שיחות על שבלי הסולם, ד, עמ' 163. מקור אפשרי לדברים אלו נמצא אצל הרב"ש, אף הוא ידבר על ענווה וצניעות וכלל לא על הפצת הקבלה, ברון שלום אשלג, ברכת שלום:

מאמרים, א, עמ' א.

328 לייטמן, הערבות, עמ' 126.

329 שם, עמ' 127-129.

330 שם, עמ' 195.

מורה, ספר וקבוצה

למרות הפתיחות אותה מציג לייטמן בפנייתו אל הכלל מוצאים אנו דוגמאות רבה באופן הלימוד הנהוג בקבוצתו. לייטמן חוזר ומדגיש בספריו כי 'ההתקדמות הרוחנית' וההפצה תלויים באופן מהותי ב'ספר', מורה וקבוצה, כשהוא מגדיר כל אחד מהם בהגדרות צרות וברורות. אמנם רעיון זה נעוץ בדגם אותו הנחיל הר"ל אשלג ובנו, שדיברו על כך שניהם והקימו חבורה של תלמידים עם תקנות, אך נראה כי כאן קיבל הדבר משנה חוקף ושינוי צורה המפקיע את הדברים מהשיח הקבלי-חסיד המקורי שלהם.³³¹ בעוד אצל ר' ברוך שלום אשלג, כמו אצל אביו, מדובר בקבוצה פנימית העוסקת בעבודת ה' ולימוד הקבלה, העומדת מנגד לסובכיה ונבדלת משאר הקהילות, הרי שעתה מדובר בקבוצה הפונה כלפי חוץ שמטרתה להפיץ את הקבלה לכל ולהוות דגם 'לחבר העמית'.

שינוי זה טומן בחובו גם שינוי בחומרי הלימוד. לייטמן מצמצם את חומר הלימוד לספר 'הזהר', כתבי האר"י וכתבי אשלג, ומבטל לחלוטין את הצורך בלימוד ספרי קבלה אחרים או ספרות יהודית קלאסית אחרת. הוא יוצא מתוך ההנחה כי 'האדם אמור ללמוד מספרי אותה נשמה, אלה הספרים של רשב"י, האר"י ויהודה אשלג'.³³² אך יש לדייק, אפילו 'ספר הזהר' וכתבי האר"י לכשעצמם לא מומלצים בתוכניתו, אלא רק פירושי אשלג עליהם. פירושים אלו הם גם היחידים שנלמדים בפועל בבית מדרשו.

לעיתים מדבר לייטמן גם על האבחנה בין 'ספרי גלות' ל'ספרי גאולה', או 'ספרים מודרניים למיניהם' לעומת 'מקורות קבלה אמיתיים', 'ספרים קדושים' ו'ספרים המותאמים לנשמות הרור'. באתרים שונים באינטרנט מדבר לייטמן בהקשר זה על 'מקורות הקבלה האותנטיים'. הכוונה היא למעשה לספר הזהר עם פירוש הסולם, כתבי האר"י הערוכים בידי אשלג, שאר כתבי הר"ל אשלג ובנו, וספריו של לייטמן עצמו. לייטמן פועל מתוך הנחה כי רק ספרים אלו בנויים לפי נשמות דורנו, שאר הספרים שבעולם בטלים לפניו ונתפסים כיצירות אנושיות חסרות ערך.³³³ זה הקורא רומנים, למשל, יוצא שנשמחו אינה מפותחת דיה.³³⁴ או במילים אחרות, שיצאו מפי לייטמן: 'הקולנוע, הספרות היפה, התרבות, כל אלו גורמים שהאדם יוצר רק לא לחשוב על המטרה האמיתית, אלא לעסוק במיני תחבולות על מנת לא להרגיש את המכות, כל אלו נבראו לדעתו רק כדי 'להמתק את חייו' של האדם.³³⁵ כפועל יוצא מצמצום זה מגיע לייטמן גם למסקנות

331 ראו ברוך שלום אשלג, ברכת שלום: שמעתי, עמ' סה-עד, עמ' פ. החבורה נתפסת כאן כביטוי של רעיון חסידות בדבר ההתקשרות לצדיק, וניתן לציין עשרות דוגמאות לקבוצות ממין זה בעבר ובהווה. נראה שמתכונתו של לייטמן שונה היא לחלוטין.

332 לייטמן, שיחות על שבלי הסולם, ג, עמ' 37.

333 ראו לייטמן, אלף עצות לחיים, עמ' 45, 65, 113-114, 163, 191; הנ"ל, מבט לקבלה, עמ' 70, 101-102, 134-136, 153; הנ"ל, אלף שאלות על קבלה, עמ' 25, 154, 171, 237; הנ"ל, מפע לעולם עליון, עמ' 212-213, 245-246, 254, 11, 254; Laitman, The Path of Kabbalah, p. 73-74, 76-77, 101-102, 270-271; Laitman, The Kabbalah Experience, pp. 73-74, 76-77, 101-102, 270-271.

334 לייטמן, מבט לקבלה, עמ' 19.

335 שם, 85.

משונות, כמו זו שאי אפשר להבין את ליקוטי מוהר"ן לר' נחמן מברסלב בלי כתבי אשלג.³³⁶ ובוודאי שכלל זה נקוט בידו לגבי כל הוגה או ספר אחר. לא רק בספרים מתגלה אותו צמצום אלא גם בעניין המורה והקבוצה. המדרין הוא כמובן הוא עצמו, או תלמידים אותם הכשיר.³³⁷ והקבוצה אינה אלא אחת מהדגמים המשתלשלים ממבנה קבוצתו שלו, היא בני ברך. בהמשך נתמקד יותר בעניין האחרון. במקום אחד אף כתב לייטמן כי זה אשר אינו 'מתחזק' דרך ספרים, מקובל וקבוצה בותר בהכרח בדרך היסטורית;³³⁸ וכי זה אשר 'בא אל הקבלה', והכוונה לקבלה הנלמדת אצל, 'עורב אותה', יצטרך לשוב בגלגול נוסף מכיוון שלא 'הגיע אל המטרה'.³³⁹ או באופן קיצוני יותר: זה 'המתק את הקשר' מהקבוצה 'משול לבהמה'.³⁴⁰

קבוצה וכיתותיות

לייטמן ממיר את הרעיון הקומוניסטי נוסח אשלג, לרעיון 'ערבות' של 'קבוצת לומדים פנימית שתעסוק בעבודה רוחנית', הינו 'קבוצה' או 'קבוצות', הלומדות קבלה על פי שיטת אשלג ומפיעות אותה לכל דורש, לקראת קיום חזון 'ערבות עולמית' שאנו עומדים בפתחו. דברי לייטמן נעוצים בדברי הרב"ש אך נראה כי הפרשנות שנתן לשיטתו מרחיקת לכת ביותר. בעוד הרב"ש דיבר על קבוצת פנימיות לעבודת ה', הרי לייטמן מדבר ככרגע על קבוצה מפיעה. לייטמן מדבר עוד על קבוצה פנימית (סגורה) וקבוצות רחבות יותר (פתוחות) והוא שב ומדגיש לאורך כל ספריו כי ההתקדמות בלתי אפשרית ללא השתייכות זו או אחרת לאחת הקבוצות.³⁴¹

באחד מספריו, בשם 'הערבות', מעלה לייטמן משנה מפתיעה בחשפנותה ומוציא בו תהליך שלם, פנימי וחינוכי, לקראת קיום חזון מקווה שאנו נמצאים לדעתו בראשיתו.³⁴²

336 לייטמן, הספר הפתוח, עמ' 132. אין להתפלג אם כן שכתב כי הבעש"ט הוא בן המאה השבע עשרה, הנ"ל, אלף עוצות לחיים, עמ' 192; ובמקום אחר שהגר"א הוא בן המאה השש עשרה, הנ"ל, מלחמה מתמדת למעלה ולמטה. כך גם אמר מצד אחד שהאדמו"רים החסידים בעבר היו כולם מקובלים בעלי השגה, לייטמן, שיחות על שלבי הסולם, ב, עמ' 29, ומצד שני שהחסידות היא 'תנועה עממית, שאינה קבלית', שם, א, עמ' 339.

337 על מורה נבון, ראו למשל לייטמן, מבט לקבלה, עמ' 27.

338 שם, עמ' 19.

339 שם, עמ' 13-14, 17, 100; הנ"ל, הערבות, עמ' 236. דגם זה מופיע אמנם אצל מקובלים רבים בעבר, אך אופן הבעתו אצל לייטמן בטה יותר.

340 לייטמן, שיחות על שלבי הסולם, ד, עמ' 536.

341 ראו לייטמן, אלף עוצות לחיים, עמ' 112, 215-217; הנ"ל, אלף שאלה על קבלה, עמ' 341.

191-201; הנ"ל, מסע לעולם עליון, עמ' 198-199, הנ"ל, הספר הפתוח, עמ' 152-157; לייטמן, מבט לקבלה, עמ' 21-20; Laitman, The Path of Kabbalah, p. 73; Laitman, The

Kabbalah Experience, pp. 90-91, 323-345. ראו דיונים ברוח זו גם ב"161 שיחותיו של

לייטמן, שיחות על שלבי הסולם, א-ד, בני ברק תשס"ג. הדבר נעוץ בכמה אמירות של

הרב"ש, אך כאמור מבנה אחר של קבוצה לפנינו, ראו ברוך שלום אשלג, ברכת שלום:

מאמרים, ב, עמ' קא.

342 מיכאל לייטמן, הערבות: מבוסס על מאמר 'הערבות' מאת בעל הסולם, בני ברק תשס"ה.

בין השאר נחשפים כאן דרכי 'הקבוצה', התארגנותה, יעדיה ואופני ההפצה הנקודים בידה. כמו כן מתואר כאן דרך היחיד ב'קבוצה', יחסו אל 'חבריו' ו'ההפרדות' הקופצות עליו מבפנים ומבחוץ. הפער בין קבוצת 'המקובלים' ל'המון', מונחים החוזרים בהרבה מתביר, גורל הוא. אפילו הרעיון בדבר חיווך הקבוצה הפנימית מנגד לעולם מופיע כאן בלוי.³⁴³ דברים אלו מסתכמים במשפט: 'לגבי האדם, החברה שמחוץ למגמת הרוחניות פשוט לא קיימת. וכך לגבי שאר העולם'.³⁴⁴

נראה שהספר, המבוסס על שיחותיו של לייטמן, מיועד היה בבסיסו לחברי הקבוצה ולא לקורא חיצוני, המתואר כמי שנמצא 'מעבר לנהר' בשל 'הנתק' וה'סבל' בו הוא שרוי לאורו. עניין זה בא לידי ביטוי בין השאר בכפל הפנים של ההפצה כפי שנגלה כאן באופן בהיר, הינו הנאמר כלפי חוץ שונה מהנאמר כלפי פנים, אם מניח הנך שמדובר בקבוצה קבלית כלשהי, הרי שהביטויים האישיים לאורך הספר לא מותירים ספק שמדובר בקבוצתו של לייטמן עצמו. הדברים מוצגים כפרשנות לקונטרס הערבות של הרב אשלג, אך נראה כי הפרשנות מרחיקה לכת בהרבה ומופקעת לחלוטין מהטקסט המקורי של אשלג.³⁴⁵

הבה נבחר כמה ציטוטים מתוך ספר זה להדגים את עליית הקבוצה, או החברה, שזינה אלא דגם לקבוצת בני ברך או קבוצות דומות הנאצלות ממנה:

האדם צריך ללכת לפי דעת החברה. עליו להבין שאין לו שכל, שהוא עצמו טועה במאות האחרות, ועליו לקבל את דעת החברה, מה שנקרא ללכת למעלה מדעתו, דעת אותה החברה שהוא עצמו קבע, כי הוא הולך לפי מה שיקבל ממנה. [...] ואם האדם בוחר חברה, שנותנת לא את הכיוון שלה, ומקבל מהחברה את הדעות, המלצות, ההחלטות, ההסתכלות על החיים, וכל מה שצריך לקבל מהחברה, ומוסר את עצמו לחברה, נקרא הדבר שהוא הולך למעלה מדעתו. לפי האופן שהחברה מכתבה לו. ובצורה כזאת הוא מנצח בחייו את כל יתר הכוחות, שסגסם מבלבליהם אותו, מתוך כוונה שיעשה את הביטוי הזה. לכן אין לאדם שום פעולה לפעול חוץ מבחירת חברה.³⁴⁶

ב משך מוסיף לייטמן ואומר: 'חברה היא גם "רב", היא גם מכתובה מה לעשות, ויש לי בל את דעתה מעל הדעת הפרטית'.³⁴⁷ כך קורא הוא גם לדבר הבא:

343 שם, עמ' 141-142.

344 לייטמן, שיחות על שלבי הסולם, ג, עמ' 171.

345 ראו יהודה ליב אשלג, קונטרס הערבות, תל אביב תרצ"א.

346 לייטמן, הערבות, עמ' 112. על אמצעי שליטה בקבוצה, ראו שם, עמ' 69: 'כדי שאנשים לא

יתעצלו לשמוע, אפשר להפעיל משטר ולערוך בדיקות איש על רעהו, אבל אין צורך להתייחס בצורה כזאת לכולם, אלא לטפל כך רק במי שקודקת תור בסירה. בכל אופן צריך לחשוב יותר על התקונים. אם המגמה של הקבוצה תהיה שהערבות היא הכרחית, אז כמו בכל יחידת קומונה, לא יוכל להצטרף אליה מישהו שלא מרגיש שייך לעניין הערבות; ובאופן דומה,

שם, עמ' 356: 'אם החבר מוסיף חייבים להרחיק אותו מהחברה ולעשות את זה בלי רחמים'.

ראו עוד שם, עמ' 359; הנ"ל, שיחות על שלבי הסולם, ג, עמ' 361-367.

347 לייטמן, הערבות, עמ' 114. לייטמן אף מדבר על ביטול בפני הקבוצה גם אם לא יודעים בדיוק כמה מדובר, שם, עמ' 116, 187-188; הנ"ל, שיחות על שלבי הסולם, ג, עמ' 170.

להצטרף לחברה, ולדרוש ממנה שתציג לו את המטרה ותעשה לו שטיפה מוח כמו שעושה חברת פרסום בכל מטע פרסום למוצר כלשהו: כדאי לשלם עליו עכשיו ולהגיע אליו עכשיו, כי אחרת הוא יעלה ביוקר וביסורים רבים. [...] אך האדם מגיע להבנה שיש לבקש שטיפה מוח במקום מכות? לא הולכים מתוך רצון. האדם לא יכול לבחור רעיון זה מפי שהוא מופשט ויפה ויש בו התרוממות מעל דרגת אנוש. אלא הוא בוחר אותו מפני שרע לו, מתוך השאלה 'מהו הטעם בהי? שמתעוררת רק מתוך הרצון לברות ממכות, מיסורים, כמו כל חיה בטבע שנמלסת מסכנה שמחקרבת.³⁴⁸

ואם לא די במשפטים אלו להבהיר את התמונה, הנה לשאלה האם חברה זו לא לוקחת מהאדם את החופש שלו, ענה לייטמן:

איוז חופש החברה לוקחת ממנו? הרי קודם לכן הוא היה שפוט של טבעו הגשמי, נטול כל חופש, וגם כעת אין לו חופש. גם קודם הוא היה תחת ההשפעה של איוזוהי חברה, בלי יכולת לבחור מי שולט בו, ואילו כעת הוא בוחר בחברה כדי להגיע לחופש. אבל בנתיים, רדאי שאינו חופשי. הוא נמצא עדיין במצב שבו עדיין לא רכש חכמה של חופש.³⁴⁹

הכלל הוא שאדם 'לא מסוגל לחקש עם הבורא אלא דרך הקבוצה'.³⁵⁰ עניין זה מופיע לאורך כל ספריו של לייטמן ויש בהן אמירות ברורות ביותר, שאינן משתמעות לשני פנים, כמו זו שלא תתכן טעות באותה מערכת משום שהיא מביאה בהכרח לחיקון:³⁵¹ שיש לשמוע בקול אלו שעברו את 'המחסום', שהגיעו לטוף הדרך';³⁵² שהאדם חייב להתבטל בפני חבורה זו ולוותר על ה'אני' שלו;³⁵³ וכי יש 'לשמוע לעצתם של אותם חכמים שגילו את חוקי הטבע העליון'.³⁵⁴ הוא עצמו רואה במפעלו צינור ישיר ויחיד להעברת מסר זה.

בהקשר זה לא מפתיעים דבריו על היחס כלפי משפחות הלומדים בקבוצה, שבהם כאלו אשר אינם אוהדים את בני ברך, הבאים בטענות כי 'לדיהם מתנתקים מהם. תשובתו היא 'שאינן מה לעשות', ושאם האדם מבין שהוא לא מסוגל להיות לפי רצונם, ושהוא גדל והתרחב מעבר לזה ושאינו חי כדי לקיים את רצונם של אביו ואמו, המצויים בדרגה הקודמת, במצב הקודם, ושעליו ללכת הלאה, הוא ילך הלאה, 'ההורים שייכים לדרגה קודמת, לכן יש לכבד אותם בדרגה שלהם, של החיים הגשמיים'.³⁵⁵ ברוח דומה עונה הוא

348 לייטמן, הערבות, עמ' 204-205.

349 לייטמן, שיחות על שלבי הסולם, ד, עמ' 496.

350 לייטמן, הערבות, עמ' 238. ראו גם הנ"ל, שיחות על שלבי הסולם, ב, עמ' 54, 291; שם, ג, עמ' 72, 106; 'אנחנו כולנו רובוטים, גלמים, מריונטות. זה האמצעי היחיד שבעזרתו יכול האדם להתקרב לבורא'; שם, עמ' 187; 'אין שום דבר חוץ מזה. מי שרוצה לעשות טוב לעולם בצורה אחרת, שילך ויעשה, זה ענינו, זה לא שייך לקבלה'.

351 לייטמן, שיחות על שלבי הסולם, ג, עמ' 113.

352 הנ"ל, מבט לקבלה, עמ' 70.

353 הנ"ל, הדור האחרון, עמ' 37; הנ"ל, הערבות, עמ' 288-290; הנ"ל, שיחות על שלבי הסולם,

א, עמ' 76; שם, ג, עמ' 93, 145. ראו גם את דבריו על 'כריתת האני', הנ"ל, הערבות, עמ' 213; או שהחברה רואה דברים שהפרט אינו רואה, שם, עמ' 96-95.

354 לייטמן, מבט לקבלה, עמ' 132.

355 לייטמן, שיחות על שלבי הסולם, ד, עמ' 468-469. הרברים נאמרים כתשובה לשאלה המשונה: 'איך משלבים את כבוד את אבין ואת אמן עם לימוד הקבלה?'

גם לשאלת אחד מתלמידיו: 'למה צריך להתחבר רק עם חברים בקבוצה ולא עם אחרים, שהשאלה מצביעה יותר על מבנה הקבוצה מאשר התשובה'.³⁵⁶ עניין ההפצה כלפי חוץ הוא אם כן רק העברת טקסטים והרצאות ולא ב'התחברות ריגשית'.³⁵⁷

במקום אחד הוא אף מנסה לענות על השאלה 'איך המקובלים כתבו לנו הדרכה, אם הם עצמם לא נזקקו לקבוצה כדי להגיע לרוחניות?', שעיךר תשובתו היא: 'אנחנו צריכים להמשיך את עצמנו אחרת'.³⁵⁸ כשנשאל לייטמן על זיקת קבוצת בני ברך לקבוצת מן העבר, דוגמת חסידות קוצק, אותה הזכיר באחד מספריו ולמעשה ממנה שאב הרב"ש לא מעט, ענה: 'תקראו על קבוצה במאמרים של הרב"ש וכשאר המאמרים בני ימינו [הינו בספרי לייטמן] ולא באלו של המאות הקודמות, זאת כבר לא המציאות שלנו, כך גם הגשמות והנתיים של אז. אי אפשר לעשות שום דבר מלאכותי. [...] שאדם מכניס את עצמו ל'נתיים מלאכותיים מומצאים, זה רק מסיט מהדרך'.³⁵⁹ דאג לייטמן לאופן שיתפרשו דבריו, עד שאמר: 'חשוב להדגיש, שלא מדובר כאן, חלילה, באיזו תורה או גישה חדשה, אלא בדבר שעליו דיברו מקובלים בכל הזמנים'.³⁶⁰ וחזרנו שוב למבנה של גילוי וכיסוי.

מכאן המרחק קצר עד לאמינות המשפטים הבאים: 'לכן מוטב שנשמע בקול הנביאים וזו מקובלים עד לדורנו זה, ונקיים את המלצותיהם כלפינו, אחרת בהחלט נביא על עצמנו ש אה עולמית'.³⁶¹ או במילים אחרות: 'אילו ידענו בפני אלו מצבים נוראים אנו עומדים – ה'אומה המונית, מגיפות, מכות אקולוגיות ואסונות טבע – בוודאי הינו חושבים כיצד להיות לעצות המקובלים, המתורעים עליהם מבעוד מעוד'.³⁶² 'המקובל' נתפס כמי שהאמת מצויה בידו ובאופן נואש מנסה להעניקה גם לאחרים. ב'אחד מספריו חשף לייטמן פן אישי בתאור את 'המקובל':

לחכמת הקבלה מגיעים האנשים ביותר. נכון יותר להגדירם כחסרי הקצש הוולט [...] האנו המפותח מאוד של אדם המגיע ללימוד הקבלה מביא את חוסר רגישותו כלפי הוולט לדרגות כה גבוהות, עד כי אין הוא מרגיש את הוולט ואינו יודע כיצד לנצלו. המוכשרים ללימוד החכמה עוזבים לכאורה את העולם הזה ומרגישים את עצמם בלא קשר עמו. אין הם יכולים להתחבר עם יתר החברות של בני האדם, והם מרגישים את עצמם בודדים במלוא מובן המילה.³⁶³

הוא הפרשנות לדברים אלו אשר תהא ברור שאי אפשר להתעלם מאופן ההצגה הבוטה ש'הקבוצה' בספרים אלו, שמבטאים כיתתיים קיצוניים ניכרים בה. 'בידודות' של המקובל

356 שם, ג, עמ' 182-183.

357 שם, עמ' 186.

358 שם, ב, עמ' 194.

359 בני ברך, פורום, אתר עברי, 'שאלות ותשובות' (3.11.2005).

360 לייטמן, מבט לקבלה, עמ' 217. כך כתב גם כי כל המקובלים בדרגות הקודמים כתבו על עניין הקבוצה, 'אמנם בקיצור, אם מפני שהיה להם ברור, אם מפני שהיו עוד כתבים בנושא החברה, ואם בגלל שבאותם הזמנים הנייר היה מצויץ מאוד יקר. אבל כל אחד מהם נגע פה ושם בעניין הזה', הנ"ל, שיחות על שלבי הסולם, ג, עמ' 95.

361 לייטמן, מבט לקבלה, עמ' 217.

362 לייטמן, הדור האחרון, עמ' 21.

363 שם, עמ' 70.

מקבלת ביטוי בקבוצה 'מבודדת'. הדבר בולט בייחוד בתיאור שבירת האגואיזם כהתמסרות לקבוצה ולמונה שהפתרון מצוי בידם ומתיאור ביטול העצמי כלפי קבוצה זו שרק באמצעותה ניתן למצוא 'תיקון' ולהתקשר עם הבורא'. על מהותה של 'הקבוצה הפנימית' נוכל רק לשער השערות, שבכונה תחילה נוצר ערפול סביבה. לייטמן מעלה על נס את החבורה הפנימית המהווה דגם לחיי אמת עבור כל השאר, אך באופן פרדוקסאלי היא מהווה דגם מעורפל ואין איש מבין יודע מה מתרחש בקבוצה זו. על כל פנים אין מדובר ב'קבוצה מיסטית', מונח אותו שולל לייטמן בהקשר לקבלה. תמונה זו של הקבוצה, כמעין חממה לגידול מקובלים, העומדת מנגד לעולם, שבה נשנית בספרים רבים של לייטמן ונראה שהיא משקפת נאמנה את המרחש במסגרת 'בני ברק'.³⁶⁴ לא לחינם פותח 'ספר הערבות' של לייטמן בדברים אפולוגטיים של העורך על רעיון 'הקבוצה', שרחוקה היא לדעתו מ'כיתותיות'.³⁶⁵ לייטמן נזהר מאוד בלשונו בעניין זה, מחשש להתנגדות שעלולה להתעורר, והוא דואג שההפצה תהיה בהדרגתיות, בכל המובנים, וללא כפייה כלפי חוץ.³⁶⁶ אך מה שלמד כאן להסתיר גילה הוא עצמו באותו מקום ובספרים אחרים.

קומוניזם אלטרואיסטי, קבוצה וחזון שלטון המקובלים

לכאן נכנס חזונה החברתי של לייטמן, המבוסס על כתיב 'הדור האחרון' של אשלג, וחזונו בדבר אופן הפעת הקבלה. אותה הפצה לא מיועדת להפוך את כולם למקובלים אלא להביא את ידיעת הקבלה לידי כל, כך שהמקובלים יקבעו את אורח העולם.³⁶⁷ בשורתו של לייטמן היא הענקת הכוח ליחיד, כחלק מקבוצה, לקראת 'תיקון עולמי'. חזון שיתגשם על ידי קבוצת מקובלים 'שחקקע את חוקי ההתנהגות בדור האחרון'. תוכנית זו נפרשת בשנים האחרונות בכמה וכמה חיבורים היוצאים מבית מדרשו של לייטמן.³⁶⁸

364 בהקשר זה מרחק הרומן, פרי עטו של אחד מבני ברק, בו מתוארת הדרך אל חיי 'הקבוצה הקבלית', גלעד שרמן, הוחל המעופף, תל אביב תשנ"ט.
365 לייטמן, הערבות. ראו גם שם, עמ' 11-9, 69-67, 96-95, 116-111, 127, 147, 149, 130, 142-141. על היחיד והקבוצה אצל אשלג לעומת 'ממשיכי', ראו גארב, 'יחיד' הפגלות יחיד לצדדים, עמ' 102-106.
366 ראו על כך לייטמן, הערבות, עמ' 60-61, 130, 133-132, 137-136, 143, 386-391; הנ"ל. אף עצת לחיים, עמ' 107-111; הנ"ל, אף שאלות על קבלה, עמ' 202-207.
367 לייטמן, מבט לקבלה, עמ' 312-313. ראו גם הנ"ל, הערבות, עמ' 220-221.
368 לייטמן, הערבות; הנ"ל, הדור האחרון; הנ"ל, מסמך דיסלדורף. לייטמן אינו בורד בהצעת חזון לאומי כולל בקרב מקובלים. יש בין ממשיכי הראייה קו שהגו חזון דומה בכמה מפרסומי הדריקליים, ראו למשל יצחק גינזבורג, צו השעה: טיפול שורש, כפר חב"ד תשס"א; הנ"ל, ספר תיקון המדינה: מצע מעשי לתיקון מדינת ישראל על פי הקבלה והחסידות, כפר חב"ד תשס"ה; הנ"ל, וממנה יושע, כפר חב"ד תשס"ו; הנ"ל, קומי אורי פרקי מאבק וחקוקה, כפר חב"ד תשס"ו. שני הספרים האחרונים נכתבו בעל אירועי 'ההתנתקות' במדינת ישראל והוא מדבר בהם על 'התנתקות הדרושה לנו מן הממסד הקיים' והתווית הדרך המעשית והרעיונית לקראת המאבקים הבאים לקראתנו (שם, עמ' ט); על 'המפכה תורנית משיחית

באורח פלא נעדרים מכל ספריו של לייטמן תיאורים או הסברים על 'השלב האחרון', אם זה של היחיד אשר השיג את 'הנקודה שבלב', 'החוש השישי', ואם זה שאמור להתגשם עם השלמת החזון החברתי. כך למשל מוצאים אנו את המשפט התמוה הבא, שנוגד וצניעות אינם ממאפייניו, על אדם שהגיע לשלב האחרון: 'אדם שמגיע לרוחניות, מגיע למהות הקיום. הוא מגלה מהיכן באים אליו המקרים, ומדוע דווקא כך מתרחשים הדברים בעולם, הוא מבין נכון ומתייחס נכון לכול. אדם כזה נעשה ליודע כול'.³⁶⁹ בחזון החברתי הוא מציע שלום, שלווה, אושר וכיו"ב, בדרגות חדשות אשר לא שיערו אבותינו. חזון בראיין לאחד העיתונים אמר:

לאחר שיאוש, בלבול וחוסר התמצאות שטפו את העולם, אנשים מגיעים אל הקבלה כאל מוצא אחרון. אני רוצה להפוך את החיים לאורגומה בלתי פוסקת. שהתענוג לא יפסק ולא ייפסק בגלל שסיפקתי אותו. חיי נצה, חיי שלמות, חיים ללא מוגבלויות, זאת ההרגשה שצריך להגיע אליה והיא הטעם לחיים. רק הקבלה יכולה לעשות את זה.³⁷⁰

הערפול בדבר המתרחש ב'גמר התיקון', נעוץ בדבריו לייטמן עצמו שבמקום אחד ציין כי אי אפשר לדבר על כך, משום שמדובר ב'סחרי תורה'.³⁷¹ בעוד המטרה הסופית נשארת מעורפלת הרי שתיקון ההתמקדות היא על הדרך והמאבקים הנפשיים והפסיכולוגיים לאורכה, בתהליך של הפיכת הרצון ושכלולו.³⁷² קריאותיו של לייטמן לתיקון עולמי הופכים אם כן לקריאות לחזון להבנת הקבלה על פי דרכו שלו, תוך ביטול כל דרך פעולה אחרת בתוך המציאות. כל אותו חזון של הרי"ל אשלג ברבר 'חברה קומוניסטית-אלטרואיסטית', שתיקור חזון חברתי וכלכלי, נעתק בידי לייטמן לחזון של מנהיגים-מקובלים. את דבריו הוא פורש בהרחבה כפרשנות לדברי אשלג, שהקשר בין דברי הפרשנות למקור רעועים ביותר.³⁷³ לייטמן אף יודע לספר כי אשלג רצה לכוון 'מדינה דתית' יחד עם דוד בן גוריון, אך ראה כי טרם הגיע הזמן לכך, על כן נמלט מההשרה הפוליטי ובהרבה בכתיבת פירושו לוותר, הוא

בארץ ישראל' (שם, עמ' קלד); ועל 'החלפת המשטר' (שם, עמ' קפז). בין השאר מדבר הוא על הפצת 'סודות התורה' כ'תיקון לשחיתות והרוע העומדים בבסיס הממסד הקיים' (שם, עמ' קצב-קצו). ברור זו מפיץ גינזבורג את תורת הקבלה (בתוספת נוסף החסידות) במספר ספרים, הנ"ל, מבוא לקבלת הארץ; 'סודות קבלת הארץ' לאור תורת החסידות, כפר חב"ד תשס"ו; ובחמשת כרכי 'חסידי דוד הנאמנים'. ראו גם את המאמרים באתר האינטרנט שבשרשות, <http://www.pnimi.org.il>; ובאופן שונה במעט באתר האנגלי: <http://www.inner.org>. ראו עליו גארב, 'יחיד' הפגלות יחיד לצדדים, עמ' פי פמפת (גינזבורג); הרי, מיסטיקה כרסוריקה משיחית; Don Seemam, 'Violence, Ethics and Divine Honor in Modern Jewish Thought', *Journal of the American Academy of Religion* 73 (2005), pp. 1015-1048.
369 לייטמן, מבט לקבלה, עמ' 8.
370 ברנשטיין, מקובל עליהם.
371 לייטמן, מבט לקבלה, עמ' 52.
372 לייטמן עצמו מעיד על ערפול זה וקורא לתלמידיו להניח שאלה זו ולעסוק בהפצה, ראו לייטמן, הערבות, עמ' 167-169, 171, 186, 319.
373 ראו בייחוד לייטמן, הדור האחרון, עמ' 167-200. באופן דומה פורשו גם מאמרי עיתון האומה, הנ"ל, שני המאורות, עמ' 61-189.

פירוש הסולם. היום, מוסיף לייטמן, המציאות שונה ו'השינוי צריך לבוא דרך דעת הקהל, בלי קשר למנהיגים'.³⁷⁴ על מידת זיקת דברי לייטמן לחזונו של אשלג ניתן ללמוד מהמשפט הבא שאומר לייטמן בראש אחד מפירושיו לכתביו הקומוניסטים של אשלג: 'אילו היה בעל הסולם פונה לקהל של ימינו, פנייתו הייתה, בוודאי, שונה'.³⁷⁵ אם כך, הנה מציג לייטמן עתה את הדברים באופן אחר. מדברי לייטמן עולה כי קבוצתו שלו אינה אלא מבשר לשינוי הגדול שלעתיד לבוא. וזו הדרך בו הוא רואה את 'שלטון המקובלים' הטוטליטרי:

מקובלים בעלי השגה ימצאו בראש כל הורעות ובכל ערוצי הכוח בחברה, והם יקבעו מיהם ממשיכי הדרך. לא תהיה אפשרות לערער על החלטותיהם או להחליפם. המושג 'דעת הרוב' לא יהיה רלוונטי בחברה זו במובנו הפשוט. אדם המבין את חשיבות ההכנעה כלפי הנהגת המקובלים והמוכן להיכנע לה כמו אל הכוח העליון, הוא הראוי להתקבל לחברת הדור האחרון. המצטרפים לחברה זו ירצו שהמקובלים ינהיגו אותם בדומה לעם השולט את משה לדבר עם ה' בעבורו.³⁷⁶

ובאילו שם המחבר לב לרדיקליות שבדבריו, עד שסייגם מעט, אך לצד אותה הסתייגות חזרה הוא להשתמש במונחים מיליטנטיים:

ענינים זרות יראו אנו חברת הדור האחרון כמשטר נוקשה וכדיקטטורה, אולם עלינו לזכור כי חברי הדור האחרון ירצו שהחברה תהיה מעין מכש המביא לחיקון מהיר ויעיל יותר של האגואיזם שלהם. חברה זו תהיה מעין יחידה מובחרת שבה מופעל לחץ על האגואיזם.³⁷⁷

ומסכם לייטמן ואומר:

אם כן, כל יחידה ותועלתה של חברת הדור האחרון יהיה בכך, שקבוצת מנהיגים מקובלים תראה לכל האחרים כיצד לפסוע בדרך התיקון. החברה תנוהל בדומה למבנה הנשמה הכוללת – נשמת אדם הראשון, המורכבת מחלק עליון הבורק ומחליט, ומחלקים המבצעים את הוראותיו. תפקידם של האחרים הוא לשמור בקפדנות ככל שניתן על הכללים שיגדירו בעלי ההשגה. בכך הם יהיו כעפר לרגלי הצדיקים וירדקו בהם. בעשותו כן יחזור כל אדם לשרש נשמתו, והאנושות כולה – כגוף אחד שבין חלקיו אין הפרש כלשהו – תתחבר אל הבורא.³⁷⁸

הנה הפרשנות לדברים אלו אשר תהא, ברור שבעיני לייטמן מתחיל חזון זה להתגשם כאן ועכשיו בקבוצה אותה הקים, היא בני ברוך. במקום אחד אף אמר כי השינוי העולמי המקוהו יתחולל 'תוך עשרות שנים'.³⁷⁹

374 לייטמן, מבט לקבלה, עמ' 225.

375 לייטמן, שני המאורות, עמ' 137.

376 לייטמן, הרור האחרון, עמ' 229.

377 שם.

378 שם.

379 לייטמן, מבט לקבלה, עמ' 156.

פרק רביעי. סוד 'הגילוי החדש' והערות על ביקורת

סוד 'הגילוי החדש'

בסיסן של שתי הקבוצות שתוארו כאן בקצרה נוצרת מחשבה פרודוקטאלית: לכאורה הכול גלוי, אין יותר סוד בקבלה וכל אחד יכול ללמוד את החכמה שהייתה נסתרת בעבר, אך עדיין דרך ההוראה הנכונה והלימוד הנכון נתון בידי אחד, תוך שלילת כל הדרכים האחרות גם אם קרובות הן. לטענת כל אחד מהם 'האמת' ו'הפתרון' מצוי רק בידיהם. ברג שם את דמותו במרכז ולייטמן את דרך ההוראה שלו. שניהם שוללים כל דרך אחרת והאחד את השני, תוך היתלות הרי"ל אשלג. מתוך הנחות אלו בא כל אחד למחשבה קיצונית בדבר פרשנות בלעדית הנמונה בידיהם ותחושה כי ביכולתם לשנות את העולם בכוחה, דבר הניכר בצמצום כלי הלימוד והחשיבה של הנוהגים אחריהם. הנה, בשיטתם הסוד מופקע מספרות הקבלה ולכאורה הכול גלוי, אך המונח נעתיק על דמות זו אחרת מובילה את העולם לקראת שינוי. 'ההשתחררות' מכבלי הסוד והפקעתו הובילו למעשה לבניית חדשה של 'סוד' בו עומדת שיטה אחת או מנהיג אחד המכיל את הכול.

כאן עלינו להעיר הערה בדבר הגבלות הלימוד של ספרות הקבלה בעבר ודרך הבנת הגבלות אלו בקרב אותן קבוצות. אין לזהות בהכרח את הפצת הקבלה עם ביטול הגבלות הלימוד והתנהגות אקדמטיות מופרות, כפי שעושים זאת לייטמן וברג, לעיתים דווקא הפצה מצביעה על הדינמיקה בין הרצון לגלות לבין חוסר היכולת לכתוב או להביע את 'הסוד' במילים. כך אצל מקובלים רבים בראשית המאה ה'כ' מורגש הצורך העז להפיץ את 'קבלה דווקא בדור זה, דור עקבתא דמשיחא, אך מנגד מודגשת חוסר היכולת או מתח בין ילידי לחובה שבהסתר. דינמיקה זו נעלמה לחלוטין מהשיח הפוסט-מודרני של המקובלים החדשים, בו אין כבר משמעות לממדי עומק או תורת נסתר (ועל כן בהכרח אין משמעות למונח סוד). אם המונח נסתר מוזכר הרי זה רק בהקשר של שמירת כוח בידי אליטה שולטת או כמחלק נפשי-פנימי. ברג למשל דותם את המושג 'הסתר' למשחק כוח ומין זה ומציג את עצמו כמי שבא לשבור את החוקים של 'האליטה הרבנית' שהתקיימו עד עתה וב'מעשה הסדר' בא לחלק ולהחזיר את הכוח לירי היחידים בכל מקום. ההגבלות על הניגשים ללימוד הקבלה, כמו גם האיסורים השונים על הקריבים אליה, מתפרשות עתה כחלק מאותו מערך שיש להשתחרר ממנו. שוב אין ההגבלה והאיסור כלי להתעלות ולזינוק וחלק מדרך בה צועד האדם לקראת השתלמות רוחנית מנותבת, אלא כלי כוחני לסר משמעות שיש להשתחרר ממנו. יש להניח כי מקובלים רבים בעבר ובהווה אינם רואים את ההגבלות ככלי שליטה וכמשחק של כוח כלל וכלל אלא ככלים בהם משתמש האדם לקראת התעלותו, על אף שחלק מאותן הגבלות נוצרו כדי להרחיק תלמידים שאינם ראויים ולנחב את הנכנסים לשערי החכמה.

הערות על ביקורת

הביקורת מצד מקובלים שונים על תופעות אלו, בהם נתמקד בהמשך, לא נעוצה בניסיון לשמור על 'הסוד' כחלק ממשחקי הגמוניה ושמירה על כוח, אלא בהתנערות מורכב

ההתנהגות של אותם 'מקובלים חדשים'. כפי שנראה, השימוש הלא נכון בספרות הקבלה, הידועה וניצולה לצרכים אישיים, הוא שמפריע להם. שימוש זה מוביל לדעתם לאבדן רוחני, כמו במקרה קרח ושכחי צבי בעבר. ביטול הסייגים המוטלים על הלומד, כחלק מתהליך היטהרות והתקדשות הקשורים לחיי דת, וניכוס האמת האחת והיחידה בידי אותן קבוצות, הם שהרעישו את עולמם ולא הפצת הקבלה בדפוס בריבים ואמירות בדבר גילוי שלם.

ברוח דומה (אך מכיוון אחר) נתונים אותן קבוצות תחת שבט הביקורת של חוקרי קבלה רבים, המצביעים על הידרוה של הספרות היוצאת מבית מדרש זה וזיקתה הרופפת לספרות הקבלה הקלאסית.³⁸⁰ לעיתים נשמעת הביקורת מצד חוקרים הפעילים בעצמם להפצת ספרות הקבלה.³⁸¹ אך אין זה מבטל את עיקרי טיעוניהם ודברי הביקורת שלהם נשארים נכונים כמידה רבה.³⁸² נראה כי תמצית הביקורת טמונה בדברי הרב עדין שטיינזלץ (נולד בירושלים 1937), שגם הוא פועל להפצה פופולארית של הקבלה, באמרו שהקשר בין הקבלה של תרבות הפופ לדבר האמיתי הוא כמו הקשר בין פורנוגרפיה לאהבה.³⁸³ הבחנה זו טמונה בחוכה מחשבה שונה על הפצת הקבלה. לא הצגתה באופן פופולרי הוא שמפריע אלא הצגתה באופן זול. שמדמים אותם 'מקובלים' שאותה השתקפות חיצונית אינה אלא הדבר לכשעצמו והעדיף הופך לגס. על כל פנים ודאי שבדברי ברג, לייטמן ודומיהם, מופר האיוון העדין בין גילוי לכיסוי, שהנו נחלת מקובלים רבים עד היום, איוון המפרה את הכתיבה דווקא, והדבר ניכר בכתיבהם שניטלה מהם מידת הח"ן.³⁸⁴

380 ראו למשל את דברי יוסף דן, 'איפה השרשים של אילן הנשמות', מעריב (14.2.1986); מרדכי פכטר, במאמר: 'אימפריית ברג, מהיו הגורו של מדונה', מעריב (29.9.2004); ומשה אידל, במאמר: 'יוסף ברי יוסף, 'הקבלה על הספה', במחנה (17 אפריל 1989), עמ' 25. דברי ביקורת דומים הושמעו גם בידי אליט וולפסון, רחל אליאור, משה חלמיש, ראו Rachel Clafin, 'Kabbalah for Dummies', *Religion in the News* 7, 2 (2004), <http://www.trincoll.edu/depts/csrpl/RINVOL7No2/Kabbalahfor%420Dummies.htm>.

381 ראו למשל, Arthur Green, *A Guide to the Zohar*, Stanford 2004, pp. 186-187; Or N. Rose, 'Madonna's Challenge: Understanding Kabbalah Today', *Tikkun* 19, 6 (2004), pp. 24-27. על דרכו של גרין בקבלה, ראו Lawrence Fine, 'A Warsaw Mystic in Newton: The Kabbalistic Thought of Arthur Green', *Tikkun* 19, 1 (2004), pp. 60-66.

382 Boaz Huss, "'Authorized' and 'Unauthorized' Kabbalah: The Polemics of the Academic Scholars of Jewish Mysticism against Kabbalah Practitioners" (forthcoming); Matt Goldish, 'Kabbalah, Academia, and Authenticity', *Tikkun* 20, 5 (2005), pp. 63-67. כישוף, יכולות על טבעיות, ירושלים תשנ"ז, עמ' 20-21.

383 במאמר: אימפריית ברג. הדברים מצוטטים מתוך דברים שאמר שטיינזלץ ליני יורק טיימס בדצמבר 2003; ושוב כונו 2004. ראו גם טייטלס מבריו על בני ברוך Soldatov, *Russian Jewish Congress* לדרכו בהפצת הקבלה ראו את אתרו, <http://www.steinsaltz.org>.

384 על מרחק זה בספרות הזוהרית, ראו יהודה ליבס, 'המשיח של הווה: לדמותו המשיחית של ר' שמעון בר יוחאי', הרעיון המשיחי בישראל, בעריכת שמואל ראם, ירושלים תש"ן, עמ' 151-138; הלגר אשד, נקודת יצא מעצן, עמ' 221-187; עידו ישראלי, פרשנות הסוד וסוד הפרשנות: מגמות מדרשיות והרמנויטיות בסבא דמשפטים שבוורה, לוס אנג'לס תשס"ה.

אותן קבוצות, ובעיקר ברג, נתונות תחת ביקורת נוספת, הנשמעת בדרך כלל מחוגים חיצוניים עוד יותר. השימוש האינטנסיבי שלהם בכלי התקשורת, הצטרפותם של סלברייטאים' לשרותיהם ודרכי הפצתם תעמולתם, נתונים תחת שבט הביקורת של התקשורת העולמית. כאן עיקר הטענה איננה בדבר האוטנטיות או חוסר האוטנטיות של אותן קבוצות, על אף שטיעונים אלו עולים באופן משני, אלא בדבר הדרכים הנקטות בידם. בראש הביקורות נשמעות טענות על הונאה כספית, ניצול אנשים חלשים, התנהגות מיתית, וכיוצא בזה. הדבר בא לידי ביטוי במאות כתבות ההולכות ונדפסות, בשפות שונות, על 'מעללי' הקבוצות והתנהלותם, שבתלק מהם נחשפים פריטים רבי עניין וחשיבות, אך יוצאים מגדר מסגרת הדיון שלפנינו.³⁸⁵ כה גדולה אותה התעוררות בדפוס סביב לתופעה עד שבכמה מקומות, בעיקר בארה"ב, הגדירו את אותן קבוצות כ'כחות' שיש להתרחק מהם, והקימו מאגרי מידע לאיסוף חומר נגדם, זאת כחלק מתופעה כוללת של תנועות אנטי-כיתתיות.³⁸⁶ טענות אלו מקבילות לאיסורים ולחרמות של הרבנים שכתבו נגד אותן קבוצות, ונראה שאלו מווינים את אלו.

מקובלים וחסידיים בעולם חדש

אי אפשר לצמצם את תפוצת הקבלה רק לקבוצות אלו השנויות במחלוקת ונמצאות עדיין בשלבי התהוות. עם זאת יתכן ויש כאן מפנה בפן אחד של הקבלה או ענף אחד שנותן ביטוי לתחילתה של 'קבלה חדשה', הנעצת בתורת אשלג ולא נעוצה בה. וודאי שיש כאן ביטויים של 'העולם החדש' עם שימוש זה או אחר בספרות הקבלה.³⁸⁷ סופן וגלגוליהן של אותן קבוצות בעתיד לא ידועים ולא ברורים, שאף אם זוכות הן לפרסום רב בקרב הציבור, בעיקר בשל 'מפורסמים' הדבקים בשיטות אלו, ומעריכים את 'תלמידיהם' בכמה רבבות (המרכיבים עצמם מדברים על מיליונים של 'מאמינים' ברחבי העולם), הרי שטרם נבדק היחס בין התדמית שהן מפיצות להשפעתן ותפוצתן הלכה למעשה ולא ניתן לחזות את השפעתן על תולדות הקבלה. נראה כי השימוש האגסיטיבי בכלי התקשורת הנקודות בידי

ראו גם משה הלברטל, סתר וגילוי: הסוד וגבולותיו במסורת היהודית בימי הביניים, ירושלים תשס"א.

385 הדברים נוגעים בעיקר לדרכו של ברג, שהשפעתו פרושה ביתר שאת בארה"ב. דרכו של לייטמן מוכרת פחות אך נראה כי מעגלי התפוצה שלו הולכים ומתרחבים ועל כן בהכרח תתמצע גם הביקורת.

386 ראו למשל את המאמרים והעדויות נגד ברג ולייטמן שקובצו באתר המידע על כתות במדינת ישראל <http://www.katod.org/Files/HomePage.asp>; ואת קיבוץ הכתות נגד ברג, באחרים של Rick A. Ross; ושל Steven Alan Hassan; וכן באחר: חדשות כתות; הנלחמים בכתות שונות בארה"ב. מתוך מחקר עולים קווי דמיון בין מרכזי הקבלה של ברג לתופעת הסיינטולוגיה. מרכזיו של ברג ולייטמן הוגדרו בכתות גם בידי ארגון יד לאחים בישראל, בשל 'מסחורה של הקבלה'. כמה מיוצאי בית מדרשו של ברג הקימו קבוצת מתיכה לנפגעי המרכזים, בשם Kabbalah Support Group, שמציעה בין השאר אלטרנטיבות ללימוד קבלה, <http://www.kabbalahsupportgroup.com/main.html>.

387 לכיוון שונה ראו בועז הוס, "קמוניסטים אלטרואיסטים": הקבלה המודרניסטית של הרב אשלג, עיונים בתקומת ישראל (תשס"ו) [בדפוס].

מבדילה אותם ומדגישה את פועלם בהרכבה מעבר להשפעתם הממשית. שלא כל הקורא את ספריהם ומשתתף בשיעוריהם הופך ל'חסיד'. ודאי הוא שמעטים הם המקובלים הגיונים מתורתם וכל היחס כלפיהם הוא רק על דרך ההנגדה, כפי שנראה בהמשך. הינו, ההשפעה המובהקת שלהם על ספרות הקבלה הוא לא בתכנים אותם הם מפיצים אלא בהתנגדות לאותם תכנים ובניסיונות להציג את הקבלה כנגדם.

יש לתהות על זיקת תלמידי בני ברוך וברג לקבלה, ביחס לנוהגים בימינו אחר החסידות. כך למשל ניתן לעמוד על יחסם של רבבות חסידי ברסלב בזמן הזה לקבלה, שאין ספק בו הם קוראים שלא שאוב מעולם הסוד. אחרים מהם לומדים ומלמדים בשיבות של מקובלים, כר' יעקב מאיר שטר, העומד בראש מוסדות 'קרן אור' ומלמד בשיבת שער השמים. אך הכוונה גם לחסידי ברסלב בכלל, שוודאי שבכדי להבין את ספר ליקוטי מוהר"ן לומדים הם קבלה, ובוודאי מקיימים הם הלכה למעשה מנהגים קבליים שונים. אלו נאמרים ברבבות ואף אם קולם לא נשמע כקולם של בני ברוך וברג, רבים הם מבחינה כמותית. יתכן כי בהשוואות ממין זה נראה כי נקל יהיה לראות בחסידים מקובלים מאשר באותם התלמידים שחלקם אינם בקיאים במקורות ואינם יכולים לקרוא אות עברית. נראה אם כן שביקשה של ישיבות המקובלים ולומדי ספרות הקבלה בחברה החרדית, כמו גם מקומה של הקבלה בחסידות השונות בנות זמננו, תאון את התמונה המוצגת על ידי 'ממשיכי' אשלג.³⁸⁸

פרק חמישי. הפצת ספרות הקבלה וגבורות הגילוי

באחד מ'עשרה מאמרים בלתי היסטוריים על הקבלה', כתב גרשם שלום: 'הפומביות של ספרי היסוד שנוצרו בספרות הקבלית הקדומה היא הערובה החשובה ביותר לשמירת סודה. [...] האם שוב עניין לנו באותו קו פעולה מיסטי-אנארכי, המצליח יותר לכסות על הסודות על ידי השמעתם מאשר על ידי השתקתם?'³⁸⁹ נראה כי כל זה מחקיים במלוא הדרו במציאות ההיסטורית הנגלית לפנינו. נרחיב מעט בסוגיה זו, על אף שנוטה היא מהדין כפרשיית אשלג, משום שהיא טומנת בחובה את הדינמיקה הנעדרת מספרי הקבוצות הנוכרות בפקים הקודמים ומגלה טפח על טעמי ההתנגדות לאותן קבוצות.

הדפסת ספרים והפצתם

בשנים האחרונות מתגלה תופעה חדשה של הפצת ספרי קבלה רבים והדפסת כאלו מתוך כתב יד, זאת לצד גידול משמעותי של ישיבות מקובלים, לימוד קבלה בישיבות כלליות

388 על החסידות כקבלה, בהקשר זה, ראו את דברי הביקורת של צבי מרק, 'תורה קבלית חדשה?', מקור ראשון (23.12.2005).

389 שלום, עוד דבר, עמ' 32-33.

ופיתוח של אתרי אינטרנט שעניינם ספרות הקבלה.³⁹⁰ הקבלה תופסת תאוצה גם באוניברסיטאות שונות בעולם ובמסגרות אלטרנטיביות רבות. נעסוק כאן בעיקר בהדפסת מקורות קבליים בידי אישים שונים ובדינאמיקה בין גילוי והסתר.

בין ספרי המקור הקבליים ההולכים וגדלים נדפסים בשנים האחרונות ניתן לציין את הדפסת עשרות ספרי הקבלה בהוצאתו של אהרן ברונז ובניו בתל אביב; בהוצאת ישיבת 'אהבת שלום' ובהוצאת 'מכון שערי זיו' שע"י ישיבת שער השמים, ואת הדפסת ספרי הקבלה בידי 'יריד הספרים' בירושלים (רבים מהם בעריכת משה יחיאל צוריאלי).

בין הספרים יש להזכיר את כתבי רמח"ל ותלמידו ר' משה דוד וואלי,³⁹¹ כתבי אברהם אבולעפיה (רובם בידי אמנון גרוס),³⁹² כתבי 'קבלת הגר"א' על גווניה השונים, ספר 'אור הקר' לרמ"ק על כרכיו המרובים, כתבי הרא"ה קוק הגדולים וכתבי ר' דוד כהן (הנזיר);³⁹³ והדפסת כל כתבי ר' יהודה פתייה והדפסת מהדורות צילום של כתבי האר"י עם הגהותיו;³⁹⁴ והדפסת עשרות כתבי יד בקבלה בידי רפאל כהן.³⁹⁵

מעניינים במיוחד ההוצאות המחודשת של עשרות סידורים מגוונים עם כוונות דורש"ש.³⁹⁶ אותם סידורים עם כוונות החלו לבוא לדפוס בראשית המאה העשרים בירושלים ועל סמך היתר זה באו עתה להדפיס מחדש. דבריו הר"מ הלל, בהסכמתו לסיורו כזה שנדפס מתוך כתב יד: 'מ"מ מאחר שהתירו פרודים את הדבר הזה הגאונים וגדולים בנגלה ובסתר הנודעים בשערים שעסקו וסייעו להדפיס הסידור בהופעתו וראשונה, ממילא מאז כבר זכה הסידור לגילוי ולפרסום, ועליהם ועל היתרם אנו מ"מכים'.³⁹⁷

389 אפילו ישיבות מקובלים ותקוות נדרשות לאינטרנט. כך האתר האנגלי של ישיבת שער השמים, http://www.shemayisrael.co.il/shaar_hashamaim; וזה של בנייה שמאלי וישיבת נהר שלום, <http://www.zohar.org>.

390 ראו גארב, 'חז"ל הפגלות ידיו לצנזרים', עמ' 35.

391 על הדפסת כתבי אבולעפיה בימינו, ראו משה אידל, 'אברהם אבולעפיה, גרשם שלום ור' דוד כהן (הנזיר)', על הנובאה, דרך הרוח: ספר היובל לאלעזר שביד, ב (מחקרי ירושלים במחשבת ישראל ט), בעריכת יהודית עמיר, 'ירושלים תשס"ה', עמ' 833-834; גארב, 'חז"ל הפגלות ידיו לצנזרים', עמ' 218-219 הערה 139.

392 ראו על כך יונתן מאיר, "אורות" ו"כלים": בחינה מחודשת של "הוג" הרא"ה ועורכי כתביו, קבלה: כתב עת לחקר כתבי המיסטיקה היהודית יג (תשס"ה) עמ' 163-247.

393 כתבי ר' יהודה פתייה ומהדורות צילום של כתבי האר"י עם הגהותיו מודפסים בידי יצחק בן דוד שלום בצרי משיבת השלום בירושלים.

394 לרשימת פרסומי עד לשנת תשס"ד, ראו רפאל כהן (עורך), 'ר' שלמה בן שמואל, פתחי עולם, ירושלים תשס"ד, עמ' צ-צב. בספר האחרון הוסיף נספח בשם: 'שתיקת הכבשים: על לימודי יהדות וחקר הקבלה באוניברסיטאות במדינת ישראל כיום, ובו התקפה שלוחת רסן ולשון על חוקרי הקבלה באוניברסיטאות השונות, שם, עמ' 129-197.

395 כך למשל יוסף בראל (בן אליהו), סידור ערות ביהוסף, ירושלים תשס"ב; משה שן, תקון ליל שבעות, עטרת תפארת, ירושלים תשס"ב. לספרים הסכמות מאת מקובלים מרכזיים בארץ ישראל, בנייה מרכזי אליהו, יצחק כרורי, יחיאל פישל איונבך ושריה רבליצקי.

397 יעקב משה הלל, הסכמה, סידור נהר שלום, כוונות התפילה [...] שלום מורחב ירדע שרעבי, עפ"י נוסח המהדורה בחרא, הביא לדפוס אלעזר פרוש, ירושלים תשמ"א, א, עמ' 2.

ניתן גם לציין כמה מפעלים גדולים יותר הקשורים להדפסות מתורגמות של הספרות הוחרת, במטרה להציג תרגום ופירוש שבאמצעותו יהא ניתן להבין את פשט הוחרת: ספריו של יחיאל אברהם ברלב, ובראשם פירוש אורח על הוחרת וכוונות הארץ, בשם 'ידיד נפש'³⁹⁸ ובכללם גם פירוש ותרגום לאידרא זוטא ורבא; הרפסת ספר הוחרת עם תרגום עברי מלא ופירוש, בשם 'מתוך מדבש', בידי ר' דניאל פריש, בו נתמקד בהמשך; הרפסת תרגום עברי של ספר הוחרת ווהר חדש בידי שלמה כהן ויהודה אדרי, בהוצאת 'ידיד הספרים' (להוציא את האידרות וספרא דצניעותא, אשר לא תורגמו והמניע לכך מבואר בדברי ההסכמה של ר' יצחק כדורי אשר נאחו בדברי הבן אשי חי);³⁹⁹ והרפסת לקט מתורגם מסיפורי הוחרת בידי ר' דוד שלום בצרי.⁴⁰⁰ מפעלים אחרים הקשורים לספרות זו רואים אור באנגלית, בהם גם תרגום האידרות.⁴⁰¹

על רשימה ארוכה זו ניתן להוסיף עוד עשרות דוגמאות, וביניהם גם ספרים שונים של גורלות, סגולות, קמיעות, קבלה שימושית ומעשית, שזוכים לחפוצה רחבה ולעשרות מהדורות.⁴⁰²

398 יחיאל אברהם ברלב, ספר הוחרת עם פירוש ידיד נפש, א-י, פתח תקוה תשנ"ב-תשנ"ד. בין השאר הדפיס מבוא לקבלה, הג'ל, ספר ידיד נפש, מבוא לתורת הקבלה, פתח תקוה תשמ"ד; ספר על כוונות התפילה, הג'ל, ספר ידיד נפש: כוונות התפילה, א-ג, פתח תקוה תשמ"ח-תש"ן; ומהדורה של ספר מגיד מישרים, יוסף ארזי, מגיד מישרים, פתח תקוה תש"ן. בשנים האחרונות הדפיס כמה כרכים של באור על תלמוד בבלי וירושלמי. לברלב אתר אינטרנט אנגלי, ברלב, אתר ידיד נפש <http://www.yedidnefesh.com>.

399 שלמה כהן ויהודה אדרי, ספר הוחרת מנוקד בלשון הקודש, א-י, ירושלים תשנ"ח; הג'ל, ספר ווהר חדש מנוקד ומתורגם בלשון הקודש, א-ב, ירושלים תשס"ה. לספר הראשון ניתנו הסכמות של עובדיה יוסף, שירה דבליצקי ויצחק כדורי.

400 דוד שלום בצרי, ספר מעשיות הוחרת, א-י, ירושלים תשמ"א-תשנ"ג. לספר נלוותה הסכמה מאת ר' אהרן סלאטיק, המכונה 'זקן המקובלים'. על בצרי, ראו דב אלבוים, 'המקובל דוד בצרי נגד מקובלי השקר', ידיעות אחרונות, ז' תמוז (ט"ז בשבט תשנ"ד), עמ' 60-70; שירי, מאגיה ומיסטיקה, עמ' 303-304. בצרי נודע בדיוקן שהוציא בפומבי לעיני התקשורת בשנת תשנ"ט, מעשה שכונה: 'הדיוקן שנגנב באשה מדימונה שנעשה בו אייר התשנ"ט, ירושלים השכל מעשה הוצאת הדיוקן שנגנב באשה מדימונה שנעשה בו אייר התשנ"ט, ירושלים תשנ"ט'; צוריאל ברק ואמיר בר סלע, הדיוקן: היה או לא היה? [חמ"ד] תש"ס.

401 התבטאויותיו הקיצוניות של בצרי בתחומים שונים הובילו אותו לקדמת התקשורת הישראלית, בה הוא מכונה: 'גדול המקובלים העיוניים'.

402 ראו למשל ישועה בן דוד סאלם, ספר מגנים ליונתן בן עזריאל ע"ה והוא גורל עפ"י הקבלה, הוצאת מסדר הרש"ש המיוחד לרב ה"ר א"י, ירושלים תשס"ה (עם הסכמת ר' יצחק כדורי ור' בנימין שמואל); ישראל מאיר אלמגור (מגער), ספר החפץ, אוצרות מלאכים וקונטרס 'שימושי שרים', והוא לקט גורל וכו' גורלות וקמיעות סגולות רפואות ופעולות רבות אשר נקטו מכו" רבים מאיצות תימן מזרח ומערב ואשכנז ונרפסו לראשונה בעולם, מגריאל תש"ו (עם הסכמת ר' יצחק כדורי). לסקירה של ספרים ממין זה שנרפסו עד לשנת 1994, ראו חגית מטרס, ספרי סגולות ורפואות בעברית: הכנים ומקורות, על פי הספרים הראשונים אשר יצאו לאור באירופה בראשית המאה ה-18, עבודה לשם קבלת תואר דוקטור,

קשה לעמוד על קו המאחד את המדפיסים השונים מבחינה סוציולוגית ומדובר בקהלים שונים ומגוונים בחברה האורתודוקסית ובשוליה, בארץ ישראל ובארצות המערב. חלק מאותם ספרים מושפעים מדרכי ההדרה אקדמיים, מכילים חילופי נוסחים של כתבי יד ורפוסים, הערות שוליים ותרגומים שונים, ולעיתים אף מתבססים בסתר ובגלוי על מחקר הקבלה באוניברסיטאות.⁴⁰³

המתח בין גילוי להסתרה

למרות האצה זו בהפצה של כתבים קבליים שונים, נשמר המתח בין גילוי להסתר, בייחוד לאור התופעות של 'הקבלה החדשה'. חלק מאותם פרסומים מכילים בקרנם הנגדה ברורה לספרות הקבלה הפופולארית המופצת בכל מקום ואתר ברוח הניו אייג', גם אם משתמשים הם בכלים ובדרכי הפצה דומים.

בקרוב מקובלי ארץ ישראל ומחוצה לה בזמן הזה יש רבים העוסקים באופן נרחב בטכניקות המצויות בכתבי אברהם אבולעפיה ומפצים את הקבלה באופן פופולארי, בעוד עיקר התנגדותם לממשיכי' אשלג נעוצה בכך שהם רואים את פועלם כגילוי לא נאות של ספרות הקבלה והפצת ספרים המכילים הנחות שגויות על עצם מהות הקבלה. כך למשל ר' אריאל בר צדוק, ראש ישיבת 'בני הנביאים' בשיקאגו ומתלמידיו של ר' יצחק כדורי, תלצד עיסוק נרחב בהפצת הקבלה, והפצת מאות מאמרים באנגלית על ספרות זו באינטרנט, מתנגד באופן חריף ונחרץ להפצת הקבלה נוסח ברג.⁴⁰⁴

אין פלא אם כן כי לאחרונה ראה אור קונטרס שלם המוקדש להגבלות על לימוד הקבלה, בייחוד לימוד 'בעלי תשובה', זאת לצד חיוב של לימוד והפצת הקבלה ברבים.⁴⁰⁵

האוניברסיטה העברית בירושלים, ירושלים תשנ"ז, עמ' 283-345: הג'ל, 'צורות ומגמות בספרי סגולות ורפואות בני זמננו', דברי הקונגרס העולמי האחר עשר למדעי היהדות, ב, ירושלים תשנ"ד, עמ' 29-37; הג'ל, 'קמעות יהודיים בירושלים כיום: מסורת ושינוי', דברי הקונגרס העולמי העשירי למדעי היהדות, ב, ירושלים תש"ן, עמ' 37-43.

403 ראו על כך Daniel Abrams, 'New Study Tools from the Kabbalists of Today: Toward an Appreciation of the History and Role of Collectanea, Paraphrases and Graphic Representations in Kabbalistic Literature', *Journal des Études de la Cabale* 1 (1997), Internet Version. יונתן גארב, 'מחקר הקבלה והעיסוק בקבלה במאה העשרים: אפשרויות וסכנות', מדעי היהדות (תשס"ו) [בדפוס]. הדבר בא לידי ביטוי גם בהעתקה מהדורות מדעיות של ספרי קבלה לפרומט 'מסורות', ראו למשל ספר עמודי הקבלה, ב, ירושלים תשס"ה, המעתיק בין השאר את מהדורותיו של דניאל אברמס, ספר האורה לר' יעקב בן יעקב הכהן; מהדורה סינופטית על פי כתבי יד שונים, עבודה לשם קבלת תואר דוקטור, אוניברסיטת ניו יורק, ניו יורק תשנ"ג; הג'ל, אשר בן דוד: כל כתביו ועיונים בקבלתו, לס אנגלים תשנ"ו.

404 ראו על כך גם גארב, 'חידוי הסגולות יהיו לעקרנים', עמ' 218-219 הערה 139; בן עמי, קבלה אמריקן סטייל. הדבר מתגלה מאתר האינטרנט של הישיבה, <http://www.kosheretorah.com>. בשנת 1993 חיבר בר צדוק מסמך קצר ופשוט לקריאה המפרסם באתר, שכתורתו: 'What Kabbalah Is and What Kabbalah Is Not'. באתר טקסטים נוספים נגד ברג.

405 יחיאל עוזרי, מאמר לימוד חכמת האמת בדורנו, סור מרע ועשה טוב, דיון ומבט הלכתי ומוסרי נוקב בדבר הכניסה אל תוך חדריה האפלים של תורת הקבלה, תל אביב ויפו תשס"ה.

קונטרס דומה ראו אור גם על ידי אחד מתלמידי ישיבת שער השמים.⁴⁰⁶ הגבלות אלו לא מובילות למניעת ההפצה אלא לגילוייה באופן שונה. כך מדפיס ר' יעקב עדס קונטרסים שעניינם חזרה ליהדות לאור הקבלה,⁴⁰⁷ זאת לצד הרפסת פלפולים שונים בקבלת האר"י והרש"ש והרפסת כתבים מ'קבלת הגר"א' המיועדים ליחידים יחידים ומכילים חומר רב עוד.⁴⁰⁸

תמונה דיאלקטית זו, הנובעת מהפצת הקבלה בריבוי בידי 'ממשיכי' אשלג ואחרים, באה לידי ביטוי גם בכתבי אחד מחסידי ברסלב, ר' דוד קפשיאן, שכתב ספר שלם על חובת הפצת הקבלה ולאחר שהוא מונה בפירוט רב את כל סיגי הלימוד כתב הוא על 'היתר הרפסת ספרי קבלה מכיוון שאין הלומודים היום בגדר לומדי קבלה, כי אין היא נלמדת דרך השגה'.⁴⁰⁹ עם זאת וודאי שמוחזר הוא את הקבלה בגבולות היהדות ומסגרת ההלכה. בספר אחר של אותו חסיד, בו הוא קורא לחזור למנהגי האר"י, נשנית תמונה זו, הוא כותב על המצווה לעסוק בסודות יותר מקודם משום שקרובים אנו לגאולה ואף מבטל הוא את עניין הגיל כמחסום. כך שבא קפשיאן לרדן בשאלת ההכנות הראויות אומר הוא כי אין להמתין 'עד שימלא כריסו בש"ס ופוסקים', כי הדבר מתרחש במקביל: 'וכן אנחנו נהגים בלימוד הקבלה שבכל יום ויום אנו ממלאים כריסנו בש"ס ופוסקים ואח"כ אנו עוסקים בקבלה'.⁴¹⁰

הרב בניהו שמואלי וישיבת נהר שלום

ברוח דומה יש להבין את דרכו של הרב בניהו שמואלי. שמואלי הינו תלמיד ר' מרדכי

חשובות ביותר הן ההסכמות לספר, מאת עובדיה יוסף, שריה דבליצקי, יחיאל קארו ואחרים. ראו גם את הרמזות ל'ממשיכי' אשלג והדומים להם (עמ' כח-לא, מא-מב, מו-מו, ע-עא, עא, עב) תוך 'התענות' על זורות עבר. בספר זה מצויה ביקורת קשה על 'מקובלי שקר', ראו למשל את דבריו על 'מקובלים' שמגיעים לבתי מדרשים ובתי כנסיות והתנהגותם כבהמות עלי אדמה', וכי"ב (עמ' מו-מה, עז-עה).

406 ספר בחדות קורש: הקדמה לחכמת הקבלה ע"פ דברי קדשם של גדולי המקובלים, ירושלים תשס"ג. המחבר עלום השם מרבה לצטט את התנאים המוקדמים ללימוד מפי מקובלים שונים (עמ' כג-גט). אזוהרות על הניגשים אליה (עמ' רנה-רסה), דברים נגד קבלה מעשית (עמ' רמג-רנד), וכן הקדמות בסיוות בטרימינולוגיה הקבלית. בין השאר מצטט הוא את הגבלותיו של אשלג על הלימוד (עמ' עז-עז). ספר מבואי נוסף ראה אור דרך הישיבה בידי יחיאל מיכל שטרן, ספר תורת הנסתר: ידיעות כלליות בתורת הנסתר למתחילים וביאור לפרקים הראשונים של ספר אוצרות חיים, ירושלים תשס"ג.

407 כך למשל יעקב עדס, איך מביאים את האור לנושם? ירושלים תשס"ה.

408 יעקב עדס, בכתבי הגר"א בקבלה, ירושלים תשס"ג; ועוד הרבה ממין זה.

409 דוד קפשיאן, ספר לימוד סודות התורה: אורות מעלת וחשיבות חובי לימוד סודות התורה ולהיפך ההפסד והעונש בשלא עוסקים בזה, בני ברק תשנ"ב. הציטוט מעמ' 254.

410 דוד קפשיאן, ספר היכל אריאל: כללי הוראה ברשת האר"י'זל, אלעד תשס"ב, עמ' רפז-שי.

הציטוט מעמ' רצה. לספר נלוו הסכמות של ר' בניהו שמואלי (נהר שלום), ר' אלעזר ברלנד (ברסלב), שוכו בנימין, ואחרים.

(יפת) שרעבי (תרע"ב-תשמ"ד), אשר הגיע מחימין לירושלים בשנת תרצ"א.⁴¹¹ שרעבי למד בכמה ישיבות וביניהן ישיבת בית אל, בשנת תרצ"ט הקים ישיבה בבית כנסת שערי רחמים ובשנת תשכ"ב הקים את ישיבת המקובלים לנגלה ונסתר 'נהר שלום'. בראש ישיבת נהר שלום עומד עתה בניהו שמואלי, אשר רואה את עצמו כממשיך דרכו של ר' יצחק כדורי. שמואלי מעביר שיעורים בוועה אחת לשבוע המשוודרים בליווי,⁴¹² מדפיס ספרי תפילה שונים עם כוונות הרש"ש⁴¹³ והפיץ אלפי עותקים של ספר הוועה לכל דורש (חלקם עם תרגום עברי), מתוך מחשבה שבכך מקרב הוא את הגאולה.⁴¹⁴ הוא גם מפיץ את הוועה הנזקקת, קונטרסים קונטרסים, עם מבוואות קצרים על חשיבות לימוד הקבלה.⁴¹⁵ בשיעוריו של שמואלי ניתן לשמוע דברי ביקורת קשים על דרך 'המקובלים החדשים' המתעלמים מוהכנות הדרושות למתעמקים בחכמה. הפצה פופולארית זו באה לידי ביטוי בין השאר בעלונים שהפיץ, בהם הוא מכנה את הוועה: 'הנשק הסודי של עם ישראל', מדבר על חובת לימוד הוועה על כל אחד ואף מתיר לנשים ללמוד בספר זה.⁴¹⁶ הפצה זו, בצורת עלונים המחולקים בשבת בבתי כנסת, הפכה למרכיב מהותי עבור מפיצי ספרות הקבלה והיא נחלת רבים.⁴¹⁷ באופן זה הדפיס שמואלי גם את 'סדר פרשת הקטורת ומעשה הקריבנות', שבוחר המשנה לחוברת היא: 'ערכות המגן של עם ישראל לשימור הצלחה וי' ועה'.⁴¹⁸ בראש קונטרס זה שב שמואלי ומבליט את חשיבות לימוד הוועה לכל אחד וא' ועיקר דבריו הם 'דברי התעוררות לקריאה ולימוד בספר הוועה',⁴¹⁹ בגב הספר באה 'קריאה קדושה' ללימוד הוועה, שחתומים עליו רבנים ומקובלים רבים, ביניהם: יצחק כדורי, עובדיה יוסף, דניאל פריש, יחיאל פישל אייזנבך ואחרים. את אמירת סדר פרשת הקריבנות רואה שמואלי כדבר גדול ונשגב שבכוונה 'להציל אנשים ממות ולבטל כל גזירות',⁴²⁰ את פעולתו של שמואלי להפצת ספר הוועה יש להבין גם בהקשר למגמה הרחבה של הפצת ספרות הוועה בקרב דורמים שונים ומגוונים, מגמה המניבה קונטרסים

11 על ר' מרדכי שרעבי, ראו יונה רפאלי, הרב שרעבי, ירושלים תשמ"ט; אברהם לוי, דרך צדיקים, ירושלים תשמ"ח, ב, עמ' 404-68; בניהו שמואלי, חוברת חזרה השמש, ירושלים תשנ"ב, עמ' ח-ט, נ-ז; אבנר עפנין, הרש"ש מקורש וישיבת בית אל, ראש העין תשמ"ח, עמ' 382-388.

12 אתר היכל דרש"ב <http://www.zohar.org>. האתר מכיל גם צילום של כל ספר הוועה. תלמידיו הקימו אתר נוסף המכיל את שיעוריו בוועה, <http://hazohar.net>.

13 ראו למשל בניהו שמואלי, ספר בניהו, תקון שובבים, ירושלים תשנ"ג; הנ"ל, סדור רחובות הנהר, חלק כוונות הנסירה לעשיית, ירושלים תשנ"ח; ועוד הרבה.

14 ראו את העלון הפרסומי, בניהו שמואלי, היכל דרש"ב, ירושלים תשס"ו.

15 ראו למשל בניהו שמואלי, אידרא קדישא רבא וזוטא בניקוד ופיסוק מלא, ירושלים תשס"ו.

16 דברים על מעלת הלימוד, שם, עמ' ה-יח. את כל הוועה חילק לשישים חוברות.

17 נפלאות הוועה: מועדב על פי שיעורו של המקובל הגדול הרה"ג בניהו שמואלי שליט"א, א ירושלים תשס"ב, ב, ירושלים תשס"ב.

18 ראו ישראל רוזנטן, 'דרש"ב' בפנים, מי בחרן? על עלוני שבת וצינונות דתית, מבחן מירון תשס"ו, הצופה (23.6.2006).

19 בניהו שמואלי, סדר פרשת הקטורת ומעשה הקריבנות, ירושלים [תשס"ח].

20 שם, עמ' יב-יז.

21 שם, עמ' ב.

עלומי שם על חשיבות לימוד הוזהר, בלי לפאר שושלת או דרך מסוימת.⁴²¹ עם זאת, במקביל, ניתן לשמוע את דבריו בגנות 'המקובלים החדשים' בשיעורים אותם הוא מעביר מידי יום ראשון בערב בישיבתו ומשדרים בלוויין.⁴²²

עוד הערה על ההתנגדות לשרגא פייבל ברג ומרכזיו

כבר עמדנו מעט על ההתנגדות לשרגא פייבל ברג ומרכזיו, בייחוד בחשיפת פרשיות ההסכמות לסיפור תפילה לעני'. אך יש להבין את אותה ההתנגדות גם בהקשר לסוגיה שלפנינו. בניגוד לתמונה אותה מציג ברג, כמו גם אחרים, אין ההתנגדות אליו נובעת מעצם הגילוי והפצת הקבלה ברבים אלא מאופן הפצתה. או במקרים אחרים: מהתכנים אותם הוא מפיץ, שבעיני רבים אינה בגדר ספרות קבלה של ממש. הפצה של הקבלה, ואף כתיבת ספרות פופולארית ברוח הקבלה, אינה זהה להסכמה לביטול סייגים והגבלות. הנה, רבים מהמתנגדים בגלוי לדרונו של ברג מפיצים בעצמם את ספרות הקבלה. ברוח זו יש להבין למשל את העובדה ש' עובדיה יוסף כתב פסק הלכה נגד ברג ומרכזי הקבלה שהקים, עוד בשנת תשמ"א,⁴²³ ומנגד כתב הסכמה למהדורה המחודשת של ספר 'חמדת ימים' ותומך בהדפסת ספרי קבלה רבים.⁴²⁴ מכיוון אחר: כך יש להבין את דברי הביקורת הקשים של הרב החב"די יעקב עמנואל שוחט נגד ברג לצד פעילות רחבה מצדו להפצת ספרות פופולרית באנגלית על חשיבותה של המיסטיקה היהודית.⁴²⁵

421 כך למשל הקונטרס, בן נד העמודים: ספר שער הוזהר, הדרך וההכנה ללימוד ספר הוזהר, ירושלים תשס"ג; וגרסתו המורחבת, רכט עמודים: ספר שער ועונש, חלק שני, אור הוזהר, על גודל החיוב ללמוד וללמד הוזהר הקדוש ותיקונים וחכמת האמת, ירושלים תשס"א.
422 מפיו מספרים שאמר על הפסוק: 'אל תהיו כסוס ופרד אין הבין' (תהילים לב), 'סוס' ראשי חיבות 'סוס' וסוד', דוגמת 'המקובלים החדשים'. 'פרד', פשט, רמז דרוש, דוגמת חלק מהעולם הדתי שאינם עוסקים בסוד כלל. מספרים על ר' מרדכי שרעבי, שאמר על אלו המסתפקים רק בלימוד פשט הגמרא והפוסקים, שאותיות 'פשט' הן אותיות 'פשט'. מצד שני היה מפרש את הפסוק: 'אל תהיו כסוס ופרד אין הבין', 'פרד' ראשי חיבות: 'פשט רמז דרוש'. הנה, מי שאינו משלב את הסוד בלימודו הרי הוא 'כסוס ופרד אין הבין'. ראו רפאלי, הרב שרעבי, עמ' 139.
423 עובדיה יוסף, שו"ת 'תורה דעת', ד, ירושלים תשמ"א, עמ' רמא-רמא, סימן מז. מאוחר יותר יצא גם בכדורים נגד ברג הנפוצים באתר אינטרנט שונים. ראו גם גארב, 'יחיד הפגלול יחיד לעצמים', עמ' 68.

424 חמדת ימים, הוצאת יריד הספרים, א-ד, ירושלים תשס"ג-תשס"ה. כותר המשנה שהוענק לספר הוא: 'ספר קדוש בעניני מוסר וקבלה'. לספר נלווה מבוא אפולוגטי ארוך, מאת משה יחיאל צוריאל, המתקף גם את 'החוקרים החילוניים'. עם פרסומו התעוררו פולמוסים שונים על מחברו והתקבלו בעבר ובהווה, ראו למשל יוסף חיים מורחי, קונטרס חמדת יוסף, דיבר אודות ספר חמדת ימים, ירושלים תשס"ד. מורחי, שהשמיט בסדרת מחזוריים שהדפיס את התפילות מספר חמדת ימים, מביא את דעתם של כמה רבנים ומקובלים (ביניהם ר' מרדכי אליהו ורמ"ם הלל), נגד אמירת התפילות שבספר.

425 ראו למשל Immanuel Schochat, *The Mystical Tradition: Lights into the Nature of the* Mystical Tradition in Judaism, *The Mystical Dimension 1*, New York 1995 David Rowan, 'The' ראו תבע את שוחט לדין על דבריו וטען כי האחרון הוציא דביה על מרכזיו. ראו

ישנם מקובלים, המפיצים באופן רחב את ספרות הקבלה, אשר כיוונו את חיציהם נגד 'קבלתה' של מדונה (היא אסתר) ומהות מוריה (ברג). כך נשמעו דברים חריפים נגד מדונה מפי איש חב"ד בניו יורק ולונדון, ר' שמולי בוטש (Shmuley Boteach);⁴²⁶ וכך פרסם ר' רפאל אפיללו (Afilalo) מאמר באינטרנט נגד מדונה,⁴²⁷ בעוד הוא מציג בספריו את מה שהוא מכנה כ'קבלה אמיתית'.⁴²⁸ אפיללו, שנמנה על מקורבי ר' מרדכי שריק, מפיץ את הקבלה בעשרות ספרים ברוח האר"י והרמח"ל.⁴²⁹ מקובל אחר בשם ר' אריאל בר צדוק אף כתב מעין איגרת להוכיח שקבלת מדונה איננה כשרה.⁴³⁰

רבה של העיר צפת, ר' שמואל אליהו (נולד בירושלים תשט"ו). בנו של ר' מרדכי אליהו ונכדו של המקובל ר' סלימאן אליהו, דווקא רואה בחיוב את הפצת הקבלה בקרב אומות העולם ורואה בהתעוררות זו חלק מהגאולה. כך הוא מוסיף ואומר 'אסור לנו להתעלם מהתופעות הרוחניות שמתרחשות בעצמה רבה בחברה הישראלית ובעולם. אסור לנו להסתכל ולשפוט אותן מלמעלה'.⁴³¹ עם זאת שם הוא ומרגיש במסגרות שונות את דרך הלימוד. 'השאלה היא', כותב אליהו, 'אם הצמאים לפנימיות ישתו ממקור מים חיים או מ'קבלנים' מתחזים'.⁴³²

בתלבי המקובלים האחרונים שלובה הביקורת עם הפצה אינטנסיבית של ספרות הקבלה ש ככונתם יש גם בבחינת הצגת אלטרנטיבה, או ליתר דיוק תגובה, לדרסם של ברג

Times: String Attached – The Kabbalah Centre Exposed' (3 April 2004), <http://www.davidrowan.com/2004/04/times-strings-attached-kabbalah-centre.html>
Shmuley Boteach, 'Keeping Kabbalah Jewish' BeliefNet (29 January 2004),
Jeannette Walls, 'Rabbi no fan of Material Girl', msnbc.msn.com (2 June 2004).

Raphael Afilalo, 'Kabbalah or Show Biz? Did Madonna and Others Find the Truth, or are They Being Taken for a Ride by Rabbis of the Kabbalah Centers?', *Jewish Tribune* Steven Alan Hassan (29 September 2004).
בכתב פתוח למדונה, ראו 'Open Letter to Madonna', *Freedom of Mind Center Web Site*, 2006.

Raphael Afilalo, *Kabbalah Dictionary: Translation and Explanation of Terms and Concepts of the Kabbalah*, Montreal 2005, p. 11.

429 על דרכו וספרו ניתן ללמוד מאתר האינטרנט שלו, <http://www.ravraphael.com>. על שריק ובית רמח"ל שבראשו הוא עומד, המפיץ את תורת הרמח"ל לציבור הרחב, ראו את אתרו <http://www.ramhal.com/index%20H%20.htm>. על הפצת תורת הרמח"ל באינטרנט, ראו גם את האתר המכיל כתבים רבים, קהילת רמח"ל, <http://www.ramhal.net>.

430 Bar Tzadok, *Madonna's Kabbalah – Not Kosher*, נכתב בשנת 2002, ומפורסם באיורו. בהקשר זה מעניינים דבריו 'יצחק כדורי, כשנשאל מה דעתו על מדונה, אמר: 'לא מכיר אותה ולא יודע אותה' וכי על כל פנים אסור לה ללמוד קבלה כלל, אבישי בן חיים, 'אסור ללמד גויה קבלה', מעריב (6.8.2004), עמ' 13.

431 שמואל אליהו, 'מיסטיקה אינה קבלה', נקודה 213 (ניסן תשנ"ח), עמ' 36. דבריו באו כתגובה למאמר של חיים נבון, 'למה פורחת המיסטיקה, ומה יש לנו להגיד על זה', נקודה 212 (אדר תשנ"ח), עמ' 34-35, אשר טען כי הפריחה העולמית של הקבלה נעוצה בניצחון 'האחוס המודרני' של כח האדם ומציאת תחליפים לה.

432 אליהו, מיסטיקה אינה קבלה.

קונטרסים שונים ובהם דוגמאות לפירוש לפי עניינים שונים והצדקה לעצם הפצת הווהר ברבים. כאן חוזרים ונשנים אמירות בדבר חיוב הלימוד בווהר, לצד פרסומת לספרי פירוש והודעות על שיעורים שקמו ללימוד מתוך הפירוש.⁴⁵⁰

בקונטרס אחד, המכיל ששה מאמרי ווהר מבווארים, נלווה שו"ת שכתב פריש, תחת הכותר: מאמר מי יעלה בהר ה', אשר שבו נודפס מספר פעמים.⁴⁵¹ כאן הוא חוזר על עיקרי הדברים שנאמרו על ידו במקומות אחרים: כל אדם מחויב ללמוד את הווהר, אך ללא הבנה, אך דרושה הכנה ראויה לפני הלימוד, כי ראשית חכמה יראת ה', הטהרה נחפסת כתנאי ראשון.⁴⁵² כך הוא אומר כי יש לקרב ללימוד הווהר, ורק בתנאי שיעסוק בו בקדושה וטהרה, ולא כדי 'להקרא מקובל'.⁴⁵³ הוא מוציא מכלל חובת הלימוד (או אפשרות הלימוד) את הנשים, רוקים ואלו שמתחת לגיל עשרים.⁴⁵⁴ שוב חוזר הוא ואומר כי נמצאים אנו בדור אחרון ולכן מתגלה חכמת הקבלה, אך הוא מרגיש כי בעצם הפירוש אין גילוי סתרי תורה.⁴⁵⁵

את פירושו, המהווה לקט של פירושים שונים לפניו, לא ראה פריש כאחרים, כמשהנה את פירושו או פירוש אחרון. ברוח דברים הנאמרים מפי הבעש"ט והאדמו"ר מקאמאנא על ההתחדשות המתמדת של העולמות על ידי פירושים, כתב הוא:

בכל יום מתחדש פירוש חדש לוהר, במתיבא דרקי, וגם בעולם העשיה, ואין דומה פירוש יום זה ליום אחר, וכולם דברי אלהים חיים, ותלוי במצב העולמות, ושינוי החידוש הוא כפי שורש נשמת המחוש, ועל כן אין הקפדה ממחוש אחד על חבירו.⁴⁵⁶

דלתות הווהר רק נפתחו ומעיינות הפירוש לא יבשו. פריש ראה אם כן את מפתחו לא כגילוי שלם וסופי אלא הצצה אל עולם הסוד תוך התווית כללים לנכנסים בשעריו החיצוניים. עם זאת בקונטרסי הפרסומות לפירוש 'מתוק מדבש', שראו אור בסמוך למותו של פריש ומיד לאחר מכן, נאמרים בכל אופן גם לשונות חריפים יותר. כך למשל:

450 דניאל פריש, מאמרי אהבת ישראל, מלוקטים מספר הווהר הקדוש, ירושלים תשס"ו. בראש קונטרס זה מצוינים יותר משבעים שיעורים המתנהלים ברחבי ארץ ישראל, שכולם עוסקים בלימוד הווהר עם פירוש מתוק מדבש.

451 דניאל פריש, ששה מאמרים במעלת ושבח רשב"י ותורתו, ירושלים תשס"ב, עמ' נד-נדפס שוב בתוך הגיל, פתח אליהו, עמ' פכ-ז; הגיל, קונטרס מאמרי הקטורת, עמ' לח-מח.

452 פריש, ששה מאמרים, עמ' נד-נד, ס-סג-סד. על חיוב הלימוד והגבלות הלימוד, ראו גם הגיל, ספר אוצרות חיים, עמ' פירוש מתוק מדבש, ירושלים תשס"ו, עמ' כה-נא.

453 פריש, ששה מאמרים, עמ' נד.

454 שם, עמ' נד-נדח.

455 שם, עמ' סג-סד.

456 פריש, ספר שערי ווהר, עמ' רמו. ר' משה חיים אפרים מסדלקאב, ספר דגל מחנה אפרים, ירושלים תשכ"ג, פרשת בא, עמ' צח: 'וכמו ששמעתי מא"י זלה"ה שספר הווהר יש לו בכל יום פי' אחר'. ראו גם ר' אליעזר צבי סאפרין, ספר הווהר עם פירוש דמשק אליעזר, א. ירושלים תשס"ד, הקדמה, עמ' ג, אות ח: ספר אמרי קודש מהרה"ק מקאמאנא ע"ד החסידות, והוא ליקוט קונטרסים שונים מרבותינו הקדושים מקאמאנא, בעריכת חיים 'עקב סאפרין, ירושלים תשנ"ז, עמ' קצא-קצב, קצח: 'ישראל פראנקפורטר, ספר שלשלת קאמאנא, בעריכת יוסף דוד פראנקפורטר, ירושלים תשס"א, עמ' לד-לה.

ספר הווהר עם פירוש 'מתוק מדבש', פותח תקופה חדשה בלימוד הספר הק', כאשר השכיל המחבר הנהיג שליט"א [פריש], לבנות פירוש נאה, בסגנון קל ומעוצה, על יסודות פירושי וביאורי הקדמונים, מפרשי הווה"ק לדורותיהם, ולפנינו פירוש מדויק על כל חיבה וחיבה ממש. ובתוך הדברים, נרמזים היסודות וההקדמות של יסודות הקבלה, ויכולים ללמוד דף אחר דף כדוגמת לימוד גמרא עם פירוש רש"י.⁴⁵⁷

ובהמשך אותו קונטרס נאמר:

אנשי בשורה אנתנו, כי פנים חדשות באו לכאן, ומעתה הוטרף המחיצה המבדלת, בין המון העם לחכמת האמת, תורת הווהר הק'. פירוש 'מתוק מדבש' על ספר הווהר הינה 'היצירה' בה"א הידיעה של דורנו, דור עיקבא דמש"א. ומשמשת כאשנב לציבור הרחב, לקבוע שיעורים בספר הווהר הק', אשר בכך ימהר את הגאולה.⁴⁵⁸

גם אם לא נסכים ללשונות המגדירות את המפעל של פריש כמהפכה או הסרת המחיצות המבדלות, לשונות המופיעים גם אצל ממשיכי אשגל ביחס לפירוש הסולם,⁴⁵⁹ ורואי שיש בנצם המפעל של פריש תרומה נכבדת ויוצאת דופן ביחס לבני דורו, שהגילוי המלא ב'פרסום עומד לצד הסתרה והגבלות.

פרק שישי. דרכו של האדמו"ר מביאלא-לוגאנו

כאן ברצוני לדרוך במשנה מפתיעה בעניין הסוד והגילוי הבאה לידי ביטוי באחד מחיבורי ר' ב'לאל שמחה מנחם (בש"מ) בן ציון רבינוביץ, האדמו"ר מביאלא-לוגאנו (נולד בפולין בשנת תרצ"ה), היושב לחילופין בשווייץ ובירושלים.⁴⁶⁰ ניתן לראות בדרכו של רבינוביץ דרך הפוכה לזו של 'ממשיכי' אשגל ואף דרך הליצבת כתחליף לה. דרכו מבוססת על הוגים קודמים בדבר מעמדה של ספרות הקבלה וגבולות הפצתה, במחנה החסידי, והוא נוקט בכיוון ברור ומבורר שגם הוא לא מקובל על כל.

457 פריש, העצה להינצל מן הצרות. ראו גם הגיל, מתת שמים לדור הגאולה. בקונטרס האחרון מוגדר ספר נגלות הווהר של פריש כמין 'עין יעקב' על ספר הווהר. הרמזים של לימוד קבלה כנמרא עם רש"י, מופיע גם אצל ר' אליעזר צבי סאפרין, ספר הווהר עם פירוש דמשק אליעזר, א, עמ' כז, אות סה; בכתבי יהודה לייב אשגל, ספר תלמוד עשר ספירות מהאר"י ז"ל, עמ' פירוש אור ברוך ואור שלום, בעריכת אברהם מרדכי גוטליב, א. ירושלים תשנ"ז, הקדמה, אות לו; ואצל ר' יהודה פתיה, ספר בית לחם יהודה, א. ירושלים תרצ"ו, א ע"א.

458 פריש, העצה להינצל מן הצרות. רבני שבח מופיעים גם בתוך הגיל, מאמרי קדושת השבת / נהר של דבש, עמ' ד-ה.

459 אין פלא אפוא כי במידות, בל"ג בעומר תשס"ו, התנהלה 'מלחמת מודעות' בין פירוש הסולם (במהדורת קלאר) לפירוש מתוק מדבש. שבכל מודעה עולה מקחו ושבושו של הספר בו הוא מצד.

460 ראו עליו, אלפי, החסידות מדור לדור, א. ירושלים תשנ"ח, עמ' 298. החסידות קשורה לשני אחרי אינטרנט באנגלית, ביאלה-לוגאנו, <http://www.mevasertov.com>; ואחר נוסף שונה בתוכנו <http://www.yarzeit.com/heavenregister/bialarebbe.htm>.

מי יעלה בהר ה'

את דבריו על הקבלה פורש רבינוביץ באחד מספריו הרבים, שהוא מבטא השקפה בהירה המתמודדת בעקיפין גם עם 'ממשיכי' אשלג בזמן הזה. על כל פנים ברור שהתעורר לכתוב את דבריו בעקבות הנהיה אחר ספרות הסוד בקרב שכבות שונות ומרובות, בארץ ובעולם. דבריו מנוסחים באורחות מרובה בראש לקט מתורת האר"י על פי כתבי ר' חיים ויטאל, בשם 'מאורות האר"י', שראה אור בשנת תשנ"ז.⁴⁶¹ המלקט נשאר אנונימי, אם כי לא מן הנמנע שהוא רבינוביץ בעצמו. 'הקדמתו' של רבינוביץ בשם 'מבשר טוב: מאמר מי יעלה בהר ה', מהווה למעשה חיבור עצמאי בן קל"ד עמודים, בו נחמקד בפרק זה.

אין ללמוד את תורת הסוד

את דבריו פותח רבינוביץ בציון 'דעת אבותינו ורבותינו הקדושים שאין ללמוד תורת הסוד, רק מי שראוי וקדוש וטהור, ואין בו מחשבות זרות', ומי 'שיריד בלא רשות, והוא אינו ראוי לזה מצד נשמתו. הוא תועה עוד ח"ו בלימוד הזה'.⁴⁶² בדבריו נחלה הוא בציטוטים מדברי אדמו"ר ביאלא שקדמו לו ואומר כי הראוי ללמוד את הקבלה 'הקב"ה שולח לו מלאך ללמדו'.⁴⁶³ מכאן מגיע הוא, כבר בפתח הספר, לקביעה כי 'הלכה ברורה: בזמננו עיון זה הוא בגדר איסור מוחלט' וכי 'אין ללמוד קבלה אפילו לאנשים בעלי מדרגה [...] ק"ו ללמוד לכל בני אדם'. וממשיך רבינוביץ ואומר 'שוהמת אויר העולם מטמא ומסכן חיות הקדושה, שבני אדם צריכים לרחמים ממרומים שנוכל לקרוא קריאת שמע כהלכתה, אין אם כן יוכל אדם 'לקבל על עצמו לימוד קבלה',⁴⁶⁴ ובגלל 'זמננו המזוהם אסורים אנו בעסק תורת הסוד'.⁴⁶⁵ כך מביא הוא את המעשה הבא:

ומעשה רב שהשיב הרה"ק ר"י יחזקאל שרגא הלברשטאם בן ר' חיים מצאנז משינאווא וצוקללה"ה לבחור אחד בן ט"ז שנה שכבר גמר את כל השי"ס, ושאל לו אם רשאי כבר ללמוד קבלה. ולא התיר לו. אזי שאל לו הבחור, הלא הרה"ק (צבי אלימלך מדינב) בעל בני יששכר

461 בצלאל שמחה מנחם (בש"מ) בן ציון רבינוביץ, ספר מאורות האר"י, בעריכת מאיר יחזקאל וינר, ירושלים תשנ"ז. ההקדמה נכתבה בשנת תשנ"ה.

462 שם, עמ' א-ב.

463 שם, עמ' ב. ראו את לשונו של ר' נתן דוד משידלובצא, בעריכת יעקב ישכר דוב פורש, ירושלים תשנ"ה, עמ' שב: 'ענין לימוד הקבלה הוא כמו היכל המלך שיש בו מעלות ומורדות שמבלבלים האדם, ומי שילך בלא רשות יכול לטעות, אבל מי שרוצה בו המלך נותן לו איש אחד מסריסיו להוביל אותו ולהראות לו כל דבר ולהבינו את כל עניני ההיכל, וכך הוא ענין לימוד הקבלה, מי שרוצה בו השי"ת נותן לו נשמה טהורה להוביל אותו בגנוי הקבלה הנקרא היכל המלך, אבל מי שיריד בלא רשות הוא אינו ראוי לזה מצד נשמתו הוא תועה עוד ח"ו בלימוד הזה, כי כבוד ההסתר שנרמז בנשמתו, כך יכול לקבל מתיקות סוד ודיו התורה'. ראו על כך עוד ר' יעקב יעקב מביאלא, ספר ישר לב, לובלין תרס"ז, יח ע"ב – יט ע"א: 'בצלאל שמחה מנחם (בש"מ) בן ציון רבינוביץ, 'בשערי חלקת יהושע', יחיאל יהושע מביאלא, ספר חלקת יהושע, בעריכת מאיר יחזקאל וינר, ירושלים תש"ן, עמ' נז, קעא-קעב.

464 רבינוביץ, מאורות האר"י, עמ' ב. הרברים מצוטטים מתוך ספר שם שמואל.

465 רבינוביץ, מאורות האר"י, עמ' מ-מג.

כותב (בהוספת מהרצ"א לספר סוד מרע ועשה טוב) שצריכים ללמוד קבלה, ענה לו: ראשית אינך מבין מה שכתוב שם. ושנית, גם אני רבי, ואני אומר שלא תלמוד. ע"כ.⁴⁶⁶

יש לזכור שבדבריו ר' צבי אלימלך מדינב (המהרצ"א) נתלו רבים, ביניהם גם ר' יהודה צבי ב'נדוויין, בבואם להפיץ את הקבלה ברבים. מסקנותיו של רבינוביץ וודאי מתמיהות לאור הנוכחה כי הן נאמרות בראש לקט של כתבי קבלה.

בהמשך דבריו מדינב רבינוביץ את חשיבות לימוד הנגלה דווקא⁴⁶⁷ ורק מי שזיכך את עצמו בעמל ויגיעת פשטי התורה יכול לדעתו לבוא אל הסוד.⁴⁶⁸ אך יתרה מכך, לדבריו, מן התורה הנגלית, היא הגוף, מתפשטת הקבלה שהיא נשמתה. על כן העמקה בתורה שבנגלה תביא בהכרח לעומק סודות התורה.⁴⁶⁹ מכאן הוא גם יוצא נגד אלו האומרים כי יש 'מהקדמונים הקדושים' שלא ידעו קבלה. הרי עסקם היה בנגלות ומכאן ודאי שהגיעו גם לנסתרות, רק שלא עסקו הם בנסתרות לבדם.⁴⁷⁰

הזכנות בלימוד הקבלה

רבינוביץ דן בסכנה הגדולה הכרוכה לדעתו בלימוד הקבלה – היא הגאווה.⁴⁷¹ כאן הוא כבר רומז למה שירחיב בו בהמשך. לדעתו 'אותם שיצאו נגד חכמי ישראל כל זה בא להם על ידי לימוד קבלה בזמן שאינם ראויים, ומתוך גיאות, הינו שחפצים אותם אנשים יחזית לראש, ומנהיגים על כל. והנה הם סוכרים ומחזיקים עצמם לבעלי מדרגה והשגות מול כלם, אמנם בפנימיות לבם הם מבטלים לימוד התורה הנגלית, שהרי הם יודעים היטב, אפילו בשטות גאווה שאינם גדולים בתורת הנגלה. מכיוון שאלו אינם יכולים לראות את כוחם בנגלה הרי שהם מתנשאים ומגביהם עצמם מעל לכל בהראותם ידיעה כי יכולו בסתרי תורה'. על כן מזלזלים אותם 'בעלי קבלה' בחכמי הזמן בתורת הנגלה,

466 שם, עמ' ד. יוסף נפתלי ואגשאלה, ספר י"ג אורות לבית צאנז [...] שנאמר ותשמעו מפי [...] רבי יעקב לייזנר וצק"ל, אדמו"ר מפשעווארסק, ברוקלין תשס"ד, עמ' רד: 'בטורא היה בחור בן ט"ז שנה שכבר גמר את כל השי"ס, ושאל לרבינו אם רשאי כבר ללמוד קבלה, ולא התיר לו רבינו. שאל הבחור, הלא הרבי ר' הירש אלימלך (בעל בני יששכר) כותב שצריכים ללמוד קבלה. ענה רבינו: ראשית אינך מבין מה שכתוב שם. ושנית, גם אני רבי, ואני אומר שלא תלמוד'. דרך זו אפינה את האדמו"ר משינאווא ומתאימה למסורת אחרת כי 'בשינאווא לא שמעו מ"זוהר", היינו לא דיברו מעניני קבלה', שם, עמ' קכ. עם זאת יש להפריד בין מה שאמר ר' יחזקאל שרגא לחסידיו לבין מה שנתגה הוא עצמו ומה שאמר ליחידיו סגולה. אין ספק שלימוד הקבלה היה קרוב לליבו וכי עסק בכך, כשם שלימוד זה היה רווח בקרב מוריו. כמובן שניתן להעמיד מנגד תפיסות הפוכות, כמו אלו של אדמו"ר קאמאנא, שגזלו בלימוד רחב יותר של ספרות הקבלה.

467 רבינוביץ, מאורות האר"י, עמ' ה-הא, כח-ל.

468 שם, עמ' כה-כז.

469 שם, עמ' כז-כו. ראו ברור דומה צוריאלי, אצורת הגאון, עמ' 111-115. כך כתב גם ר' יחזקאל שרגא הלברשטאם משינאווא, כי הוא לומד נגלה על דרך סוד, ספר דברי יחזקאל החדש, בעריכת יחזקאל שרגא פרנקל, רמת גן תשנ"ג, עמ' קכג-קכד.

470 רבינוביץ, מאורות האר"י, עמ' כז.

471 שם, עמ' יב-כד.

וסופם 'שיגרמו הרס וחורבן כמו כל הכתות של בעלי הקבלה שיצא מהם חרבן וקלקול הדעת עד מעשי תעתיים רח"ל. ודי בזה, וכבוד א' הסתר דבר, ⁴⁷² אין רבינוביץ מגלה לנו כאן מי הם אותם 'בעלי קבלה' אך סביר להניח שכונתו לדרכו של ברג ואחרים המפציצים את הקבלה ברוח דומה. במקומות אחרים הוא שב ומדגיש את חשיבות 'גבולות הקדושה', שאדם כידי בורגתו ולא 'יחשוק בהשגות', שהסכנה הטמונה בעליה לא נכונה גדולה ⁴⁷³ היא.

לומדי הקבלה בזמן הזה

על לומדי הקבלה באמת להיות בעלי ענוה וסגולות מיוחדות, עניין השייך רק לענווים ושפלי רוח, יחידיו סגולה. ⁴⁷⁴ גדולתו של 'מקובל אמיתי', הוא אם כן, במידה בה הוא מסתיר את דרכו. המציאות כמובן שונה: 'ואמנם רואים בחוש, שבזמנינו כל בעלי הקבלה לא רק שאינם מסתירים שכביכול יש להם יד ושם בחזרת הקבלה, אלא משתדלים להבליט הדברים בהתנהגותם ובסדרם – ולפרסם הדברים עד כמה שאפשר'. בדרך זו, רואה רבינוביץ, את עצת היצר הרע המעורר את האדם לומר: 'מבעלי הקבלה אני'. ההתנהגות בשם זה מונעת את הביקורת עליהם ומבדלת אותם מבעלי ההלכה, ⁴⁷⁵ 'ואנשים בעלי קבלה בימינו מבליטים בכל כוחם שהם שונים ומעילים מזולתם, ואינם מובלעים בין אנשים; וזה אצלם בשיטה, שכל רצונם להיות שונה מזולתם, ומעליהם, ואינם כאחד מן הציבור'. ⁴⁷⁶ ומוסיף הוא ואומר: 'וזה לך האות: על פי רוב, הנמשכים אחר לימוד זה, הם רודפי כבוד ופרסום בכל מחיר רח"ל. ולפעמים עושים עצמם שוטים לקבל כבוד. וכדאמרי צריקים, שהחשק ללימוד חכמת הקבלה וכדומה יכול להיות תאוה ככל התאוות'. ⁴⁷⁷ בדבריו לועג רבינוביץ גם על השטן המדיח בני אדם מן הקדושה וגורם להם לשנות את חיצוניותם לליבוש מלוכשי כבוד וכגון צבעונים וכיוצא בזה. ⁴⁷⁸ כדוגמה חזרו רבינוביץ לסיפור המפורסם על ר' יוסף דילירינה 'שהיה אדם גדול' ונפל מדרגתו על ידי הרהור גיאות. ⁴⁷⁹ ואם כך אירע לדילירינה קל וחומר שיראע דבר דומה

472 שם, עמ' טו. ראו גם, שם, עמ' כ-כא.

473 בעלאל שמחה מנחם (בש"מ) בן ציון רבינוביץ, ספר מבשר טוב, שערי עבודת ה', בעריכת מאיר יחזקאל ויינר, ירושלים תשנ"ו, עמ' ג-לו, נה-סד, קכה-קכז. אזהרות ממין זה ורוחות ביותר, ראו למשל ר' אליעזר צבי סאפרין, ספר הווהר עם פירוש דמשק אליעזר, א, הקדמה, עמ' יט-כ, אות מח.

474 רבינוביץ, מאורות הארז"ל, עמ' יז. ראו גם שם, עמ' כא-כב.

475 שם, עמ' כ-כא.

476 שם, עמ' כב.

477 שם, עמ' כב-כג.

478 שם, עמ' ג. ראו גם שם, עמ' עד-עה.

479 שם, עמ' כג-כד. רבינוביץ הורחב על כך במקום אחר בתוספת הבאת המעשה השלם, בעלאל שמחה מנחם (בש"מ) בן ציון רבינוביץ, ספר מבשר טוב, 'ישועות אברהם', בעריכת 'חזקאל מאיר ויינר, ירושלים תש"ן, עמ' תקסב-תקעט. באופן דומה הוא כותב גם במקומות אחרים על 'אחר' שקיצץ בנטיעות ועל שבתי צבי, הג"ל, ספר מבשר טוב, שערי עבודת ה', עמ' לד-

לאדם פשוט הניגוש אל הקודש ללא הכנה ראויה. הוא מדגיש כי ישנה סכנה בלימוד הקבלה בלא שלימות המידות. ⁴⁸⁰ 'ואם ח"ו אינו ראוי, ונכנס לעניינים אלו, הנה לא רק שאין מוסיף לו לתשובה ויראת שמים, אלא עוד גורע מכך: כי על ידי זה יכול לחשוב במציאות שהוא מרחף בעולמות עליונים, ואמנם עדיין שקוע הוא בבורן ורפש של גשמיות עולם הזה, עמוק בכל גופו ונשמתו – ומדמה בנפשו שיוצא להביע דעה בכל דבר, ומגיע לו כבוד מכל צד, ר"ל. ובזמן שאינו מקבל כבוד כראוי לפי דעתו, נעשה שונא ישראל רח"ל'. ⁴⁸¹ הוא מדגיש את טהרת הגוף כתנאי ללימוד הקבלה. כשהוא נותן כדוגמה את השבתאים, שיצאו ל'חרבות רעה' משום שלמדו קבלה שלא בטהרת הגוף. ⁴⁸²

בעלי תשובה ולימוד הקבלה

רבינוביץ, כרבים אחרים, דן בשאלת לימוד הקבלה על ידי 'בעלי תשובה', ⁴⁸³ וכותב:

ממוצא הדברים שכתבנו והוכחנו עולה, שבזמנינו אין לאדם להשתדל ללימוד תורת הקבלה, אלא עיקר עסקו יהא בנפ"ת ומעט בספרי יראה וחסידות, ופרט בעל תשובה – חלילה להם ולנו לעסוק בגדולות ונפלאות. והגנו לבאר בזה ענין בעלי תשובה, שלפי דברי האור לשמים בשם הנועם אלימלך כל הוורות הללו הם בעלי תשובה, וכמובן שישנם דרגות בעבירות, ועל מה שהם בעלי תשובה. ⁴⁸⁴

כל כן, למעשה, בימינו אין איש שיכול לגשת אל חכמה זו, שכולנו בעלי תשובה. ולעתיד בוא, בזמן משיח צדקנו, אז נוכח לסודות התורה. ⁴⁸⁵

מכאן מגיע רבינוביץ לדיון על הסכנה הכרוכה בעליית האדם יותר ממדרגותיו השונות. ⁴⁸⁶ ומביא מעשה שאירע במחצית הראשונה של המאה ה', לחזק את דבריו:

לו. הסיפור העותק מכאן, עם קיצורים, לאחד מספרי המבוא לקבלה, שנכתב על ידי תלמיד עולם שם משיבת שער השמים, ספר בהדרת קודש, ירושלים תשס"ג, עמ' נה-רסא. רבינוביץ, מאורות הארז"ל, עמ' לד-לו.

481 שם, עמ' לד.

482 שם, עמ' לו-לט. דבריו מבוססים על הכתוב בספרו של ר' קלנימוס קלמן הלוי עפשטיין, ספר מאור ושמש השלם, ב, בעריכת מנחם אברהם בראון, ירושלים תשמ"ח, פרשת אמור, עמ' שע. שם נאמר בין השאר שבשתי צדי וממשיכו 'לימוד ספרי קבלה בטומאת הגוף'. ובאו הבעש"ט ור' אלימלך מלידונסק לחקן זאת בתנהגות וסודות המקור. והוא מסכם 'מי שהוא לומד פשטות התורה בלתי טהור, או אינו יכול להשיג בשום אופן מה היא יראה, ומי שהוא לומד ספרי קבלה ואינו זורר בטבילה זו, ויכל לבוא חלילה לידי אפיקורסות, והוא מסמא נפשות ישראל הנגורים אחריהם', שם. על חשיבות הטבילה לקראת גילוי רזין, ראו גם וואגשאוהל, ספר י"ג אורות, עמ' סו.

483 רבינוביץ, מאורות הארז"ל, עמ' מד-מה.

484 שם, עמ' מד. ר' מאיר מסטאבניץ-אפטא, ספר אור לשמים, מהדורת מכון פתחי גזרים, ירושלים תשס"ג, פרשת וילך, ד"ה 'ושב', עמ' שלד: 'ושב ה' אלהיך את שבותך וכו' (ל, ג). נ"ל עפ"י מה שמעתי מכאדמו"ר מהר"י (נעקב יצחק, החוזה מלובלין) וצללה"ה ששמע מרבו הרב האלהי מהר"א [אלימלך מלידונסק] וצללה"ה, שבדורנו כולם מקראים ב"ת [בעלי תשובה], והש"ת ב"ה ברוב רחמיז מקבל אותנו בתשובה.

485 רבינוביץ, מאורות הארז"ל, עמ' מה.

486 שם, עמ' מט-נה.

ועובדא ידענא ממקור נאמן, שהיה בירושלים עיה"ק חכם ספרדי עשיר שביקש להשיב ולתמוך בקיבוץ תלמידי חכמים מובחרים אנשי מעלה מוקירי ירושלים שילמדו קבלה, ביניהם היו החסידים כמו ר' חיים הערש איוונבך, ר' מרדכי הערש שמעלר, ר' ברוך יצחק פריינד וזל, וברומה להם. ונכנסו לשאול את פי הרה"ק ר' מאטילע מראחמיסטריווקע זצוקלה"ה אם ליענות לעצת הג"ל. ונעה להם כך: זכורני בראחמיסטריווקע היו חסידים בעלי מדרגות גדולים, והיו לומדים שמונה עשר פעם את ה"ראשית חכמה" קודם הנישואין, ובכל זאת לא למדו קבלה. וכיום תופסים אברכים ציפורים באויר (מ'האפט פייגאלעך אין ד'ליפטן).⁴⁸⁷

ואם כך היה אז, ממשיך רבינוביץ, שהומנים היו הרבה יותר טובים והאוור היה נקי ולא היה מזוהם כל כך, על אחת כמה וכמה שהדברים נכונים להיום.⁴⁸⁸ ומוסיף הוא ואומר: 'ומה נאמר ומה נדבר על הפרצה הנוראה הזאת בדורינו, שכל הרוצה ליטול את ה' בא ונוטל, ואומר בעל קבלה אני, בשעה שאין לו יד ושם בתורת הגפ"ת. ולא עוד אלא שאפילו בחסידות הבנתו והשגתו היא עמומה ומטושטשת מאוד. ה' יצילנו מהם ומהמונם',⁴⁸⁹ והוא שב ומדגיש את הצורך במורה נאמן.⁴⁹⁰

נביאי ומשיחי שקר

בתוך כך מגיע רבינוביץ לדיון ב'נביאי ומשיחי שקר', ברמיזה למאורעות שעדו על חסידות חב"ד משנת תשנ"ד ואילך בדבר משיחיותו של האדמו"ר השביעי והאחרון, ר' מנחם מנדל שניאורסון, הרבי מלובביץ.⁴⁹¹ בתופעות אלו הוא רואה המשך לפרשיית 'עגל הזהב':⁴⁹² 'ומה גם שרואים בחוש ממש בחינת אמונה בנביאי השקר ומשיחי השקר שבזמנינו, שהוא גובל ממש בבחינת שיגעון של גדלות, וגורמים לחילול ה' נורא ואיום. ובודאי דוחקים רגלי המשיח האמיתי מלבוא לגאול את ישראל'.⁴⁹³ בעקבות אחרים הוא מדבר על ג' עתים של גאולה שקלקלו אותם. 'ואחד, בזמן אותו האיש ימ"ש. הב', בזמן

487 שם, עמ' מט.

488 שם.

489 שם, עמ' נ.

490 שם.

491 שם, עמ' סה-ענ. על הרקע להתעוררות משיחית זו בחסידות חב"ד, ראו Rachel Elior, 'The Lubavitch Messianic Resurgence: The Historical and Mystical Background, 1939-1996', Toward the Millennium: Messianic Expectations from the Bible to Waco, ed. P. Schäfer, M. Cohen, Leiden, Boston, Köln 1998, pp. 383-408. מנחם פרידמן, 'משיח ומשיחיות בחסידות חב"ד-לובביץ', מלחמת גוג ומוגוג: משיחיות ואפוקליפסה ביהדות, בעריכת דוד אריאל-יאל, מיה ליבוביץ, יהודה מוור, מוטי ענבר, תל אביב תשס"א, עמ' 174-227; יוסף דן, המשיחיות היהודית המודרנית, תל אביב תשנ"ח, עמ' 189-203; 'הג'ל אפוקליפסה אז ועכשיו, תל אביב תש"ס, עמ' 312-323. לעמדה קיצונית בפולמוס, ראו דוד ברג, 'הרבי המלך המשיח', שערוויית הארזות והאיום על אמונת ישראל, ירושלים תשס"ה. ראו על כך דוד ענקי, 'זאת תורת הקנאות: על ספרו של ד' ברג, אקדמות יו (תשס"ז)', עמ' 215-224.

492 רבינוביץ, מאורות הארז"ל, עמ' שה.

493 שם.

ש"צ ימ"ש. הג' בזמן התעוררות הציונות. והוא אומר 'אני בטוח שהתעמולה הבוזיה של משיח בזמנינו דחה את ביאת המשיח'.⁴⁹⁴ במקום אחר הוסיף וטען כי ישראל נמשכו אחר ההשכלה והציונות בגלל הבטחות הגאולה שהם נותנים.⁴⁹⁵ עם זאת מאמין רבינוביץ כי בכל דור יש צדיק הראוי להיות משיח, הינו 'יש לי כלים להערה זו'.⁴⁹⁶

לימוד קבלה באוניברסיטה וגלות הקבלה

לא רק על 'מקובלים של שקר' לועג רבינוביץ. דברים קשים הוא אומר גם על לימוד ספרות הקבלה באוניברסיטאות ועל הלומדים אותה בקרב אומות העולם. ואלו דבריו:

ואחרון הכביר עד מאוד, שהפכו את חכמת הקבלה ענין לימחקרים ושיעורים במקומות שם מנשבת רוח אפיקורסות והפקירות. ולדאבוניו ישנם כבר 'דוקטורים לקבלה' וכו'. ויש מודעות בעיתונים של אומות העולם למחקר הקבלה, וחוגים ללימוד הקבלה. אי לעינים שכך רואות, לאיזה שפלות הגיעו הדברים, ועד היכן חומרתם [...] ואני לנו שהגיעו דברים אלו בזמנינו. ומי יודע מה דברים הללו יכולים לגרום ח"ו לשונאי ישראל.⁴⁹⁷

והוא ממשיך ואומר:

ובטוח אני שהתחדשות המחלות המשותפות, ומהם הבלתי ניתנים לריפוי כלל, הוא עקב הלימוד זה"ק וקבלה של אנשים בלתי מהוגנים. והוא הגורם היותר גדול לאפיקורסות רח"ל [...] על ידי חידושי סרק בוה"ק ובקבלה של פריצי עמינו ואנשים שאינם מהוגנים, ובראים מחלות שאינם ניתנים לריפוי.⁴⁹⁸

כך הוא גם אומר כי 'אם אנשים שאינם מהוגנים לומדים הוזה"ק וקבלה ופנימיות התורה

494 שם.

495 שם, עמ' סז. את השקפתו האנטי-ציונית פירט בספר אחר, ראו בצלאל שמחה מנחם (בש"מ) בן ציון רבינוביץ, ספר מבשר טוב, לישועתך קרית'ה, בעריכת מאיר יחזקאל ויינר, ירושלים תשס"ב: ותלה הוא בענין זה במסורות אבותיו, ביניהם ר' יצחק יעקב מביאלא, בעל ספר דברי בינה, שיצא נגד ההשכלה והציונות וראה בשתיית תנועה אחת המביאה לידי התבוללות ושמר. ראו מרדכי וינגארט מוסקולוב / מאיר יחזקאל ויינר, ספר רבותינו מאורי הגולה: ברכה משולשת, בעריכת מאיר יחזקאל ויינר, ב. ירושלים תשס"א, עמ' שט-שמד. רגאט על כך גם מנדל פייקאד, חסידות פולין: מגמות רעיוניות בין שתי המלחמות ובגורות ת"ש-תש"ה ('השוואה'), ירושלים תש"ן, עמ' 90, 99-100, 232. מכאן שאב לא מעט גם האדמו"ר ממנוקאטש. לדברי רבינוביץ על ההשכלה (תנועה אותה הוא רואה כקיימת עד עצם היום הזה), ראו עוד בצלאל שמחה מנחם (בש"מ) בן ציון רבינוביץ, 'מבשר טוב', זה ספר מלחמות השם, יעקב יצחק מביאלא, ספר דברי בינה, בארשת, בעריכת מאיר יחזקאל ויינר, ירושלים תשנ"ז, עמ' ו-כא, נד, נז-סג, עא. באותה מידה יוצא רבינוביץ גם נגד 'גלות האחרונה והיתר קשה - גלות אמריקה, שעניינה: לצנות וחוצפה ורדיפת והערכת הממון והתאוות', 'הג'ל, 'מאמר יקרא דחבריא', יוסף צבי מסקרנביץ, ספר שארית יוסף, בעריכת זאב דוד רייכמן, ירושלים תש"ס, עמ' קנ-קנז.

496 רבינוביץ, מבשר טוב: זה ספר מלחמות השם, עמ' מב.

497 רבינוביץ, מאורות הארז"ל, עמ' פג.

498 שם.

– מכניסים את הלימוד לגלות פנימית איומה.⁴⁹⁹ רבינוביץ מושהו בין לומדי הקבלה היום לכתות בעבר שחזקו את דבריהם בדברי קבלה לעשות תועבות, דוגמת שבת צבי.⁵⁰⁰ והוא מפליג ואומר כי לשבתאים לא תהא תקומה גם לעתיד משום שהעמיק את הגלות. לעומת זאת אפילו 'אותו האיש', הוא ישו, ומוחמד יזכו לתקומה.⁵⁰¹ בהסתמך על דברי הרמב"ם הוא כותב:

וכל הרברים האלו של ישו הנוצרי ושל זה הישמעאלי שעמד אחריו אינן אלא ליישר דרך למלך המשיח ולתקן את העולם כולו לעבוד את ה' בידו.⁵⁰²

ומוסיף רבינוביץ:

אולם מה שאין כן אותם כיתות מישראל, שהרחיקו גאולת שכונת מגולתא וישועת ישראל – להם לא יהיה תיקון רחיל. והרבה יש לחשוש לאותם שאינם ראויים ללימוד הקבלה אם חיו אינם נכללים בכחות הללו. והשם יתברך ישמרנו מהם ומהמותם.⁵⁰³

משיחי השקר שנתלו בסוד בלבד, היו בבחינת המרגלים וקרח, ונוקם גדול ולא מוביל לתיקון.⁵⁰⁴ הנה, לימוד לא נכון מאריך את הגלות. לימוד כזה שורה לדעתו במחנות שונים. כך הוא כותב: 'והנראה שבזה שאנשים חרדים לומדים תורת הסוד, אך אינם עומדים במדרגה זו – גורמים עוד לאריכות הגלות, וגורמים שלא תהי' גנוה בין מחמדיה ובמקומות הראויים'.⁵⁰⁵ למעשה אלו העומדים בתוך המחנה החרדי הביאו להתפשטות הקבלה שלא כסדר וגורמים לגלות הקבלה:

ולבי אומר לי, שעל ידי זה שאנשים שאינם ראויים לומדים אותה, ורק מתוך מחשבות לעשותה קרדום לחפור בה, ולהתגלגל ולהתפרסם שבה המקובלים מקומם – הם גרמו לזאת שממש בזמנינו לומדים זאת אפיקורסים ומומרים, ואפילו רחיל בין אומות העולם התחילו ללמוד ענינים הללו. כי הם הם הגשיר אשר תורת הקבלה והסוד עובר מהם לאנשים פוקרים וריקים לגמרי. ולולי הם לא היה ביכולת אנשים כאלו להיות להם מגע שם, או אף להעלות במחשבתם ללמוד מחקרי קבלה ותורת הסוד. והם התחילו לגשם הדברים, עד שהגיע למצב הגיל ר"ל, שתורת הקבלה והסוד גלתה לבין יהודים כופרים ופוקרים.⁵⁰⁶

תנאי ודרכי לימוד

לא כל הדרצה ליטול את השם יכול לבוא וליטול, אומר רבינוביץ. אותם המתהדרים

499 שם.

500 שם, עמ' פד.

501 שם, עמ' פה.

502 שם, עמ' פו-פו. רמב"ם, ספר משנה תורה, הלכות מלכים, יא, ד. ראו על כך עמס פונקשטיין, תמימת ותודעה היסטורית ביהדות ובסביבתה התרבותית, תל אביב תשנ"א, עמ' 103-156; אביעזר רביצקי, על דעת המקום: מחקרים בהגות היהודית ובתולדותיה, ירושלים תשנ"א, עמ' 80-81, ושם, הערה 14, הפניות לתפיסות דומות.

503 רבינוביץ, מאורות הארז"ל, עמ' פו.

504 שם, עמ' פט-צ.

505 שם, עמ' צא.

506 שם.

בידיעתם את הקבלה כל רצונם הוא כבוד וכסף וכל עניינם התפארות.⁵⁰⁷ הנה, משום שתכלית לימוד הקבלה היא להיות דבוק בהש"י, כל מי שלומד מטעם אחר שוגה. בהסתמך על דברי האדמו"ר מקאמאנא, הוא כותב:

ועיקר למודך בפנימיות התורה יהיה שתשיג הארה וחיות אלקות בנפשך בעת למודך ובכל היום, אבל לא שתהיה מקובל או חוקר [...] ולזה אמר מרן האר"י שבזמן הזה נסתרות נעשו נגלות, ושמחה לפני המקום ללמוד ברזי התורה ולגלות רזין לכל בר ישראל. ובתנאי הנ"ל, ואם לאו, אין לך חלק ברזי התורה.⁵⁰⁸

וודאי שתפיסת אדמו"ר קאמאנא שונה מדרשו של רבינוביץ בעניינים רבים ובכלל זה בהרגשת חשיבות וערך לימוד והפצת סתרי תורה. הנה, ר' יצחק אייזיק יחיאל סאפרין מקאמאנא כתב, בהקשר לאלו שאינם לומדים קבלה, 'שאפשר שילמד אדם ש"ס ופוסקים ויחכם הרבה, ויהיה עם הארץ גמור' וכי 'למדן לפלפל בפלפול של הבל, ומקיים המצוות [כמצוות אנשים מלומדה, ומניח תפילין] כאבנים על ראשו, זה נקרא נבל ולא חכם', בהקשר זה הוא אף תולה את מה שהיה ב'סופו של חכמי ברלין ברעסליא פראג האמבורג', בכך שלמדו 'תורה משפה ולחון'.⁵⁰⁹ ובהסכמה לספר באר אברהם לר' אבלי מדראאביטש (לבוב תרכ"ט), אף נקט בלשון האר"י וכתב: 'בימים ההוא חזון נפרץ. ואמר מרן האר"י, שכל מה שבא בדברי חז"ל עונש על המגלה רזין, זה היה בזמניהם, אבל השתא שמחה וחדוה לפני הש"י לעסוק כל אחד ברזון דאורייתא. בשווקים וברחובות אבקשה את שאהבה נפשי וללמוד בה להאריך על נפשו הארה נפלאה מאור אין סוף, חיות אלוהות, אור נעבר בהתגלות אלהות'.⁵¹⁰ רבינוביץ, נתלה בפן אחד המתגלה בכתבי קאמאנא ולא מאמץ את עיקר שיטתם בהפצת הקבלה, הכוללת בימינו מלבד הדפסת כל כתבי קאמאנא במהדורות חדשות גם הדפסת ספרים עם ייחודים וכוונות.⁵¹¹

על כל פנים, ממשך רבינוביץ ואומר: לא רק שאסור ללמוד קבלה אלא בתנאים מיוחדים, אלא שלימוד לא נכון עשוי להיות כעבודה זרה ממש. לימוד הקבלה ללא נקיות גורמת לגלות והיא בחינת סם מוות. על הלימוד להיות לא רק בסתר אלא גם בענווה, בהכנה ובנקיות הגוף. מי שאינו מקפיד על כך אינו נקרא עובד ה' והוא נמצא 'בגלות אצל עצמו',⁵¹² מסכם רבינוביץ ואומר: 'על כל פנים זה ברור, שבעלי הקבלה בזמנינו, אין כוונתם לשם שמים, אלא לתועלת עצמם – ואם כן בודאי שביות היצ"ר עדיף בעמל

507 שם, עמ' עז-עז, פב.

508 שם, עמ' צג. מתוך ספר היכל הברכה. ראו גם חיים יעקב סאפרין, ספר זאת הברכה, והוא ליקוטי פניני אמרי קודש מספרי [...] רבי אלכסנדר סטנר [...] רבי יצחק אייזיק יהודה יחיאל סאפרין [...] רבי אליעזר צבי סאפרין, ירושלים תשנ"ט, עמ' קלח.

509 שם, עמ' תקעז-תקעח.

510 נפתלי בן מנחם, 'הסכמות ר' יצחק יהודה יחיאל ספרין מקאמאנא', סיני נד (תשכ"ד), עמ' דסד.

511 ראו למשל את ספרי אליהו יחיאל סוליקא עובריה, ספר אחרות העולמות, לכבוד הילולת רבינו [...] יצחק יהודה אייזיק יחיאל מקאמאנא, ירושלים תשס"ה; הנ"ל, באר אליהו, א-ג, ירושלים תשס"ו. על דרך קאמאנא בהפצת הקבלה, ראו בין השאר, ר' אליעזר צבי סאפרין, ספר הוזהר עם פירוש דמשק אליעזר, א, הקדמה, עמ' א-לב.

512 רבינוביץ, מאורות הארז"ל, עמ' קא.

ויגעה בגפ"ת, ואין כאן מקום להאריך בזה יותר.⁵¹³ התיקון לזמנינו הוא אם כן התורה שבעל פה, שבכוחה להסיר את הקליפות ולתקן את הפגמים.⁵¹⁴ את כל דברי הקדמונים שסברו כי יש ללמוד ולהפיץ את תורת הקבלה הוא מפרש ואומר כי אין זה מוטב על דוורינו.⁵¹⁵ כך יוצא הוא גם נגד התפילה עם כוונת באמרו: 'וברור בלי צל ספק, שבזמנינו נתמעטו המוחות, אם ישתדל לכון כוונות האר"י וכדומה לא יוכל בשום אופן לידבק בהש"ת ולהתפלל מפני בחמימות, ויתקיר מעבודת השי"ת ר"ל. דאין דוורינו כדורות ראשונים'.⁵¹⁶

למעשה יוצא רבינובין נגד לימוד הקבלה בחברה החרדית. את לימוד הקבלה במרכזים שונים (נוסח ברג ולייטמן), את הלימוד בקרב אומות העולם ואת הלימוד באוניברסיטאות, הוא מבטל במחי יד כאפיקורסות המעכבת את הגאולה. ההתנגדות הנחרצת ללימוד והפצת הקבלה המתגלה בספר זה מבטאת למעשה את ההתנגדות למול המציאות החדשה הנגלית לפנינו וניסיון לחזור לעבודת ה' פשוטה כרוח החסידות.⁵¹⁷ דבריו על גבולות לימוד הקבלה מזכירה את דברי כמה וכמה רבנים בימי צמיחת החסידות, שהגיבו לשכתאות המאוחרת ולשימוש שעשו הם בספרות הקבלה.⁵¹⁸

דרכי הפצה

את דבריו הוא מסיים בהצדקה להוצאת הספר הנלווה למאמר, ספר מאורות האר"י, שהינו למעשה ספר קבלה. לדבריו מדובר בגולה שבנסת' ולא בעומקי הסודות.⁵¹⁹ הסתכלות זו מתירה למעשה את הפצתה של הקבלה ברובד מסרים ומצד שני להביע התנגדות חריפה ללימודה בשכבות רחבות. דבריו נשמעים פרדוקסאליים עוד יותר לנוכח הפצתו שלו את ספרות הקבלה באתר האינטרנט הקשור אליו. באתר זה מובאים בין השאר ספרי קבלה וספרים הקרובים אליה, כגון ספר דריאל, ספר התיקונים, ספר הגלגולים, ספר חכמת היד,

513 שם, עמ' קב.

514 שם, עמ' קד-קז.

515 שם, עמ' קיא.

516 שם, עמ' קל.

517 לצד דברים אלו יש להדגיש כי רבינובין חוזר לאורך כל ספרו על חשיבות האמונה בצדיקים כמוריס ומדריכים בעבודת ה', והוא מבטא למעשה גישה חסידית קלאסית מבית מדרשו של חסיד פשיסא, ראו למשל בצלאל שמחה מנחם (בש"מ) בן ציון רבינובין, 'מבשר טוב: מאמר הללו עבדי ה', מרכז וינוגאנע מסקולוב / יעקב ראובן ויינר, רבונתנו מאורי הגולה: ספר משלש, בעריכת מאיר יחזקאל ויינר, א. 'ירושלים תש"ס, עמ' ג-קנח; הנ"ל, 'מבשר טוב: מאמר לא מאוסים ולא נעלמים לכולם, שהעמדתו להם בית רבי וחכמי הדורות, ר' יצחק יעקב מביאלא, ספר דברי בינה, שמונת, בעריכת מאיר יחזקאל ויינר, 'ירושלים תשס"ב, עמ' א-פז; הנ"ל, 'ספר מבשר טוב, שער עבודת ה', עמ' עג-עד, שיו-שכב. על תפיסה זו בחסידות ביאלא-לפניו, ראו פייקאד, חסידות פולין, עמ' 90-89, 161-166. נראה כי דברי האדמו"ר מביאלא-לונגאו לא שונים בחובת הרבה הספרות בספרי דרוש ומוסר, 'ירושלים תשל"ח, עמ' 320-338.

518 ראו מגיל פייקאד, 'בימי צמיחת החסידות: מגמות רעיוניות בספרי דרוש ומוסר, 'ירושלים תשל"ח, עמ' 320-338.

519 רבינובין, מאורות האר"י, עמ' קב-קלד.

אוריות דר' עקיבא, ועוד הרבה, עם הסברים מפורטים ברוח הזמן החדש (לעיתים עם השוואות למדעים שונים והסברים המושפעים מרוח העידן החדש).⁵²⁰ הקבלה אם כן תופסת מקום מרכזי בתורתו של האדמו"ר מביאלא-לונגאו ועיקר הביקורת שלו טמונה באופן השימוש בה, אופן לימודה ואופן הפצתה והסברתה ברבים.

פרק שביעי. כתבי ר' יעקב משה הלל וישיבת אהבת שלום

דוגמא למתנגדים להפצה נוסח בית מדרשו של שרגא פייבל ברג ומיכאל לייטמן, כמו גם לרובם ואורחותיהם, ניתן למצוא בפעילותו המרשימה בחיקפה ובאיכותה של ר' יעקב משה הלל (נינו של ר' אברהם משה הלל רב ואב"ד דבבל רבח'), העומד בראש ישיבת המקובלים 'אהבת שלום' בירושלים. ישיבתו של הלל, אשר הוקמה בשנת תשל"ג, מסמלת לכמה וכמה כללים שלצד עיסוק בנסתר עוסקים רבות בגללה. דמותו של הלל וישיבתו זוכים להערכה רבה בקרב דרמים שונים בציבור החרדי.⁵²¹

התנגדות, הפצה וגבולות הלימוד

קו ההתנגדות של הלל למרכזים החדשים של לימוד הקבלה, נוסח מיכאל לייטמן ושרגא פייבל ברג, או העצמת ההסתרה לצד גילוי נרחב, מנחה את דרכו כממשיך דרך הרש"ש. הל' יוצא נגד הדפסת והפצת ספרי קבלה שונים, דוגמת כתבי אברהם אבולעפיה וכתבי תלמידי תלמידיו של הרי"ל אשלג על השיטות השונות המסתעפות מהם,⁵²² זאת לצד פעילות ענפה מצדו של הדפסת ספרי קבלה הנגישים לקהל הרחב ומיועדים אליו. בהוצאת הספרים שברשותו יצאו עשרות ספרי קבלה במהדורות מחודשות ומחודדות עם מבואות רחוקים, ראש להם מהדורה מחודשת של כל כתבי האר"י על פי כתבי יד. כמו כן מוציאה הישיבה כתב עת, בשם מקבצאל, בו מופיעים לצד חידושי הלכה עניינים רבים הנוגעים לקבלה.

חלק מהתנגדותו לגילוי לימוד הקבלה זהה להתנגדות אחדים ממקובלי ירושלים לכו"בי אשלג המוקדמים, היינו יוצאים הם מתוך ההנחה כי אין לחדש בתורת האר"י ברוח שונה מזו של הרש"ש, עם זאת נראה שעיקר ההתנגדות כגון נובעת מהיחס המורכב בין

520 ביאלא-לונגאו, אתר <http://www.mevasevortov.com>. כל הפירושים לספרי הקבלה מובאים בגלגילת ולא מצוין שם מחברם. חלק מהספרים מובאים במהדורות צילום איכותיות.

521 על ישיבת הרי"מ הלל, ראו אברהם בן יעקב, 'יהודי בכל בארץ-ישראל, מהעליות הראשונות עד היום, ירושלים תש"ס, עמ' 263; יעקב משה הלל, ספר שרשי הים, ביאורים וחידושים לספר 'עץ חיים', א. 'ירושלים תשנ"ט, עמ' 7-8; גארב, 'חידושי הפסלות יהודי לעזרים, עמ' 37.

522 ראו יעקב משה הלל, 'תולדות הגאון המקובל רבי חיים שאול דוויץ הכהן', חיים שאול דוויץ הכהן, ספר פאת השדה, א. 'ירושלים תשנ"ח, עמ' 46 הערה 21; הנ"ל, ספר אהבת שלום: אברהם מאמרים המדברים נכבדות אודות גדולת איש האלהים קדוש מרן הרש"ש זצ"ל, א. 'ירושלים תשס"ב, עמ' ק הערה מו; הנ"ל, ספר עד הגל הזה: מכלול מאמרים ולימודים בענין יום ל"ג בעומר, הדילולא דרשב"י וספרו הוהר הקדוש, ומסתעף גם לבאר הרבה הקדמות נחוצות בענין חכמת הקבלה, 'ירושלים תשס"ה, עמ' פא-פב.

גילוי להסתר והפופולריות של ספרות הסוד.⁵²³ כנגד דרך זו מציג הלל את שיטתו באופן בהיר במבואות לספרים שהדפיס, מבואות אותן ייחד לאותה המטרה. הלל כתב שאמנם יש חיוב גדול בגילוי הסוד אך צריך 'ידיעה לגלות בהסתר ובהעלם' (ביטוי מעניין לכשעצמו הנטוע בספר זוהר ברעיון הגילוי ברזא), ועל הלומדים להיות בעלי הכנה נכונה לקבלת הסוד. באופן זה הוא מתאר את תולדות המקובלים כתולדות מי שנבחרו מן השמים לגלות, דווקא בשל יכולתם לכסות ולהעלים את הסודות. כך שיוכנו אלו רק לראויים ועלמנו ממי שאינם ראויים, עד שידמה בעיני האחרונים כאילו לא נכתבו ולא נאמרו.⁵²⁴ כמו כן מדגיש הלל את הצורך בהכנות ובלימוד רחב של תורת הנגלה לפני הכניסה ללימוד הקבלה, שהוא מסתמך בין השאר על דברי ר' חיים ויטאל בהקדמתו לספר שער ההקדמות: 'ואמנם אל יאמר אדם אלקה לי ואעסוק בחכמת הקבלה מקדם שיעסוק בתורה במשנה ובתלמוד, כי כבר אמרו רז"ל אל יכנס אדם לפרס אא"כ מלא כריסו בכשר ויין, והרי זה דומה לנשמה בלתי גוף שאין לה שכל ומעשה וחשבון עד היותה מתקשרת בתוך הגוף בהיותו שלם מתוקן במצות התורה בתר"ג מצות, וכן בהפך [...]'.⁵²⁵ במקום אחד אף מוסיף הלל ואומר שעל הלומדים להיות אברכים בני תורה, שלמדו תורה מינקותא, בקאים בנגלה, בעלי מידות טובות, שיהיו נשואים וסמוכים לגיל שלוששים.⁵²⁶ כיוון דומה עולה גם מההסכמה שנתן הלל לאחד מספרי הקבלה של ר' שמואל יצחק גר הכהן יודייקין, בשם 'שומר הפרס', המכיל הקדמות עבור המתחילים בלימוד חכמת הקבלה, על פי דרך ר' משה קורדובור.⁵²⁷ בהקשר להיתר הלימוד של ר' חיים ויטאל כתב

523 ראו למשל הלל, ספר אהבת שלום, עמ' קנ"ט-קס"ג. על ההתנגדות לריכוז של אשלג, משום שאינו מקבל את דרך הרש"ש, ראו מאיר, נפתלי סוד.

524 הלל, ספר אהבת שלום, עמ' יז-מו, שם-שנא, רפ"ש, ש"ג-ש; הג"ל, ספר עד הגל הזה, עמ' ל-לב, לה-עג. על דינמיקה זו, בהקשר לר' אבא ורשב"י ובהקשר לר' חיים ויטאל ומורו הארי"י, ראו בדנו הוס', 'הקדמות להווריות של צפת', שפע טל: עיונים במחשבת ישראל ובתרבות יהודית מוגשים לברכה זק, בעריכת זאב גריס, חיים קרייטל, בדנו הוס', באר שבע תשס"ה, עמ' 163.

525 ר' חיים ויטאל, ספר שער ההקדמות, ירושלים תרכ"ה, א ע"ב. ראו יעקב משה הלל, ספר שרשי חיים: ביאורים וחידושים לספר 'עין חיים', א. ירושלים תשנ"ט, עמ' 22-31; וכן את הערתו הארוכה ב'קונטרס שנות חיים: תולדות [...] דבינו חיים ויטאל', כתבים חדשים מרבינו חיים ויטאל וזה"ה, ירושלים תשנ"ח, עמ' ו-ח.

526 יעקב משה הלל, 'האם מותר לילך ולהתייעץ באיש הפותח עניינים גלויים ונסתרים באופן פותח, אך ידוע שהוא עם-האריץ', מקבציאל כג (תשנ"ז), עמ' רסו. אחד מהמקובלים אל הלל פרסם מאמר באחת מחוברות 'מקבציאל', על החיוב בטוהרת הגוף לפני הלימוד. בסוף המאמר באה חתימת הלל יחד עם חתימת ר' דניאל פריש ור' יחיאל פישל אייזנבך (שער השמים). ראו יוסף ליבמן, 'חיוב הטוהרת ללימוד הקבלה', מקבציאל כד (תשנ"ז), עמ' תש-תשנ.

527 הסכמת הר"מ הלל, לספרו של שמואל יצחק גר הכהן יודייקין, ספר שומר הפרס: הקדמות קצרות על המתחילים בחכמת הקבלה, והוא חלק ששי מספר אור נערי [...]. מרבי משה קורדובאור, בני ברק תשנ"ה. נדפס שוב בתוך הג"ל, ספר גלות השכינה, בני ברק תשס"א. יודייקין אף חיבר קונטרס הבא להשיב על הטענות כנגד ספר זוהר, כשהוא מתעיק גופי תורות ממבואו של ישעיהו תשבי לספר משנת זוהר, בלי להזכיר את שמו. ראו הג"ל, קונטרס מקור זוהר, כולל תשובות על קושיות ושאלות והתרת ספקות שנשאלו בענין קדמות ספר

שם הלל: 'זהנה ראיתי איזה מן הלומדים שרוצים לסמוך על דברי הרח"ו ז"ל אלו, להצדיק דרכם המעוקש, שעוסקים בלימוד האר"י ז"ל בלי שום הקדמות וידיעות נכונות'.⁵²⁸ לאחר שפירט את ההכנות הדרושות והידע הנחוץ לפני תחילת הלימוד, כתב:

ובימים טרופים אלו שבעה"ר רבה שערוריה והבלבול והטשטוש בכל התחומים, ואפילו עד לנקודה הפנימית של חכמת האמת חדרו אינשי ולא מעלי, המולולים בדברים העומדים ברומם של עולם, לטייל בגן הפרד"ס ללא הבנות הצריכות, צריכין אנו לחיזוק גדול ולסיגים ולגדרים רבים כדי להרחיק אלו הנוקים. ובראש ובראשונה צריך להתחזק בדיעת שרשי האמונה שהם הכלית הידיעה של חכמת הקבלה, ורי בזה כאן.⁵²⁹

צ'יבלוב וטישטוש' זה הביאו את הלל לכתוב ספרי מבואות לניגשים אל חכמת הקבלה (ספר אהבת שלום, ספר עד הגל הזה), להדפיס ספרי מבואות של אחרים (כספר כסא אליהו לר' אליהו מאני) ולהסכים לספרים דומים, דוגמת ספריו של יודייקין.⁵³⁰ דבריו הקשים של הלל נאמרים בין השאר על גילוי הקבלה של 'ממשיכי הר"ל אשלג, המפצים לדעת את הקבלה למי שאינם ראויים לה. כך כתב במקום אחר:

דעינו הרוואת כי ברורות שלפנינו היו נמצאים בכל עיר ועיר ממושבות בני ישראל שבמזרח ובמערב, מקובלים גדולים ידועי שם חסידים וקדושים, עובדי ה' בכיוונים, ומהם כמה וכמה מחברי ספרים על דרך הסוד מפורסמים וידועים, ואילו בדורות זה בעוה"ר נתמעטו הלבבות במאד, ואנשי שם מקובלי אמת כמעט ספו חמו. ולעומתם, קמו לנו דור של קלי הדעת, אשר המונים מרלת העם שלא למדו ולא שמשו כל צרכם בחלק הנגלה של תורתנו הקדושה, המה מתפרצים לעלות בסולם העליה. וגם פחותים וגדולים מאלו הרי מפרסמים דברי קודש הקדשים בראש כל חצות, גם אצל רשעי עמנו ורשעי הגוים. או לנו כי כך עלתה בימינו לראות כבלע את הקודש בלולול דברי אלהים חיים. ובדאי שלא על כאלו ניבא רשב"י הקדוש שחמלא הארץ דעה את ה'.⁵³¹

לעית הלל אלו מדמים בליבם שהם גדולים כארי, רח"ו והרש"ש, ועל כן מאמינים הם

הזוהר, בני ברק תשנ"ו. יודייקין חיבר סדרה של מבואות לקבלה, על פי הרמ"ק, אותם הדפיס במספר רב של כרכים. אחד מאותם כרכים מכיל דברים בשבח לימוד הקבלה ונחיצותה לצד אזהרות לניגשים אליה, וקורבן הוא בדעותיו לדרך של הלל. ראו הג"ל, ספר דע את אליהו אביך: יבואר בו ענין סודות התורה, והחיוב לעסוק גם בחלק זה של התורה, וכללים בדרך לימוד סודות התורה, ויום מעלת העסק בסודות התורה, ערך מבכ"י [...] רבי משה קורדובאור וצ"ל, בני ברק תשנ"ה, בייחוד עמ' קנ"ד-רנ"ו.

528 הסכמת הר"מ הלל, יודייקין, ספר שומר הפרס.

529 שם. על לשונות אלו חזר הלל בהרחבה במקום אחר, ראו יעקב משה הלל, 'מאמר פתיחה בענין סדר הכניסה ללימוד חכמת הקבלה', ספר כסא אליהו, הקדמות ושערים בחכמת הקבלה, מיוחס להגאון החסיד המקובל האלהי רבי אליהו סלימאן מני וזה"ה, ירושלים תשס"ז, עמ' 18-20.

530 כך גם הסכים הלל לספרו של מיכאל בורנשטיין, ספר שערי אורה לאלהי רבינו יוסף גיקטיליא נ"ע, עם פירוש בית שער, ביאורים מקורות וענינים, ירושלים תשס"ה. בורנשטיין למד אצל הר"מ הלל במשך כמה וכמה שנים. כספר שערי אורה רואה הוא 'שער' ומבוא נחוץ לניגשים אל ספרות הקבלה ועל כן הוסיף לו ביאור רחב ומקיף, בהעדר ספרי מבואות נחוצים. ראו על כך את דבריו בראש הספר, 'פתח בית השער', עמ' 1-8.

531 הלל, ספר עד הגל הזה, עמ' פא.

שביכולתם להפיץ את הסוד לכל דורש.⁵³² בכלל זה הוא מתנגד בתוקף לתופעה של לימוד קבלה בידו 'בעלי תשובה', 'חדשים מקרוב באו', לפני שעברו את ההכנות הדרושות.⁵³³ בהקשר זה הוא כותב:

הגם שלימוד סתרי תורה הוא חיוב [...] כבר פירשו ביאור גדולי המקובלים שאינו חיוב כולל לכל, דלאו כל מוחא ומוחא סביל דא. ורק הראוים אליה מצד כשרון מעשיהם ותיקון מדותיהם וידיעותיהם, המה החייבים בלימודה, להשתלמות עצמם וענייניהם. ואלו הבלתי ראויים אליה אסור להם לגשת ללימודה, ויקבלו שכר טוב על הפרישה יותר מעל הדרושה.⁵³⁴

פסקי הלכה נגד פועלו של ברג

באחת מתשובותיו אף נדרש הלל לשאלת היחס אל ברג והספרים אותם הוא מפיק. את דבריו החריפים הוא פורס בהרחבה ללא אזכור מפורש של ברג אלא רק ברמזות כלליות לשמו ולמפעליו השונים.⁵³⁵ עיקר השאלה היא איך להתייחס לספרי הקבלה הקלאסיים אותם הוא מפיק, בעיקר ספר הזוהר עם פירוש הסולם. הלל מתבסס בתשובתו על פסקי דין שונים שניתנו בשנת תשנ"ה, ומכריע כי יש לגנוז את הספרים: 'ספריהם וכתביהם של כת זו אסור להחזיק וטעונים שריפה. וספרים כשרים שהם מפיצים אסור להחזיק וטעונים גניזה'.⁵³⁶ במהלך דברי תשובתו ההלכתית הוא מושווה בין ברג לישו ושכתי צבי⁵³⁷ ומכנה את מרכזו של ברג: 'כת מכוון המקובלים החופשיים' ו'כת "המקובלים" המזוייפים'.⁵³⁸ עיקר תשובתו מתבססת על ההנחה כי מתוך לימוד בספרים אלו, על אף שמדובר לכאורה בספר הזוהר בלבד, עשויים להיגרר אחר ברג. על כן לא מספיקה גניזה רגילה והוא אומר: 'ולעצ"ד אופן הגניזה, כדאי לפרק כריכות הספרים ולפור הדפים, וכך יניחום בגניזה, ולא שלמים, כדי שלא יקחום בני אדם מהגניזה ויכשלו בהם'.⁵³⁹ את מפעלי ברג הוא מסכם במילים: 'וצריכון לעשות קריעה על זלזול כבוד התורה וחרבן הדת שהם גורמים

532 הלל, שרשי הים, א, עמ' 28. עוד על התנגדות הלל להפצה מסוימת של הקבלה, ראו גארב,

יחיד הפגלוח יחיד לעצמם, עמ' 65-66. 533 ראו בין השאר יעקב משה הלל, 'האם יש היחר לבעלי תשובה ללמוד חכמת הנסתר', מקבציאל כד (תשנ"ז), עמ' רסה-רסז; הנ"ל, 'קיום לדמותו של הרב המחבר הח"ש המקובל כמורה"ר ששון עבר אל עזיו מורח' ד"ל, ששון עבר אל עזיו מורח, ספר באחי לגני, א, ירושלים תשנ"ט, עמ' 17-16. 534 הדברים מובאים בשם המחבר, שלמר אצל ר' יהודה פתייה, שהה זמן רב בלונדון אצל סלימאן דוד ששון ולבסוף היה מעמודי התווך בישיבת 'אהבת שלום'. בהקשר זה מרחק שהלל עצמו הינו 'בעל תשובה' נעסר בצעירותו בציור בלונדון.

535 הלל, האם יש היחר לבעלי תשובה ללמוד חכמת הנסתר, עמ' רסו. 536 יעקב משה הלל, 'בנידון ספרי קבלה שמפיצה אותם כת שמכשילה הרבים במעשים מקולקלים ודעות פסולות', מקבציאל כה (תשנ"ז), עמ' רנו-רסה. נדפס מחדש בתוך: הנ"ל, שאלות ותשובות וישב הים, ב, ירושלים תש"ס, עמ' רנו-רפו.

537 הלל, בנידון ספרי קבלה, עמ' רס. 538 שם, עמ' רסז, רסה, רסו. 539 שם, עמ' רסו. כך הורו גם רבנים רבים אחרים, ראו למשל יונתן לנדמן, 'לקדש שם שמים', עם הספר, גיליון 5 (כסלו תשס"ה), עמ' 5.

בתעושים אלו.⁵⁴⁰

שאלה זו עלתה ביתר חריפות בפני רבנים שונים סביב לשנים תש"ס ותשס"ה, כאשר ברג הורה לחלק חינם אין כסף אלפי עותקים של ספר הזוהר עם פירוש הסולם בכל בית. רבים מהארגונים המכילים את הכרכים נידונו לגניזה על ידי רבנים ומקובלים רבים והיו אף שדנו אותם על דעתם לשריפה. ברג מצידו הפיק כרוזים, ברוח מסורתית, תחת הכותר: 'אזהרה חמורה', על כך שכל התומך בגניזה ובשריפה 'מתחייב בנפשו בשלום סביבתו' וכי 'לא ינקא מקללת הרשב"י'. הוא הצליח לגייס לטובתו מכתב קצר של הרב זבולון ליברמן ועמו ועד הרבנים של פלטבוש כנגד מעשי הגניזה,⁵⁴¹ אך רבים היו האוסרים מבין המקובלים, מאשר המתירים. בין ראשי האוסרים עומד עתה הר"מ הלל.

גילוי קבלה וקבלה מעשית

בהקשר זה יש להבין גם את דבריו המרובים של הלל נגד תופעת התפשטות הקבלה המעשית בשכבות רחבות של החברה היהודית בארץ ישראל. כך עונה הוא בשלילה על שאלות ממין זה: 'האם מותר לילך ולהתייעץ באיש הפותר עניינים גלויים ונסתרים באופן תופתי, אך ידוע שהוא עם הארץ'.⁵⁴² נראה שהכוונה כאן בין השאר לתופעות של 'צדיקים סתרים' שנתגלו, כמו זו של חיים כהן (תנדע בכינוי 'החלבן'), יעקב ישראל איפרגאן (תנדע בכינוי 'הרנטגן'),⁵⁴³ או פעילותו של ניר בן ארצי במושב תלמים,⁵⁴⁴ שזכות תפוצה רחבה ביותר בצבורים שונים.⁵⁴⁵

לכדי ביקורת שיטתית על העניין האחרון הגיע הלל בספר מיוחד בשם 'תמים תהיה' (תשמ"ז), שזכה למספר מהדורות ואף תורגם לאנגלית, צרפתית וספרדית.⁵⁴⁶ יש לראות

540 הלל, בנידון ספרי קבלה, עמ' רסה. 541 צילום של הכרוז והמכתב מצויים באתר האינטרנט של שרגא פיבל ברג. ראו על כך עוד לעיל, פרק ראשון.

542 יעקב משה הלל, האם מותר לילך ולהתייעץ. נדפס מחדש בתוך: הנ"ל, קונטרס תמים תהיה השלם, ירושלים תש"ס, עמ' קסו-קפד; הנ"ל, שאלות ותשובות וישב הים, ב, עמ' קצו-רה.

543 ראו עליו ילאורה צרפתי, פולחן צדיקים בישראל של סוף המלניזם: דחיות, מיסטיקה, מדרגות, עבודה לשם קבלת תואר מוסמן, אוניברסיטת תל אביב, תל אביב תש"ס, בייחוד עמ' 45-33, 99-102; וכן את הספר ההיגיוני, צבי אלזש, סיפורו הנפלא של הרב יעקב ישראל איפרגאן, הרנטגן, עומר תשס"ד.

544 סביב לניר בן ארצי התנהל פולמוס שהיו מעורבים בו רבים מרבני הציונות הדתית. ראו את הקונטרס של שלמה אבינר, בין אור לחושך: בין חכמים אמיתיים לאדמו"רים מזויפים, ירושלים תש"ס, ששמו של בן ארצי לא מוזכר בו במפורש על אף שנכתב נגדו.

545 ראו על כך את הסקירה העיתונאית של חמר רותם, 'הצדיקים החדשים', הארץ (3.10.2005).

546 יעקב משה הלל, קונטרס תמים תהיה השלם, ירושלים תש"ס. מהדורה ראשונה ראתה אור בשנת תשמ"ז ומהדורה רביעית מורחבת עם השלמות בשנת תש"ס. עיקרי הדברים נתפרסמו גם בספרו של הלל, שאלות ותשובות וישב הים, א, סימן ג, עמ' ריט-רפו. על הספר וההסכמות אליו, ראו יהודה ליבס, 'מאניה וקבלה', גרשם שלום, שדים, רוחות ונשמות: מחקרים בדמונולוגיה, כעריכת אסתר ליבס, ירושלים תשס"ד, עמ' 7; אברהם וינונט, ספיריטואליזם ויהדות, תל אביב תשנ"ז, עמ' 98-99, 150-151, 164-165, 180-186; סופר, ספר תולדות יצחק, עמ' 50-51, 54, 260; גארב, יחיד הפגלוח יחיד לעצמם, עמ' 38-39;

את פרסומם כחלק מספרות ענפה שהולכת ונכתבת כנגד 'מקובלי שקר', גילויים עממיים שונים הקשורים למאגיה וגילויים שונים של הקבלה וספיקותיה בחברה הישראלית.⁵⁴⁷ ענינו של ספר 'תמים תהיה' הוא התנגדות עזה לגילויים שונים של הקבלה, ביניהם תופעות ממין זה שהוכרזו קודם, כמו גם נגד ביטויים שונים של מאגיה. מעניין שלספר זה, הוא ר' יצחק (דיבה) כדורי (תרס"ב-תשס"ו), אשר כונה 'זקן המקובלים'.⁵⁴⁸ בהסכמה זו אומר כדורי למעשה דברים הפוכים מאלו של הלל בספר, בכך שאין הוא שולל את עניין הקמיעות והסגולות כלל ואף נחלה בכך בדברי הבן איש חי ור' יהודה פתייה. למרות שכדורי עצמו חילק קמיעות ונודע למומחה בכתיבתן, הותיר אחריו ספר בן שלוש מאות עומדים בענייני קמיעות⁵⁴⁹ ועסק עוד בשנות השבעים בטכניקות של 'פתיחת ספר'.⁵⁵⁰ רואה הוא כוונה טובה בדברי הלל שכל מטרתו 'להציל את עם ישראל מאותם האנשים המשתמשים בכפשים ושרים להראות כוחם, ומרמים הבאים אליהם, ודורשים הרבה כסף מהם' וכו'.⁵⁵¹ כדורי שב על דבריו אלו במסגרות שונות בטענה כי בקמיעותיו אין הוא עוסק בהשבעות אלא בבקשת רחמים ותפילה.⁵⁵² על כן לא נמנע גם הוא מלהסכים

לספרים העוסקים בסגולות וקמיעות, ספרים אותם פירש באופן זה.⁵⁵³ הלל רואה בדבריו צורך חשוב לשעה לנוכח התפשטות התופעה וצמיחתם של 'בעלי קבלה מזויפים',⁵⁵⁴ את דברי תשובתו הוא פותח במילים: 'נפשי לשאול הגיעה בהיות שנתרבו בזמן האחרון מינים ממינים שונים של בני אדם, וביניהם אשר בשם רבנים וחכמים מאירי ראויין וקראו, אשר פונים אליהם מרי הנפש רח"ל'.⁵⁵⁵ את התופעה של התפשטות 'מקובלים חדשים' ו'צדיקים נסתרים', לצד 'צית' גיאוגרפיה קדושה, רואה הלל בשלילה משום שאינם שאוכים לדעתו ממקורות 'אמיתיים'. מקובל 'אמיתי' ניכר בלונותו ובקריאתו במכמני המסורת היהודית ולא בפעולות פלאיות או נסתרות.⁵⁵⁶ מדובר אם כן ב'שרלטנים' המנצלים את המימיות, או חולשתו, של הפונה אליהם, לחיזוק מעמד האישי. בתוך דבריו מגיע הלל גם לדיון בהדפסת ספרי קבלה מעשית בזמן הזה ואומר:

לכן אלו המפרסמים בדפוס ענייני קבלה המעשית ודרכי הפעולה ע"י שמות הקודש נוסחי קמיעין גורלות וסגולות וכו', לאו שפיר עברי, והמה מזלזלים בעצם קדושת החכמה, ומכשילים הרבים, וגורמים חילול ה', ע"י שכל ריק ופוחז נכנס לפני ולפנים ממחיצתו ליטול את השם ולעשות 'עלאות' בדמיונו הכובד, ובדמיון הסכלים הגוהים אחר הבלי.⁵⁵⁷

בה רות שוליים לדברים האחרונים מוסיף הלל את ההערה האישית הבאה:

ומכאן מודעה שמשך שנים רבות אנא עבדא עמתי בפרץ כמה וכמה פעמים בכל כוחי ויכולתי למנוע הדפסת ספרים מסוג זה, ובפרט אותם שנתחברו על ידי גדולי ישראל, ובפרט מן הפרט אותם הנוכרים כאן, כי בודאי לא ניהא להו למרנן ורבנן שיתפרסמו בדור יתום זה ספרים אלו שהסתירו הם מהרבים בכל מאמציהם, וכך נשמרו נחלה ליחיד סגולה מדורם עד דורנו ככוונה מכוונת וברצון הבורא ית, וכן אעשה ואשתדל להבא בל"ג ובעז"י, ואני את נפשי הצלתי, ודי באותה וזו לכל שנעצ ריאת השם בלבו.⁵⁵⁸

ולו להלל בדברים אלו והוא מוסיף וכותב:

ראו למשל את דבריו, לצד דברי עובדיה יוסף ומרדכי אליהו, לספר המכיל סיפורים ודרכי שימוש בקמיע הקדוש של הרב מרדכי שרעבי, רפאל רפאלי, הפילה לרבינו מרדכי שרעבי הצדיק, לקוט מעשיות, תפילות, סגולות ורפואות, א, ירושלים תשמ"ט.

הלל, קונטרס תמים תהיה השלם, עמ' קטו.

שם, עמ' א.

על התופעות האחרונות, שנגד חלקם יוצא הלל, כמו גם רבים אחרים, ראו יורם בילו, 'פולחן ומקום קדוש בדת האזרחית ודת העממית בישראל', מחקרי ירושלים בפולקלור יהודי יט-כ (תשנ"ז-תשנ"ח), עמ' 84-65; הנ"ל, 'שושביני הקדושים: חולמים, מרפאות וצדיקים בספר העירוני בישראל, חיפה תשס"ה; יורם בילו ואיל בן ארי, 'קדוש בצומתי משמעות: על המיתופיקציה של הבאבא סאלי, מיתוס וזיכרון: ללגוליה של התודעה הישראלית, בעריכת דוד אוחנה, ורברט ס' ויסטרין, 'ירושלים תשנ"ז, עמ' 290-303; צרפתי, פולחן צדיקים, לביקורת חברתית על התופעה, ראו דיאל בן סימון, עסקה אפלה בדרום, ירושלים תשס"ב, עמ' 69-84.

הלל, קונטרס תמים תהיה השלם, עמ' קי.

שם, עמ' קי-קיא.

הנ"ל, 'מיסטיקה ומאגיה: התנגדות, התלבטות, השתלבות', מחניים 14 (תשס"ג), עמ' 102-103.

547 כך למשל יש להזכיר את ספרו של ציון קדוש, ספר איזהו חכם המכיר את מקומו: הארות והערות על אלו שלא למדו כל דרכם ומתעטרים באדמויות, כותבי קמיעים, סגולות למיניהם, מפעלי ישועות, מגלי עתידות, חכמת הפירוק, שריוטי היר, בעלי חלומות, ספורים מזעזעים בלבוש של צדיקות לפי מקורות חז"ל הקדושים, נתיבות תשנ"ח. הספר נדפס לראשונה, בקיצור רב ובעילום שם המחבר, בנתיבות תשנ"ב.

548 ראו עליו סופר, ספר תולדות יצחק; בן משה יהודה, 'פרקי חייו של רבינו נר' יצחק כדורי', ארי במסתרים, בעריכת משה שפיר, יצחק קקון, פתח תקוה תשס"ו, עמ' 3-11; אברהם אליעזר סופר, אב אחד לקדוש הקדושים, ב, ירושלים תשס"ו, עמ' 263-266. בשנת תשל"ח הוא מופיע באחת מהסכמותיו כ'ראש ישיבת בית אל', ראו דוד פארו, קיצור דרש מטי ולא מטי, ירושלים תש"ח. לימים פתח את ישיבת המקובלים 'נחלת יצחק' בירושלים. בהיתלות על דמותו נכנה אחר אינטרנט עוד בחייו, <http://www.kaduri.net>.

549 על ספר זה, בשם פתחי עולם, ראו סופר, ספר תולדות יצחק, עמ' 24, 27, 60-61, ושם צילום של שני עמודים מתוכו.

550 ראו על כך מטרס, ספרי סגולות ורפואות בעבריות, עמ' 313, 341. המביאה מקורות לא ידועים, על סמך הקלטות, על חייו כדורי. על תקופה זו בחייו ראו גם סופר, ספר תולדות יצחק, עמ' 24.

551 הלל, קונטרס תמים תהיה השלם, עמ' 19-20. כלל זה נקוט גם בידי רבנים בני הציונות הדתית, שכתבו נגד התעצמות תופעת הקמיעות, הנהייה אחר מקובלים ואף הנסיעה לאומן, דוגמת יובל שרלי, 'רשות הרבים', פתח תקוה תשס"ב, עמ' 54; הנ"ל, תורה חגיגי שק, <http://www.tora.co.il/shiurim/yuvall/kmeot.doc>. ראו על כך עוד גארב, 'חידו השגלות יקרי' לעצרים, עמ' 70-69.

552 ראו משה בן יהודה, 'מתורת', יום ליום, עונג שבת (ד' שבט תשס"ו), עמ' 7-4; סופר, ספר תולדות יצחק, עמ' 50-51, 54, 56, 94-99, 103, 178, 258.

ומעתה מה נאמר ומה נדבר על המצב בדורות זה, כאשר רבים שמים אור לחושך, ועוזבים מקור מים חיים להצביע להם בורות נשכרים אשר לא יכולו, מים אין בהם, אבל נחשים ועקרבים יש בהם, וילכו אחרי ההבל ויהבלו. [...] ובראש חוצות יוצאים במחולות בעלי הסגולות והדמיונות, שאינם לא במקרא ולא במשנה, ואור הגמרא לא זרח עליהם, ובחכמת החבילה כל פטפוטיהם, ומתגוררים כמשפטיהם.⁵⁵⁹

בחתימת דברי תשובתו נוגע הלל בסוגיה מרתקת, והיא התגברות השימוש במונח 'צדיק נסתר'. לדעתו טמונה בשימוש יתר במונח זה סכנה גדולה:

ורגיל אני לומר לשומעי לקחי ועצתי, שאכן בדורות אלו מאד השתבש המושג של 'צדיק נסתר', שחושבים שכל אדם המתנהג באופן תמה ומזרח, הוא אותו אדם שאלה בנגלה, זה ואפילו כשרואים בו פעמים איוה מעשים שאינם בדרך הישרה והמקובלת, ופעמים אפילו נגד ההלכה ומנהגן של ישראל, מיישבים ומטריחים שזה סימן מובהק להיות 'צדיק נסתר', ועושה הכל כדי להסתיר צדקותו, חלילה מלהאמין כזאת בישראל.⁵⁶⁰

עצתו היא אם כן ללכת לאלו הבקיאים בנגלות דווקא. פעם שנשאל הלל כיצד יש להבין בומן הזה בין 'מקובל אמיתי' לאחר 'מוזויף', ענה ואמר: שאל את אותו אדם שאלה בנגלה, אם ידע הרי הוא מקובל אמיתי. בדבריו ניכרת רגישות רבה גם לדימוי הקבלה בעיני אלו העומדים מחוץ לה, רגישות ואחריות שהובילה למעשה לכתיבת הספר, והוא כותב:

והנה מפני שרבים חושבים בתמימותם, שהעסק בעניינים אלו הוא מנת חלקם של לומדי ויודעי חכמת הקבלה, ועוד יותר כבר נבאש שם כבוד תפארת וקדושת חכמת האמת, עד שחושבים שאין בכללה ולא בפרטה אלא ענייני סגולות קמיעין והודעת עתידות, ואין בכלל בתורעתם שיעיקר לימוד חכמת הנסתר המסורה לנו פה אל פה מרבותינו עד משה רבנו מפי הגבורה, הוא ענייני ידיעת יחוד האלהות ודרכי השגחתו ויתברך בנבואים, וסוד עבודת האדם בקיום המצוות ולחיקון העולמות, ואופני ההתקרבות וההתדבקות בו יתברך, והשגת קרבתו והשגחתו בדרגות הקרובות לרוח הקודש, ומשם ולמעלה עד לדרגות הנבואה. ועושים העיקר לספל, והטפל לעיקר.⁵⁶¹

דברי הלל אמנם זכו לתמיכה רחבה בחברה האורתודוקסית בארץ ישראל, אך היו גם כאלו שהתערערו על דבריו או חלקו על דרכו. דברי כדורי, שהוזכרו למעלה, מסמנים רק דרך אחת של התנגדות חלקית לדברי הלל, למרות שהסכים לעיקר הספר והסכמתו נתפרסמה בראשו.⁵⁶² ידע הלל שדרך כתיבתו נגד בעלי הקמיעות והמקובלים החדשים: אולי תתריע על הכעיה ותרתיע אחרים, אך לא חמנע את התופעה לחלוטין. על כן הדפיס גם ספר

559 שם, עמ' קכב-קכד.

560 שם, עמ' קלב-קלד.

561 שם, עמ' פה.

562 על הקשר בין כדורי להלל ניתן ללמוד גם מדברי השבח שבהקדמות לספר המוסר הקבלי המיוחס לר' סמחון כולואה, ספר חכמה ודעת, נדפס על ידי יעקב משה הלל מתוך כתב יד שהיה בידי יצחק כדורי, ירושלים תשס"ג. המחבר נפטר בשנת תר"ס והספר נדפס על ידי הלל מתוך כתב יד שהיה מצוי בידי כדורי. לאורך הספר ישנן גם אמירות בדבר חשיבות לימוד הסוד (רכב-רכה), חשיבות תיקון פגם הבית כנגדא להשגת סתרי תורה (עמ' קצח) ותיקון לכותב קמיעות ללא כוונה (עמ' רב).

ש'זא בבחינת 'קום ועשה', בעניין 'פקידת עקרות ועקרין',⁵⁶³ הספר נכתב, לפי דבריו, כדי למנוע מאותם אנשים הצמאים לפתרון מייד 'לרעות בשדות ורים לרוח התורה' ושלל יפלו 'לרשתם של פועלי יצועות מזויפים המכשילים אותם באיסורי תורה, וגונבים ממונם, ומציעים אותם בגוף ובנפש', בעלי 'קבלה מעשית', בספר זה מציג הלל תפילות שונות, תיקונים, עצות וסגולות לאותם האנשים ושם דגש על תפילה ואמונה. באחד מפרקי הספר, בשם 'שער התמימות', חוזר הא על עיקרי הדברים שנכתבו על ידו בספר 'תמים תהיה'.⁵⁶⁴

המשכיות, הרחבה ופולמוס נסתר עם דרכו של הלל

רבים הם שחזרו במקומות שונים על דברי האזהרות של הרי"ם הלל והרחיבו את טענותיו או שינו אותם לפי צרכי המקום והזמן. כך למשל ר' יצחק משה ארלנגר משיבת שער השמים, אשר הדפיס בעילום שמו מספר כרכים ללימוד פנימיות התורה על פי החסידות, תחת הכותרת: ספר שבעה עינים.⁵⁶⁵ בספר רב עניין זה, שראוי לדון בו ביתר הרחבה במקום אחר, מוקדש פרק קצר לתופעת 'המקובלים החדשים', ברוח ספר תמים תהיה ליעקב משה הלל ובהפניה אל ספר זה.⁵⁶⁶ את הפרק פותח ארלנגר ב'אזהרה גדולה ועצומה לא ליפול בנח יקוש של מסיתים ומדיחים במסווה של "מקובלים" וכותבי קמיעות למיניהם'.⁵⁶⁷ לו בריו פונים אל אותם אנשים בשעת מצוקה בלי לשאול כל שאלה, מתוך הנחה כי הינם מובילים של ממש. על כן ממליץ הוא לבחון היטב את בעל המעשה, אם יבואו ויאמרו לך 'א' זה האיש קלא דלא פסיק אשר עושה נפלאות יל שו ספר קמיעות ולחשים ואומר דברים נפלאים', הרי שאין לחשוש לכך. כותב ארלנגר: 'החכמה למצוא כתבים קדמונים?! אם רצונך אפשר למלאות כתבים שלמים מכתבים קדמונים של קמיעות ול' ושים – הידועים לי – הזאת חכמה?! מאין ספרו שאל נא אותו! את סודו לא יגלה לך!'.⁵⁶⁸ לא הספר הגנוז או המודפס הוא שמספיע ומכריע אלא האיש אשר נושא וז' מסורת שהוא ממשיכה. יודע הוא ארלנגר כי ספרו יקרא בעיקר על ידי 'בני עלייה' וכ' סיף הוא מבקש הוא מהם להשפיע על סביבתם.

השפעתו של ספר תמים תהיה ניכרת יותר בשדה אחר. הנה נראה כי כמעט כל ספר המכיל סגולות וכיצא בהם, שראה אור לאחר הדפסת ספרו של יעקב משה הלל בשנת ת"מ"ז, מתמודד עם טענותיו. אפילו בהדפסת ספרים ישנים בא הדבר לידי ביטוי. כש'הדפיס יוסף חיים מזרחי מחדש את אחד מספריו של ר' חיים פלאגני, ובו קמיעות, סגולות, תפילות ורפואות, הצדיק הוא את השימוש בקמיעות תוך התמודדות עם ספרו של הלל. אך למעשה אין הוא מתמודד ממש עם הלל אלא מצטט מתוך הסכמתו של כדורי

563 יעקב משה הלל, ספר רבי עקרה: ילקוט פקידת עקרות ועקרין, ירושלים תשס"ה.

564 שם, עמ' קז-קכב.

565 ספר שבעה עינים, א, עיון בדיו החסידות, ירושלים תש"ן; ספר שבעה עינים, ב, מתוך אבני אש, ירושלים תשנ"ב; ספר שבעה עינים, ג, ספר שעשועים, ירושלים תשנ"ה. המחבר לא חשף את שמו בדרכי הספר. תוכן ארבעת השערים הנותרים מפורט בראש הכרך הראשון.

566 ספר שבעה עינים, א, עמ' רכב-דל.

567 שם, עמ' רכב.

568 שם, עמ' רכו.

לספר ונתלה בהיתר הקמיעות של ר' יהודה פתיה. דבריו האפולוגטיים לא היו נכתיבים כלל אלמלא יצא ספרו המדובר של הלל והוא שב ומדגיש שמדובר בפרקטיקה הפועלת על דרך 'בקשת רחמים, ללא השבעות'. כך גם הרחיב המהדיר באזהרות לכותבי הקמיעות ולמשתמשים בהם. לספר צורפה הסכמה של ר' עובדיה יוסף ור' יצחק כדורי.⁵⁶⁹ ואם בספרים של ימים עברו בא הדבר לידי ביטוי על אחת כמה וכמה שניכרת ההתלבטות בספרים של מחברים בני הזמן הזה. כך למשל הדפיס זאב גרינולד ספר העוסק בפרקטיקה של גורל הגר"א, שהוא מציג עשרות דוגמאות למשתמשים בשיטה זו. אמנם נגד פרקטיקה זו לא יצא הלל, אך המחבר חוזר עשרות פעמים לאורך ספרו כי לא כתב את ספרו כדי לעודד את השימוש בפרקטיקה זו אלא 'לחזק את האמונה'. בדבריו הוא מצטט גם את הלל וקובע כי בעשיית גורל יש תנאים והגבלות מרובות ורק 'גדולי תורה' מותרים לעשותו בתנאים מיוחדים. לאורך הספר הוא יוצא רבות נגד 'בעלי המופתים החדשים' וקורא להדגיש את חשיבות 'דעת התורה' של רבנים.⁵⁷⁰ אחרים כמשה יחיאל צוריאלי, מי שהדפיס ספרי קבלה מרובים, המשיך את קו ההתנגדות של הלל באופן אחר. באחד מספריו, המכיל לקט של קטעי מוסר ממקורות שונים, הוא כותב:

בדורנו נחרבו מחלקי קמיעות ומחלקי 'סגולות' להציל אנשים מן צרותיהם, או להועיל להם להשיג ברכה. ורובם ככולם של הסגולות נחתשו ע"י האחרונים, וחלק מהם הם 'לאו בר סמכא'. הרבה פעמים 'סגולות' אלו אינן משיגות את התועלת 'המובטחת' ואי"כ המתאכזבים מוציאים לעז על דברי חז"ל הנאמנים וחושבים שדין דברי חז"ל כדון מה שהמציאו 'אחרונים'.⁵⁷¹

על כן, הפתרון שמצא, הוא ציון סגולות המופיעות בספרות התלמוד, בבחינת עצות והוראות, שודאי כשרות הן.⁵⁷² גם בעניין אחר קרוב משה יחיאל צוריאלי לדרכו של הרי"מ הלל והוא בהפצת הקבלה ברבים והתווית גבולותיה. כך לצד פעילות נמרצת של הרפסת ספרי קבלה, רבים מהם מכתב יד, הוא מגביל את לימוד החלק הנסתר שבה:

כבוד ה' הסתר דבר, לא לגלות סתרי תורה. כבוד אלהים הסתר דבר, חז"ל פירשו שהאיסור בפסוק זה הוא לא לפרסם פנימיות התורה [...] באוני כסיל אל תדבר כי יכז לשלל מליך. כלומר, הללו לא יודעים להעריך כדאי דברי תורה הללו, והם מבזים אותם, או ע"י ריבוי פיהם או ע"י אי קיום הדברים שמענו. [...] הגילויים הנוראים שיש בחכמת הסוד הם ביטוי להאבה ה' לאלו הדברים בו כראוי. כאשר המקבל הזה משתף בדיעותיו את אלו שהם מגומים בחטאים ומלוכלכים במדות רעות, הוא נוהג ולזול בשי יקר שהעניק לו הקב"ה.

569 חיים פלאג'י, ספר רפואה וחיים, מהדורת מכון תפארת רפאל – עטרת שרה, בעריכת יוסף חיים מורח, ירושלים תשנ"ז, עמ' 24-13.

570 זאב גרינולד, גורל הגר"א: פרקי אמונה והוגות, קובץ עובדות נרחב, ירושלים תשס"ו. סיפורים על גורל זה נקבעו גם לספרו של דב אליאן, ספר הגאון, ירושלים תשס"ב, ג, עמ' 1110-1127.

571 משה יחיאל צוריאלי, אוצרות המוסר, ירושלים תשס"ג, ב, עמ' 1057.

572 שם, עמ' 1105-1109. ענין דומה מופיע בספר אנונימי שנדפס לאחר ספרו של הלל: ספר ארך ימים, ספר השמירה השלם, ירושלים תש"ס, בו מופיעים 'סגולות כשרות' (עמ' תרס-תרס"ה), לצד דברי ביקורת קשים נגד 'ברכות שוא' ו'רמזאי' ממין בעורמה' (עמ' תקנה).

יפגם בכך בקשר החיובית שיש בינו לה'. הגר"א כתב 'עיקר החכמה הזאת היא להצניע' (תחילת פירושו לספרא דצניעותא), 'כמו עין קר וקורא עין גדול. כך לימוד קבלה למי שאינו יאוי. אבל להגן לה, הוא מצווה גדולה מאוד' (יהל אור לשמות דף רכו, דף 32 בנדרס).⁵⁷³

בלשונות הגר"א נתפס הוא גם בספר אחר, בו הוא שב ומדגיש כי 'עיקר החכמה להצניע', שנג' ונסתר שלובים זה בזה וכי דרושות הקדמות נחוצות לכל הבא בשערי הקבלה.⁵⁷⁴ אולם הם שהסכימו עם דברי הלל בדבר גבולות ההפצה והקבלה המעשית, על אף שלעשה המשיכו להדפיס ספרים נגדם יצא, מטעמים שונים. הנה בשנת תשנ"ב הדפיס יוסף בן יצחק הכהן לקט של תפילות, סגולות, קמיעות ולחשים לפקידת עקרות.⁵⁷⁵ לדבריו חייב את הספר, בדומה לספר רני עקרה של הלל, בגלל שראה כי רבים הולכים בצורתם אל "מובלים" או ח"ו למכשפים ומעוננים וחוזי כוכבים וכדומה, ועושים. ככל העולה ברובם, גם אם זה נגד ההלכה, ונגרם חילול שמו יתעלה.⁵⁷⁶ הוא גם חושש לכספם של ישראל, שמוציאים הם ממון רב על הליכה אל 'המתחזים כ"פועלי ישועות'.⁵⁷⁷ על כן אור לדבריו עז לאסוף וללקט תרופות וסגולות 'אשר בחלקם הם בחזונים', וודאי לו כי המומתשים באותן פרקטיקות בנוסף ל'אמונה ברורה בקב"ה ותפלה נאמנה', יפקדו בפרי בטן.⁵⁷⁸ חשש המחבר מהתגובה לספרו על כן הדגיש כי בירר היטב את מקורותיו והשמיט דברים כדי שלא ישלחו אחרים על ידי בהשבעות ובקבלה מעשית.⁵⁷⁹ דבריו משקפים מגננה רחבה של מדיפטים הבאים להצדיק את כתיבת ספריהם המכילים קמיעות וסגולות כל חיים ממקורות נאמנים, דבר הבא לידי ביטוי גם בהסכמות לאותם ספרים, בייחוד לאו התרחבות תופעות חברתיות שונות של הליכה אל 'בעלי שם' ו'מרפאים' למיניהם.⁵⁸⁰ אחריו לשון נקט גם אהרן זכאי שהדפיס ספר סגולות ותפילות אותן ליקט ממקורות שונים.⁵⁸¹ בהסתמך ובציטוט דברי הרי"מ הלל הוא יוצא נגד 'אינשי דלא מעלי המתחזים בא' וטלא של פועלי ישועות' ומטעים את הבריות, ואין מבקש עצת החכמים, ותורה מונות בקרן זוית. לדבריו 'בראש חוצות מתנשאים אותם שאין להם יד ושם בחכמת הקהל, ואור תורה לא זרח עליהם, ומתנשאים בלבבם לאמר לנו נפתחו שערי שמים,

573 צוריאלי, אוצרות המוסר, א, עמ' 679. על חשיבות לימוד סודות הקבלה בעיניו, ראו שם, ב, עמ' 797-799. דברי הגר"א המובאים כאן מצוטטים בעיבוד קל. ראו הגר"א, ספרא דצניעותא, ווילנא תרע"ג, א ע"א; תל, ספר יהל אור, ווילנא תרע"ג, שמות, טז ע"ב.

574 צוריאלי, אוצרות הגאון, עמ' 111-115, 260-261, 273-265.

575 יוסף בן יצחק הכהן, ספר הבה לי בנים, כלל ליקוט תרופות וסגולות יקרות לפקידת עקרות, ירושלים תשנ"ב. לספר נוספו הסכמות של הרבנים יצחק כדורי ומרדכי אליהו.

576 שם, עמ' 4-3.

577 שם, עמ' 4.

578 שם, עמ' 4-5.

579 שם, עמ' 6.

580 נמנה זו באה לידי ביטוי גם בספרים בהם נעדרת הלשון הפולמוסית, כך למשל יצחק (בן דוד שלום) בצרי, ספר תפלה לדוד, תפילות לזיווג, לזכות לזיווג הגון במהרה, ירושלים תשנ"ט.

581 אהרן זכאי, ספר סגולות ותפילות, ירושלים תשמ"ח. לספר נוספה ברכה מאת הרב עובדיה יוסף, בדרכו מסתמך הוא גם על קרובו המקובל יום טוב יידי הלוי, שמשבחיו הביא בראש הספר.

ומדמים הם להשתמש בקבלה מעשית להגדיל שמם וכיסם.⁵⁸² על כן ראה לנכון לחבר את ספרו המכיל סגולות 'שמקורן טהור' תוך הדגשת 'האמונה בהש"ת'.⁵⁸³ אך תוכן הסגולות והלחשים שבתוך רחבים בהרבה מספרים אחרים המדגישים יותר תפילות כלליות או סגולות המופיעות אצל חז"ל, והוא ניוון מספרי סגולות רבים שנרפסו לאורך הדורות. כך ניתן לראות גם את אחד מספריו של יוסף צובירי, מי שהיה מעורב בפולמוס ר' יחיא קאפח, בראשית המאה העשרים, ונמנה בין כותבי ספר אמונת ה'⁵⁸⁴ צובירי הדפיס ספר המכיל סגולות, לחשים וקמיעות, הנפוצים בין יהודי תימן, עם פירוש נרחב על מקורותיהם.⁵⁸⁵ את הספר חיבר ככל הנראה כתגובה לדבריו ר' יוסף קאפח שכתב באחד מספריו בנגות השימוש בפרקטיקות אלו, ולמעשה יש כאן מעין המשך לפולמוס הישן של ר' יחיא קאפח על אמיתות חכמת הקבלה ולא דיון על גבולותיה.⁵⁸⁶ הספר פותח בדברי היתר הסגולות והלחשים' ומענה לאלו 'המלגלים בזה' על אבותינו הקדושים, באמנם שאלו הם אמונות תפילות ודברי שטות חס ושלום או שאולי למדו אותם מן הערבים שכניניהם'.⁵⁸⁷

מחברים אחרים נקטו ברוח דומה, בהצדיקם חלק מספרות זו, לאחר בירור 'מקורות נאמנים'. כך למשל הדפיס ר' עזרא בצרי, מי שהביא לדפוס גם ספרי הלכה רבים, ספר סגולות 'על טהרת הקודש'.⁵⁸⁸ בדבריו המבואר לספר כותב בצרי שהסגולות המובאות בספר אין בהן 'חשש עבודה זרה' או דברים תפלים שנמשכו לישראל מהגלות, בניגוד לספרים אחרים בהם קיים ערבוב.⁵⁸⁹ את הנהייה אחר המאגיה, ובכלל זה גם אחר 'הגדת עתידות והורוסקופ', רואה הוא 'אופנה עתיקת ימים' ש'תמימים' מאמינים בה. בדבריו יוצא הוא נגד 'עיתונאים המתעסקים בזה' שהם 'אנשים ריקים ופוחזים שלא למדו ולא יודעים לא רק בתורתנו הקדושה גם במדע ובדברים שההגיון הפשוט יודע אותם'. לדבריו, בשל הבלבול השורר, יש להתייץ עם חכמי התורה האמתיים לפני שעושים דברים וזים. ולא כל מי שמתחזה למקובל הוא מקובל אמתי.⁵⁹⁰ אמנם צבירי לא מפרט לנו מה טיבו של 'מקובל אמתי' אך בדרכו קרוב הוא להלל, למרות שהדפיס ספר עם סגולות וקמיעות. קרוב זו באה לידי ביטוי גם בהבנת הסגולה כביטוי לאמונה. הסגולה מעוררת רחמים וכוחה תלוי באמונה ולא היא שמפעילה את האמונה והביטחון הבאים בעקבותיה.⁵⁹¹

כיוון אפולוגטי דומה ניתן למצוא בלקט של גולדות, קמיעות, סגולות ופעולות דמות

582 שם, עמ' 10.

583 שם, עמ' 11.

584 על הפולמוס, ראו בהרחבה מאיר, נפתולי סוד.

585 יוסף צובירי, אמת ואמונה: מבחר דוגמאות של רפואות וסגולות, קמיעים ולחשים וכד', המצויים בספרים כתבי יד תימנים, וסיבירו ביאור מקיף הנקרא מראש אמנה, ירושלים תשס"ב.

586 ראו על כך את דברי מהדיר הספר, יוסף עזראי הכהן, שם, עמ' 12-14.

587 שם, עמ' א.

588 עזרא בצרי, ספר הסגולות, והוא ליקוט מספר קודש לסגולות הנחוצות לכל אדם על טהרת הקודש, לוקט על ידי רבני ישיבת כתר שושנים, ירושלים תשנ"ד.

589 שם, עמ' א.

590 שם, עמ' ב.

591 שם, עמ' ג.

לה' מעשה ידי ישראל מאיר אלמגור.⁵⁹² לספר מלווה הסכמה של ר' יצחק כדורי והוא מהווה ביטוי אחד לתפוצה הרחבה של פרקטיקות ממין זה בארץ ישראל בקהלים שונים ומגוונים, שרק הדיח מגיעים לדפוס.⁵⁹³

בראש הספר כותב אלמגור באופן אפולוגטי בשבח העיסוק בקבלה מעשית ודבריו מרמזים גם להתנגדותו של הלל וגם לריבוי 'מקובלים מדומים'. כך כותב הוא בראש ספרו:

ישראל כליותי אם להוציא ולפרסם אלו הסודות ברבים 'אך עת לעשות לה' הפרו תורתך' כי בערה בי קנאת ה' כי ישנם הטועים ומטעים את הרבים בכל מיני הבלי שווא ומכריזים על עצמם כי מקובלים הם ומחללים את ה' ומבזים את החכמים האמתיים וכל זאת בגין חסרון הדיעה אצל רבים בנושא זה.⁵⁹⁴

בראש החלק השני של הספר, העוסק בשימושי שרים, באים דברים ברורים בהרבה:

שימושי שרים הוא שימוש אשר היו משתמשים בו חכמים בעת צרה לישראל ע"י פעולת שדים. ודע שמה שגיליתי זה הסודות לא על מנת להשתמש בהם ח"ו אלא אך ורק מפני שרבים שמעתי והגידו לי שכל מי שמשתמש בהם הוא ח"ו מכוחות הטומאה וזוהר לי הדבר מפני שמוציאים לעז על צדיקים וחכמים גדולים.⁵⁹⁵

לדבר אלמגור דן כל ספרו באופן השימוש בקמיעות וסגולות ובגלל שלא כל הרוצה לברך ליטול 'בוא ויטול' לא האריך בדברים 'הנמסרים מפה לאוזן לצנועים'. מטרתו איננה, לדבריו, גילוי פן זה או אחר של הקבלה לרבים, אלא הענקת מידע בסיסי כדי שיוכלו להבין בין מקובל אמיתי לשקרי.

מטרת ספר זה אינו כדי שישתמשו בו אלא כדי שיראו וילמדו וידעו איך הדברים צריכים להיעשות וכן ידעו להבחין ולראות מי שעושה את הדברים כמו שכתוב ובקדושה וטהרה או הפוך חס ושלום או שומר נפשו ירחק [...] וכן גולות רבים שהעתיקו בספר זה כדי שיראו וידעו האנשים כיצד הדברים נעשים ומה התנאים בהשלכת הגורל והתפילות הנצרכות לפני הטל הגורל ולא מתי שרוצים עושים גורל וטלפים תשובה בלי שום אחיזה ויראת שמים.⁵⁹⁶

אלמגור שם וחזר מספר פעמים על כך שאין כוונתו להעניק כאן מידע שימושי, ובכך הוא

592 ישראל מאיר אלמגור (מג"ע), ספר החפץ, אוצרות מלאכים' וקנטרס "שימושי שרים", והוא לקוט גדול ובו גולות וקמיעות סגולות ופואות ופעולות רבות אשר נקטו מכ"י רבים מאוצרות תימן מורח ומעריב ואשכנז ונדפסו לראשונה בעולם, מגדאל תשס"י. עם הסכמות 'יצחק כדורי ור' שלמה יוסף מחפור. הספר נרפס בחמש מאות עותקים ומחירו מפקיע שיערים. בעמוד הפנימי רשם המחבר את מספרי הטלפון שלו לקביעת זמני ייעוץ ופגישות, כך שדבריו לאורך הספר מתפרשים גם כמעין פרסומות ל'מפעל'.

593 ראו על כך גארב, מיסטיקה ומאגיה, עמ' 97. על ספרות זו, ראו מטרס, ספרי סגולות ורפואות בעברית. ביטוי לתפוצה זו ניתן למצוא גם בכמה וכמה ספרים פופולאריים, דוגמת 'נאל אורכא', קבלה מעשית: כל הסודות הכמוסים, ספר סבת תשנ"ח, שאול מייזליש, אני מאמין: קמיעות, סגולות, מנהגים, תל אביב תשנ"ו, שיר, מאגיה ומיסטיקה ביהדות: בני נחמיאס, חמסה: קמיעות, אמונות, מנהגים ורפואה עממית בעיר העתיקה בירושלים, תל אביב תשנ"ו.

594 אלמגור, ספר החפץ, הקדמה, עמ' א.

595 שם, עמ' 216.

596 שם, הקדמה, עמ' א.

קרוב לטענה ששבה אצל מקובלים רבים שעסקו בקבלה מעשית והבדילו בין ידיעה לשימוש.⁵⁹⁷ בתוך כך מבחין אלמגור גם בין סוגי המקובלים הפועלים בזמן הזה:

ועוד זאת יש להודיע בשער בת רבים שלא כל מי שמתעסק ועוסק בקבלה מעשית נקרא מקובל, כי רבים המקובלים... ולא המקובלים, ומקובל אמיתי זה צדיק אשר בכל תנועה ותנועה שלו עושה יחוד קדוש וכל חייו חושב רק איך לעשות נחת רוח לשכינה [...] ורבים הריקים מתורה ויראת שמים המתעסקים ועוסקים בדברים אלו ומקבלים קהל ומחלקים עצות וברכות ודיבורים כעצמון העופות הטמאים בלבד. לכן כל מטרד פרסום חומר זה רק כדי שילמדו האנשים את האמת.⁵⁹⁸

גם אלמגור, כאחרים לפניו, מסייג את כחם של הקמיעות והסגולות ומגביל את השפעתם לפי פעולת האדם. הינו, שתפקידן של כל אותן סגולות אינו אלא סיוע לאדם ולא 'תרופות פלא וקסמים'.

ר' יצחק כדורי, מי שהסכים לספר תמים תהיה לר' הלל, היה גם זה שהסכים לספור של אלמגור וספרים דומים אחרים. נמצא הוא עומד בין שני העולמות ובאופן פרדוקסלי מסכים גם שני ספרים המכילים תכנים הפוכים לכאורה. נראה כי מה שהפריע גם לשני המחברים וגם לכדורי היה למעשה האופן בו מופצת הקבלה ולא דווקא התכנים השונים. כולם נרתעים מדרכי הוולגריזציה והשימוש לרעה בתכנים שונים של קבלה ומנסים להציב גבולות חדשים. מלאכה זו לא מעמידה בסופו של דבר גבולות ברורים ומותירה פרוצות רבות.

סוגיות אלו מעסיקות לא רק את המקובלים המנסים לעצב את זהותם ואת דימויים בציבור אלא גם את מערכת המשפט במדינת ישראל הנדרשת לאבחנות שונות של מרמה וזיוף, בבואם לדון במשפטים שמעורבים בהם 'מקובלים' שונים. גם חוקים אלו מחוירים לעומת המציאות המורכבת ואין בידם להביא לאמירה ברורה לגבי מהות הקבלה וגבולותיה או לאבחנות בדבר מקובל אמיתי ושקרי.⁵⁹⁹

597 ראו את המקורות השונים אותם הביא משה בן דוד הלל, ספר תולדות אדם: סגולות, רפואות, חידושי תורה ותפילות מ"ר אליהו בעל שם, ר' יואל בעל שם ועוד, ירושלים תשנ"ד, עמ' 38-39; הנ"ל, ספר מפעלות אליקים: סגולות, רפואות, חידושי תורה ותפילות מרבי אליהו בעל שם, רבי יואל בעל שם, רבי נפתלי כ"ץ ועוד, ירושלים תשנ"ד, עמ' 36-37. הדברים האחרונים באים בראש שני ספרים המכילים סגולות ורפואות וכיו"ב, אותם הודיר הלל מחדש. אותו הלל הדפיס גם כן ספר העוסק בתולדות בעלי השם, ראו הנ"ל, בעלי שם: התפשטות תורת הקבלה באירופה ע"י חבורת הצדיקים הנסתרים בהנהגתם של רבי אליהו בעל שם מזורמיוא, רבי יואל בעל שם מזאמאשטש, רבי אדם בעל שם מרופשיץ, ירושלים תשנ"ג.

598 אלמגור, ספר החפץ, עמ' כ-ג. נראה שכמעט ולא קיים ספר מבוא העוסק בקבלה או בקבלה מעשית בזמן הזה, סופוליסטי בכל שיהיה, שלא פותח בהתקפה או בביקורת על 'מקובלים שקריים' כאלו ואחרים, ראו למשל צוביני, אמת ואמונה, עמ' א-ג; אריכא, קבלה מעשית, עמ' 11; ישראל הס, אל סף הפנימיות: מבוא לחכמת האמת, ירושלים תשנ"ז, עמ' 9-11.

599 לעיתים מתבססים משפטים אלו על סעיף 417 לחוק העונשין, תשל"ז-1977, שעניינו התחזות לכישוף. וזה לשון החוק: 'כישוף' (א) המתחזה לעשות מעשה כישוף בכוונה לקבל דבר, דינו – מאסר שנתיים; קיבל דבר בעד מעשה הכישוף או על פיו, דינו מאסר שלוש שנים; לענין סעיף זה 'כישוף' – לרבות מעשה קוסם והגדת עתידות. (ב) הוראות סעיף קטן (א) לא יחולו

רשימת העיסוק הנרחב בסוגים שונים של הקבלה, גבולות המותר והאסור בקבלה ודרכי הגילוי השונים נעוצים אם כן בכל הפרסומים של ספרות הקבלה במאה העשרים וראשית המאה העשרים ואחת. לר"מ הלל נהירים גבולות אלו והוא שב ומבהיר את עמדתו במבואות הרבים אותם כתב לספרי קבלה היוצאים מבית מדרשו. הנה כורך הוא במקום אחר את הלומדים בשטחיות את ספרי הקבלה יחד עם פועלי הישועות, שכולם מסלים לדעתו את האמת:

כמה קשה לן חילול ה' הנורא המתחולל בעולם, כאשר דוקא חכמת הקבלה הנקראת 'חכמת האמת', יש שהוגים בה ומתעסקים בענייניה למטרת שקר, והפכו חכמת האמת אל חכמת השקר. וזה בכמה אופנים, אם כאשר עוסקים בה בני אדם שאינם מהוגנים וראויים לה, ומזלזלים בה, והיא בת מלך, להפשיטה ערומה בפני עמי הארץ שאינם משיגים בה מאומה בדרך האמת, אלא מגשמים אותה ומשכשים אותה בלימודם השטחי, ואם מפני המראים עצמם כיודעי סתרי בני אדם, וכפועלי ישרעות, ומשתמשים בה להטעות הבריות, ולמטרות כבוד וכסף ושליטה על בני אדם תמימים, שכל זה הוא שקר מוחלט.⁶⁰⁰

קב"ה, אקדמיה והשפעת האקדמיה

ר"מ הלל לקח את השאלות הללו לכיוון נוסף, כיוון שמטריד באופן מעט שונה גם את מנוחם של כמה מהחוקרים באוניברסיטאות, והוא הזיקות בין מקובלים לחוקרים. בכך הופרטומי יוצא הלל נגד ההתעסקות בקבלה בעולם האקדמי ובשוליו, כך כותב הוא בראש ספר אוצרות חיים, לאחר שהרגיש את האזהרות לכל ניגוש אל הקודש פנימה והזכיר את תנאים והחובות החלים על כל העוסקים בחכמת הסוד:

ועל כן כמו צער בנפשי בראותי שועלים קטנים מחבלים כרמים, שלא קראו ולא שנו כדבעי, ובוראי לא שמשו תלמידי חכמים, שמתעלמים כליל מאזהרות הרה"צ ז"ל הנוכחים, והנהגת הדרושה מהם והלאה, ונכנסין בקלות ראש אל תוך השערים המצוינים, לטייל בנן הפרדים של האר"י במסתרים, ומזלזלים ברבירים העומדים בזומו של עולם, כאילו הותרה הרצועה וכל אפריא שווין, לית דין ולית דיין.⁶⁰¹

על מעשה קוסם או הגדת עתידות שאינם חורגים מגדר שעשוע או בידור, והשעשוע או הבידור ניתנים ללא תמורה, או שתמורתם היא מחיר הכניסה בלבד למקום עריכתם. סביר להניח שחלק מאותם משפטים נתלים גם בדיוני נויקין שבמשפט אורח. על סוגיות אלו בחוק ובעיתות התגדרות של המותר והאסור, ראו ינירט, ספירטואליזם ויהדות, עמ' 13-14, 164-187. ינירט מציע כפתרון הקמת 'מוסד להסכמה', אשר בראשו יעמדו אנשים המוכרים ויועצים לנו כאנשי אמת ויועצי ח"ץ, אשר יתנו 'ירישונות' לעסוק בקבלה מעשית ויקבעו את המותר והאסור. בכך הוא רואה פתרון גם לאינטרס דתני וגם לזה החברתי (משפטי). נראה שפתרון מומן זה טומן בחובו בעיות רבות נוספות ויש להגדיר את החוק מחדש באופן אחר, או ליתר דיוק לדון בסוגיות אלו רק על פי דיוני נויקין.

הלל, מאמר פתיחה, ספר כסא אליהו, עמ' 37.
601 יעקב משה הלל, 'דברי פתיחה', ר' חיים ויטאל, ספר אוצרות חיים השלם, ירושלים תשנ"ה, עמ' 12. אצל אחרים מודגשת התרעה מלימודי הקבלה באוניברסיטאות ביתר עוז. כך למשל בדברי מרדכי אליהו (גולד בירושלים תרפ"ח), בנו של הרב סלימאן אליהו ומי שלאחר מות הרב כדורי הודגש היותו מקובל וממשיך דרך. אליהו לועג על הרמה המוסרית הנמוכה של

אך לא רק לאלו דואג הלל והוא ממשיך ואומר:

וגם ערב רב עלה עמם, המפספסים ומצפצפים גבובי דברים, שטותים והבלי הבלים, על דרך אנשי המדעים, והוצפא יצאנו לבנות בנין של תורה באבני ברוח, ספרים דלאו אינן מסטרא דאורייתא, דברים שאין בהם ממש, ורובי כהן חשש, אשר אין רוח חכמים נוחה מהם. ואילו היו שומרים על הגבולות והתחומים המבדילים בין דרכנו לדרכם, החרשנו. אבל הפרוצים, ויתר על כן המטשטשים והגבולות, כדי להחריד שיטות פסולות לתוככי הישיבות הקדושות, ומתיימרים להמציא דרכי לימוד חדשים, אשר לא שיעורם אבותינו ורבותינו, ומתנגדים לדרך המקובלת והסלולה לפנינו במשך מאות רבות בשנים, על ידי קדושי עליון גדולי ישראל, חשבו עינינו, או לעינים שכן ראות ושומעות, ואוי לדור שכן עלתה בימיו. והמכשלה הזאת גם תחת ידי מדפיסי ספרים וחברות כתבי עת, אשר אינם מבררים היטב מקחם, להבדיל בין קודש לחול ובין אור לחושך, וחושבים שכל מפספס בשפת המקובלים, למוסמך ומורה דרך יחשב, ומטעים את הציבור בספרים ומאמרים שאינם כפי רוח ושיטת חכמי הדורות, הה"ב. ובהדפעה ובמחאה זאת אני את נפשי הצלת. ולכן על כל אחד לזכור את אזהרותיו של מרן הר"ר ד"ל ולהזהר ולהשמר שלא יהיה בכל פורצי גדר ומחלי הקודש ח"ו. וה' לא ימנע טוב להולכים בתמים.⁶⁰²

בראיון שנערך עם הלל הוא אף ציין את הטעם לכך ש'משכילים' עוסקים בקבלה – והוא רצונם 'לטשטש את גבולות ההלכה וסמכותה המוחלטת של השולחן ערוך על ידי סברות כרס שיבדו מליבם ויחלו עצמם באילן גבוה על פי דעת המקובלים'. אלו נדמים בעיניו כשכחאים בעבר.⁶⁰³ כדוגמא לטענתו מזכיר הוא את משה קוניץ (1774-1849), מחבר ספר 'בר יוחאי' (ור"ן תקע"ה), שבא להגן על הזוהר מפני טענותיו של ר' יעקב עמרן בספר 'מטפחת סופרים'.⁶⁰⁴ הנחתו של הלל שה'הגיון היחיד שיביא משכיל להגן על הזוהר, הוא כדי לקעקע את סמכות ההלכה'.⁶⁰⁵ הלל דואב על אלו כמו גם על אחרים ומוצא קו מאחד בין השכתאים ומשכילי המאה ה"ט לחוקרי הקבלה ומפציץ הקבלה בחברה החילונית של היום, שכל רצונם לדעתו למוטט את עולם ההלכה. על כן שבו הוא ומדגיש את התנאים הנצרכים אל החפצים לגשת אל הקודש פנימה ומבדיל את דרכו מכל העוסקים בקבלה ברוח שונה משלו.⁶⁰⁶

עם זאת יש לציין שהלל עצמו מקדים להרבה מהספרים שבהוצאת ישיבת אהבת שלום, מבואות רחבים עם הערות שוליים, ובדבריו מתייחס הוא למחקר המודרני של

פרופסור לקבלה שהכיר בעבר. ראו מרכזי אליהו, 'פרופסור לקבלה? !', מעיני השועה, גיליון 247 (ט"ז אייר תשס"ו), עמ' 1. ראו על כך רוזנטון, רש"י בפנים. סיפור הגיוגרפי בעל מסר דומה מופיע אצל רפאלי, הרב שרעבי, עמ' 145-146.

602 הלל, דברי פתיחה.

603 רפאל ברלזון, 'במענו של הגאון רבי יעקב משה הלל שליט"א, ראש ישיבת אהבת שלום', יתר נאמן, שבח קדש (ג' אב תשס"ו), עמ' 12.

604 שם, עמ' 13-12. על קוניץ והקבלה, ראו את ההפניות אצל יונתן מאיר, גלגוליו של מגלה סוד, לוס אנג'לס תשס"ד, עמ' 65, 69.

605 ברלזון, במענו של הגאון רבי יעקב משה הלל, עמ' 13.

606 שם, עמ' 13-14.

ספרות הקבלה באופן מוצנע.⁶⁰⁷ ולעיתים אף בגילוי.⁶⁰⁸ על כל פנים ברור שדברי הלל, עם כל נימתם הפולמוסית, מצביעים על כך שבמאה העשרים וראשית המאה העשרים ואחת שלובה עבודת המקובלים עם מלאכת החוקרים ומזינים הם אלו את אלו, גם אם הונה זו היא בירכדים חיצוניים בלבד.

גם אם לא נסכים לדברי הלל בדבר איסור הלימוד על אלו או אחרים, ודאי שיש בדבריו לעורר אותנו למחשבה בדבר הגבולות ואופני הצגת הקבלה בקבוצות שונות ובכלל זה באוניברסיטאות. ודאי שיש לחשוש מכיוון אחר מפני הטשטוש בין 'מקובלים' לחוקרים, הינו בין קבוצות הפועלות ברוח 'העידן החדש' לחוקרים, שבא לידי ביטוי בכמה עבודות הנכתבות באוניברסיטאות בימינו ובקולות המחלחלים בין כתליהם. טשטוש זה טומן בחובו בעיות רבות לשדה המחקר העתידי של ספרות הקבלה, כך למשל השמטת כלי המחקר לטובת תיאור חוויות, או דהיינוסטרודזיה של תופעות קבליות. זאת דווקא על רק ההתעוררות הגדולה של לימוד הקבלה והערוצים והגוונים שהיא מקבלת בימינו אנו.⁶⁰⁹

יח"י סגולה ותיקון הדור

את ההתפשטות הרחבה של הקבלה בימינו רואה הלל כתפוצה כמותית בלבד, ברובד אחד שונו חיצוני, בעוד שבהשגת פנימיות הדברים, היינו 'לעניין השגת פנימיות העניינים הרחנים' ו'הראיה הנבואית בהם הנקראת באמת "צפיה במרכבה"', נותרנו קטנים לעומת השגת הראשונים, ונשארו אותם עניינים סתומים באלף חותמות ודלתות היכלות דמלאכ נעליים עדיין. כמובן שלדעתו עדיין נותרו בדורנו 'גדולי הנפש שיכולים לכנסו בהיכלות המ"ן, אבל הם יחידים סגולה אשר נמשכו הנשמות גדולות לצורך תיקון הדור'.⁶¹⁰ במבוא לספר כסא אליהו, המיוחס לר' אליהו מאני ומכיל הקדמות ושערים לניגשים אל חכמת הקבלה, סיכם הלל את עיקרי עמדתו בדבר לימוד הקבלה וסייגה לצד חובת העיסוק באותה החכמה בידיו אלו הראויים לכך, ודווקא עתה, 'שאנו בעיצומם של ימי עקבתא דמשיחא', כי בכוח לימוד זה 'יפקון ישראל מגלותא'. כאן אומר הוא כי מנגד לתופעות

607 הכוונה לאופן הצגת הספרים, בהערות השוליים ובמבואות ההיסטוריים המפורשים לספרים אותם הוא מוציא; וכן בשימוש נסתר בספרות מחקר והעתקת ממצאי חוקרים ללא ציון שמם. ראו על כך את הערת יוסף אביב, 'עין חיים, פני עין חיים וגוף עין חיים מאת רבי חיים ויטל', צפונות (תשנ"ג-תשנ"ד), עמ' פה-פה הערה 5.

608 כך מזכיר הוא את ידיו פרופ' מאיר בניהו. יעקב משה הלל, ספר שבחי האר"י השלם, ירושלים תשנ"א, עמ' 9.

609 ראו על כך בעד הוס, 'עידן חדש בחקר המיסטיקה היהודית', תיאוריה וביקורת 27 (2005), עמ' 246-253; הנ"ל, "מיסטיקה יהודית" באוניברסיטה: מחקר אקדמי או פרקטיקה

תיאולוגית? (מאמר בכתב יד), גארי, מחקר הקבלה ועיסוק בקבלה: יהודה ליבס, רחניות ורוח, <http://pluto.huji.ac.il/~liebes/zohar/ruhaniut.doc>. טשטוש זה בא לידי ביטוי, בין

השאר, בניסיון התווית תוכניות פסבדו-אקדמיות של לימודי 'רחניות ומיסטיקה', במסגרת

האוניברסיטאות בארץ ישראל, המלוות בפרקטיקות שונות מעולם הקבלה, אך בעיקר מחוצה

לה; ובכרעיות בדבר ייסוד מעין 'אוניברסיטאות' ומכללות של 'מקובלים' או 'עבאים'.

610 הלל, ספר הגל הזה, עמ' סד-סה.

השליליות המתרחבת והולכות, יש לקבוע לימודים אלו בצניעות, לקיים מ"ש ואת צנועים חכמה. יש להקפיד בזמן זה ביתר שאת על ההקדמות הנזכרות ועל קיום האזהרות שציווה ר' חיים ויטאל ואחרים.⁶¹¹ גם עתה מובאים דברים קשים על לומדי ספחיה של תורת הקבלה, דברים הכוללים את עיקר משנתו כפי שהוצגה למעלה:

וכמה יש להתאונן על גורל החורבן הנעשה בזה כימינו, עד שכמעט התואר 'מקובל' ניתן לכל ריק ופוחז, וכל מין חמנוני ומזר, ועונים אחריהם ההמונים מקודש מקודש, ומכריזים עליהם בחוצות שאלו הם חכמי האמת מקובלים אלהים. והאמת, כי הם גונבים דעת הבריות ומתפזרים חכמת האמת לחכמת השקר, ומחללים שם חכמת הקבלה וחכמת האמת, לעשות תורת הקבלה שהיא קודש הקדשים קדרום לחפור בה, לצורכים ולחזעלם, לא קבלה אלא חבלה, לא מקובלים אלא מקבלים. והרי שבדורות שלפנינו היה ניתן התואר 'מקובל' רק ליחיד סגולה, כמו רבינו הארי"ז ז"ל והרמ"ז ז"ל ושאר גדולי גאוני הדורות, ומאורי האומה, שהיו צנועים מופלאים, ומסתירים עצמם בחכמיות, ובורחים מפני הכבוד, ומליהנות שום הטבה מהוות. וכימינו מרביקים ההמונים תואר נפלא וקדוש זה, בשקר ממש, לכל מיני בני אדם שוטנים וריקים ופוחזים, שאינם לא במקרא ולא במשנה. ואם גרסו מעט ספרי קבלה, הרי לא השנו בה מאומה, וטועים ביסודותיה. ורק לזה הועיל ליגדום, שמשמשים בו כדי להגדיל כבודם והונם, וטועים העיקר מתאונן העולם הזה, ומשתמשים במושגי רוחניות ואמת, כדי להגביר הגשמיים והשקר. והלב נקדע לעומק מגדל חילול תורתנו הקדושה, ובפרט חילול תורת הקבלה עצמה. ומצווה לחנך את אנשי דורנו, שרק תלמידי חכמים גדולים יוראים ושלמים הנודעים ומפורסמים בחכמתם, ובמעשיהם הטובים ובמדותיהן המתוקנים, להם יאות ללמוד תורת הנסתר, וכאשר ילמדו יקראו הם בשם חכמי אמת באמת. ודי באזהרה זו בכאן לכל אוהבי האמת והשלום.⁶¹²

הערה נועלת ופותחת

'ממשיכי' הרב יהודה ליב אשל, והמפורסמים שבהם: שרגא פייבל ברג ומיכאל לייטמן, לצד מקובלים כר' יעקב משה הלל וחסידים כאדמו"ר מביאלא-לונגאנו, מסמנים את הגוונים החדשים (ולעיתים ישנים חדשים), בעיצוב הקבלה בסוף המאה העשרים וראשית המאה העשרים ואחת. שאלת הדרך בה תובא הקבלה לידי ביטוי בציבור הרחב, כיצד תקבל היא את המקום הראוי לה ופתחלי הסוד וגילוי, ימשיכו וודאי להדהר בעולמנו עוד שנים רבות. אופקיה של הקבלה נפתחו עתה לכיוונים שונים ומגוונים שעוד צריכים מיון ובירור רחב, ויעלו בעקבות זאת שאלות חדשות בדבר טיבה והגדרותיה. עמה תעמוד גם השאלה המהותית בדבר הזיקה בין 'יחיד הסגולה' ל'עדרים', בין בעלי הסוד למפקיעיו. אולי יעמוד לנגד עינינו גם הדברים שאמר ר' נחמן מברסלב על עצמו, אך רלוונטיים במידה רבה גם לסוגיות שהעלו לאורך המאמר בדבר אפשרות גילוי 'הסוד' או השיפתו: 'עניני הוא סוד, אולם הוא סוד כזה שאפילו כשאני כבר מגלה את הסוד אף על פי כן הוא נשאר סוד'.⁶¹³

611 הלל, מאמר פתיחה, ספר כסא אליהו, עמ' 38-39. ראו באופן דומה ברלזון, במענו של הגאון רבי יעקב משה הלל, עמ' 13-14.
612 שם, עמ' 38. דברים דומים מופיעים גם בגוף הספר אליו הקדים את המבוא, שם, עמ' צג-צד.
613 לוי יצחק בנדר, ספר שיח שרפי קדוש, ב, ירושלים תשנ"ד, עמ' טו, אות נד.

'כי מלאכיו ... לשמרך בכל דרכיך' החווה מלובלין על עבודה בגשמיות

ציפי קויפמן

1. מבוא

אחד הייחוסים המתמשכים והנודעים בהיסטוריה של מחקר מדעי היהדות, הוא הייחוס בין גרשם שלום ובין מרטין בובר על אודות מהותה של החסידות.¹ סלע מחלוקת כבד מוקל בהקשר זה הינו שאלת יחסה של החסידות לעולם הגשמי. בובר, כידוע, סבור כי החסידות היא דרך המחייבת את העולם הגשמי ואת הזיקה עמו, ואילו שלום טוען כי החסידות בהיותה תנועה מיסטית שוללת את העולם ומבטלת אותו. ויכוח זה, מעצם התייחסותו לחסידות כתנועה, מעורר בעיה באשר לאפשרות לדון בר' פעה כה רחבת היקף המתפרשת על פני דורות רבים ואיזורים גיאוגרפיים נרחבים. והו לנשה קושי עקרוני העומד בפני חוקר השואף לקביעות כוללניות בנוגע לתנועה רחבה הנורכבת מאישים וקבוצות בעלי מכנה משותף, המתאפיינים עם זאת בתכונות ייחודיות ומ' בחנות באופן משמעותי.

ככל שמתקדם מחקר החסידות יכולים אנו, בשעה שאנו נישאים על כחפי ענקים ומכים על קביעותיהם הכוללניות, לבחון בצורה ממוקדת יותר דמויות, זרמים וקבוצות חסידיות, ולצבור ראיות המטות את הכף לצד זה או אחר בהכרעת המחלוקת.

רון מרגולין, בספרו מקדש אדם, מציג את מחלוקתם ההיסטורית של בובר ושלום,² וק בע כי מאז שנות החמישים והשישים לא הוכרע הייחוס אלא הפך מורכב יותר.³ הוא עזר מעין בשאלת היחס לעולם הגשמי במשנותיהם של ר' יעקב יוסף מפולנאה, המגיד מ'ורז'ר ור' פנחס מקורין, ונסמך על מחקר פרטני זה על מנת לקבוע כי לפירושו של

* תודתי למשה אידל על הערותיו והארותיו המועילות.
1 J. Gellman, 'Buber's Blunder: ראו לדוגמא, מחלוקת רחבת היקף זו נדונה רבות במחקר. Buber's Replies to Scholem and Schatz-Uffenheimer', *Modern Judaism* 20 (2000), pp. 20-40; Moshe Idel, 'Martin Buber and Gershom Scholem on Hasidism: A Critical Appraisal', *Hasidism Reappraised*, ed. A. Rapoport-Albert, London 1996, pp. 389-403; S. D. Kepnes, 'A Hermeneutical Approach to the Buber-Scholem Controversy', *Journal of Jewish Studies* 38 (1987), pp. 81-98; M. Oppenheim, 'The Meaning of Hasidut: Martin Buber and Gershom Scholem', *Journal of the American Academy of Religion* 49 (1981), pp. 409-421.
2 ראו רון מרגולין, מקדש אדם, ירושלים תשס"ה, בעיקר עמ' 16-18, 27-33.
3 שם, עמ' 50.

